

Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Επικοινωνίας & ΜΜΕ
Εργαστήριο Ψυχολογικών Εφαρμογών και Σχεδιασμού

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΘΕΜΑ
Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

Έκθεση Αποτελεσμάτων Ποιοτικής Έρευνας

Αθήνα, 30 Μαρτίου, 2005

Ερευνητική ομάδα: Μπετίνα Ντάβου
Διονύσης Πάνος
Κατερίνα Σπετσιώτου
Τάκης Χαλάτσης
Νικόλας Χρηστάκης

Πίνακας περιεχομένων

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

2. Ο Κόσμος, η Ελλάδα και η καθημερινότητα

- 2.1 *Ο κόσμος*
- 2.2 *Η αμφιθυμία της ελληνικής ταυτότητας*
- 2.3 *Η καθημερινότητα*
- 2.4 *Το παρόν και το μέλλον: ο ασφαλής μικρόκοσμος στον αβέβαιο κόσμο*
  - 2.4.1 *Εκπαίδευση, εργασία, ανεργία*
  - 2.4.2 *Οι οικείο ως υποστηρικτικό πλαίσιο*

3. Οι βασικές αξίες της ζωής

- 3.1 *Εργασία και οικογένεια*
- 3.2 *Η οικογένεια*
- 3.3. *Οι διαπροσωπικές σχέσεις – η φιλία*
- 3.4. *Η θρησκεία*
- 3.5. *Ο εθελοντισμός*

4. Η σχέση με τους θεσμούς

- 4.1 *Η Πολιτική και οι Πολιτικοί*
- 4.2 *Τα μαζικά μέσα ενημέρωσης*

5. Η σχέση με την τεχνολογία

Συμπερασματικά

6. Η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

- 6.1 *Αναγνωρισιμότητα – Εικόνα*
- 6.2 *Ένας ιδανικός θεσμός για τους νέους*
- 6.3 *Επικοινωνία*
- 6.4 *Αξιοπιστία και εμπιστοσύνη*
- 6.5 *Προτάσεις επικοινωνιακής στρατηγικής*

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Οι συμμετέχοντες στο ποιοτικό τμήμα της έρευνας, κάλυπταν ένα σχετικά ευρύ ηλικιακό δείγμα (από 15 έως και 29 ετών, κατανεμημένο στις ηλικιακές ομάδες 15-19, 20-24 και 25-29 και στα δύο φύλα) και προέρχονταν τόσο από τα μεγάλα αστικά κέντρα (την Αθήνα), όσο και από τρεις πόλεις της περιφέρειας (Πάτρα, Σέρρες, Λάρισα) . Συνολικά διεξάχθηκαν 18 συνεντεύξεις, από τις οποίες οι 12 στην Αθήνα και οι υπόλοιπες στην επαρχία, με εννέα άνδρες και εννέα γυναίκες, ισόποσα κατανεμημένους στις παραπάνω ηλικιακές ομάδες.

Αν και υπήρχαν κάποιες σαφείς διαφοροποιήσεις στις απόψεις των συμμετεχόντων – οι οποίες κυρίως ήταν σχετικές με την ηλικία και το φύλο – από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων προκύπτει η ύπαρξη κοινών συνισταμένων και αξόνων, οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικοί της ευρύτερης ομάδας των «νέων» στην οποία ούτως ή άλλως ανήκαν όλοι, παρά τις επιμέρους διαφορές τους.

Οι συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες στο ποιοτικό τμήμα της έρευνας ήταν ημιδομημένες συνεντεύξεις βάθους και βασίστηκαν σε οδηγό συνέντευξης, ο οποίος κάλυπτε τις βασικές θεματικές ενότητες που προκύπτουν από τα ερωτήματα της έρευνας σε συνδυασμό με τους βασικούς άξονες του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε στο ποσοτικό τμήμα της έρευνας. Οι βασικές θεματικές ενότητες κινήθηκαν στην ευρύτερη κουλτούρα και τις πρακτικές των νέων σήμερα, στις ανάγκες, τις προσδοκίες και τα προβλήματά τους, καθώς επίσης και στους τρόπους με τους οποίους οι νέοι θα προσδοκούσαν τη βοήθεια της πολιτείας μέσα από θεσμούς όπως η Γ.Γ.Ν.Γ. Οι συμμετέχοντες ενθαρρύνθηκαν να μιλήσουν για την εμπειρία και τα βιώματά τους έως σήμερα, γιατί ο στόχος μας ήταν να αντλήσουμε *πληροφορίες βάθους* και όχι *γενικές και αόριστες απόψεις, ιδέες και στερεότυπα*. Γι' αυτό και οι συνεντεύξεις ξεκινούσαν ζητώντας από τον συμμετέχοντα να μας περιγράψει την καθημερινή του ζωή. Με αυτό τον τρόπο, μέσω της περιγραφής της άμεσης βιωμένης καθημερινότητας και βάσει συγκεκριμένων θεμάτων που αναδύονταν από αυ-

τήν διερευνήσαμε τις απόψεις τους για το ευρύτερο παγκόσμιο πεδίο μέσα στο οποίο ζουν, περνώντας στη συνέχεια στις αντιλήψεις τους για την Ελλάδα και την Ελληνική κοινωνία, αλλά και στη δική τους θέση τόσο μέσα στο εθνικό, όσο και στο παγκόσμιο περιβάλλον – από τα όνειρα και τους στόχους τους, μέχρι το καθημερινό τους πρόγραμμα. Βασικός στόχος ήταν να κατανοήσουμε τα προβλήματα και τις ανάγκες τους όπως οι ίδιοι τα εκφράζουν μέσα από την αφήγηση της εμπειρίας τους, ώστε να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να απαντήσουν σε αυτά, θεσμικοί φορείς της πολιτείας όπως η ΓΓΝΓ. Από την αφήγηση της καθημερινής εμπειρίας, οι συνεντεύξεις πέρασαν στο επίπεδο των βασικών αξιών και των στάσεων προς τη ζωή, και ολοκληρώθηκαν με την εστίαση στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και την αξιολόγησή της από τους νέους.

Οι βασικές θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν ήταν οι εξής:

(α) Αναπαραστάσεις του κόσμου και πεποιθήσεις: ποια είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο κόσμο γενικά, τι χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία και πώς τη βλέπουν μέσα στον κόσμο αυτό, πώς βλέπουν το δικό τους καθημερινό περιβάλλον μέσα στην κοινωνία και τον κόσμο, τι ζητούν από τη ζωή τους, πώς σκέφτονται να το πετύχουν και αν νομίζουν ότι θα τα καταφέρουν, τι ευκαιρίες τους προσφέρουν οι συγκεκριμένες συνθήκες που ζουν και ποιες συνθήκες είναι γι' αυτούς αρνητικές, πώς στέκονται απέναντι στην πολιτική και ποια είναι η άποψή τους για τους πολιτικούς, τι σημαίνει γι' αυτούς η θρησκεία, η παιδεία, η οικογένεια, πώς σχετίζονται με τα ΜΜΕ, προσδοκίες, ελπίδες και φόβοι για το μέλλον,

(β) Συγκεκριμένες πρακτικές και «τρόπος ζωής»: διαπροσωπικές σχέσεις (στην οικογένεια, στη φιλία, στον έρωτα, στην εργασία) ψυχαγωγία (ελεύθερος χρόνος, αγαπημένες ασχολίες ή χόμπι, ικανοποίηση από τις υπάρχουσες δυνατότητες συμμετοχής και κατανάλωσης), εργασία (πώς σχετίζονται με την εργασία, π.χ. αμιγώς ωφελιμιστικά, με έμπνευση κλπ., ποια είναι η θέση του επαγγέλματος στη ζωή τους), κοινωνική συμμετοχή (κίνητρα, πρακτικές),

(γ) Προσδοκίες και απόψεις για την κοινωνική πολιτική σχετικά με τα ζητήματα των νέων γενικά και ειδικότερα, αναγνωρισιμότητα, απόψεις και προσδοκίες από την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς: (πώς θα περίμεναν να

τους βοηθήσει η πολιτεία, πώς θα φαντάζονταν ένα θεσμικό όργανο που είναι ειδικά διαμορφωμένο για τους νέους, σε ποιο βαθμό γνωρίζουν τα προγράμματα και τις δραστηριότητες της Γ.Γ.Ν.Γ., πόσο τα έχουν αξιοποιήσει, σε ποιο βαθμό αισθάνονται ότι τους αφορούν, τι θα περίμενα κ.ο.κ.)

Με βάση την κεντρική αυτή δομή των συνεντεύξεων, θα αναλύσουμε και τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την ερμηνεία των ποιοτικών δεδομένων.

2. Ο Κόσμος, η Ελλάδα και η καθημερινότητα

2.1 Ο κόσμος

Το ευρύτερο παγκόσμιο περιβάλλον μέσα στο οποίο αντιλαμβάνονται τον Εαυτό τους οι νέοι αξιολογείται σε γενικές γραμμές πολύ αρνητικά. Ανεξάρτητα από τον τρόπο και από την ένταση που εκφράστηκε, όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα διακατέχονται από το συναίσθημα της **ανασφάλειας**.

Το συναίσθημα αυτό έχει τόσο έναν υπαρξιακό, όσο και ένα πρακτικό χαρακτήρα:

Στο υπαρξιακό επίπεδο, πρόκειται για μια ανασφάλεια διάχυτη, γενική, μη προσδιορισμένη με σαφήνεια, η οποία μοιάζει να λειτουργεί ως «συνοδευτικό συναίσθημα» όλων των απόψεων για τον κόσμο αλλά και για την προσωπική θέση μέσα σε αυτόν. Είναι ένα συναίσθημα που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες νεανικού πληθυσμού, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, και το οποίο εξηγείται από την προϋπάρχουσα ψυχολογική και κοινωνιολογική βιβλιογραφία κυρίως ως σχετιζόμενο με τη γενικότερη ρευστότητα και την αβεβαιότητα που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη εποχή.

Σε πρακτικό επίπεδο, υιοθετεί περισσότερο τη μορφή μιας ανασφάλειας για το άμεσο μέλλον, καθώς και για τις συνεπαγόμενες ανάγκες ανεύρεσης πρακτικών λύσεων για μία άνετη και «επιτυχημένη» διαβίωση μέσα σε ένα περιβάλλον δύσκολο, έντονα ανταγωνιστικό, ίσως και εχθρικό.

Η βασική μορφή του συναισθήματος αυτού γίνεται αντιληπτή στο επίπεδο του υποκειμένου ως μια προσωπική του «αίσθηση» που τείνει να ταυτοποιηθεί ως «κεντρικό χαρακτηριστικό» ολόκληρου του σύγχρονου κόσμου: το περιβάλλον της καθημερινής ζωής των υποκειμένων γίνεται αντιληπτό ως μέρος του συνολικότερου παγκόσμιου περιβάλλοντος.

Το συναίσθημα αυτό της ανασφάλειας, λειτουργεί ως το βασικό «χαρακτηριστικό – ομπρέλα» κάτω από το οποίο ενυπάρχουν τα επιμέρους αρνητικά

χαρακτηριστικά όπως ο κίνδυνος της οικονομικής ανέχειας, η ανεργία (με όλα όσα αυτή συνεπάγεται και σε επίπεδο ατομικής ταυτότητας), ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε λίγους οικονομικά ισχυρούς και σε πολλούς οικονομικά αδύναμους, ενώ επεκτείνεται και σε ένα ακόμη ευρύτερο επίπεδο διακινδύνευσης με την αναφορά σε πολέμους, σε λανθασμένες γεωπολιτικές στρατηγικές των μεγάλων δυνάμεων και ειδικότερα των Η.Π.Α., σε περιβαλλοντικά προβλήματα, σε δυσλειτουργίες της τεχνολογίας και γενικά σε μια συνολικότερη ατμόσφαιρα περιπλανώμενης απειλής.

«Κυριαρχεί γενικά ο φόβος για το μέλλον. Κανείς δεν μπορεί να φανταστεί τον Εαυτό του σε 5 ή σε 10 χρόνια και ούτε εγώ» (άνδρας, 25-29, Αθήνα)

«Υπερισχύει ο δυνατός, κυρίως από οικονομική άποψη. Το μεγάλο ψάρι που τρώει το μικρό. Ότι μου έρχεται από εκεί και πέρα στο μυαλό, είναι αρνητικό» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

Αυτό το συναίσθημα ανασφάλειας φαίνεται να συνδέεται:

(α) Με μια διαρκώς εντεινόμενη συνειδητοποίηση μιας **μοναχικότητας** που απορρέει από τη απώλεια της συλλογικότητας και τη στροφή του ατόμου στον εαυτό του. Η αίσθηση αυτή αναμφισβήτητα φαίνεται ότι τρομάζει καθώς παραπέμπει σε έναν «άγριο» κόσμο όπου η ανάγκη για επιβίωση οδηγεί στον «απανθρωπισμό».

«Φοβάσαι...Δεν έχεις εμπιστοσύνη σε κανένα. Σε κανέναν.(...) Λειτουργείς ως μονάδα.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«Η καθημερινότητα κάνει τον κόσμο πιο σκληρό. Αυτά που λέγονται, αυτά που ακούγονται, αυτά που γίνονται, κλοπές, μαχαίρωματα...πριν 20 χρόνια αν έπεφτε κάποιος λιπόθυμος όλοι θα βοηθούσαν.» (άνδρας, 25-29, Σέρρες)

(β) Με ένα ισχυρό και μη αναστρέψιμο συναίσθημα **αδυναμίας επιρροής** της παραπάνω αρνητικής κατάστασης προς το καλύτερο. Οι ερωτώμενοι εκφράζουν την αίσθηση ματαιότητας κάθε προσπάθειας για αλλαγή οπότε και η στροφή στον εαυτό φαίνεται να επέρχεται αναπόφευκτα και γι' αυτούς.

«Προσπαθούμε να βοηθήσουμε και δεν έχουμε τη δύναμη να το κάνουμε. Δηλαδή προσπαθείς να βοηθήσεις και ξέρεις ότι δεν θα επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα. Προσπαθείς χωρίς αποτέλεσμα.»
(γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«Ωραία μου ακούγονται αλλά τα θεωρώ λίγο δύσκολο να γίνουν. Θα κολλήσουν στο ότι εμείς είμαστε μικροί δεν έχουμε τόση δύναμη, όσες οργανώσεις και να κάνουμε, να πείσουμε τους μεγάλους να κάνουν οτιδήποτε κι αν προσπαθούμε. Δεν θα την έχουμε την δύναμη. Και δεν θα την έχουμε γι αυτό το λόγο. Επειδή θα είμαστε μια απρόσωπη οργάνωση. Αν μπω σε μία οργάνωση δε θα είμαστε μία γροθιά με τους υπόλοιπους. Γιατί δεν θα τους ξέρω, δεν θα με ξέρουνε.» (άνδρας, 18-25*, Αθήνα)

Βρίσκουμε όλα τα παραπάνω σε μια «αποκαλυπτική» σύνοψη της κατάστασης στο σύγχρονο κόσμο:

«Ανεργία, πολλή ανεργία και ειδικά σε μας τους νέους. Κακώς για μένα, έχει μπει το χρήμα στη ζωή μας, οπότε χωρίς αυτό δεν μπορούμε να λειτουργήσουμε σαν άνθρωποι. Υπάρχει αυτή η αντιπάθεια που 'χει δημιουργηθεί ανάμεσα στους ανθρώπους, το ότι ο ένας προσπαθεί να ρίξει τον άλλον, να πατήσει επί πτωμάτων... Και πιο γενικά, οι πόλεμοι, τους θεωρώ ό,τι χειρότερο, κι αυτοί γίνονται βέβαια για οικονομικά συμφέροντα, απλά την πληρώνουν αθώοι. Η ζωή έχει γίνει πολύ δύσκολη, πρέπει να παλέψεις για να καταφέρεις να επιβιώσεις. Προβλήματα υγείας περισσότερα, λόγω πολλών παραγόντων, από κληρονομικούς, ουσίες που

μεταφέρονται κληρονομικά, μόλυνση του περιβάλλοντος, που δεν το σεβόμαστε, η ζωή που κάνουμε, καταχρήσεις, ξενύχτια, ποτά, καφέδες, τσιγάρα. Και ένας κι ένας παράγοντας ότι τώρα πια ξέρουμε, η ιατρική, η πρόγνωση, η διάγνωση, έχει φτάσει σ' ένα τέτοιο επίπεδο, το κάθε παιδί, ο κάθε άνθρωπος έχει ένα πρόβλημα που πριν 10 χρόνια δεν θα το γνωρίζαμε, τώρα πια το βλέπουμε μπροστά μας. Η μαμά ανησυχεί γιατί στα 2 χρόνια το παιδί δεν έχει μιλήσει, γιατί κάνει το πιο απλό, χτυπάει κάτω ένα παιχνίδι, έχει νεύρα, πονάω το γόνατό μου σαν άνθρωπος και λεπτομέρεια στη λεπτομέρεια βρίσκεις κάποια προβλήματα. Ψειρίζουμε το παρामीκρό, οπότε ο καθένας έχει ένα γιατρό, για να μην πω 2-3. Η υπερπροστατευτικότητα έχει οδηγήσει μεγαλώνοντας τα παιδιά να έχουν προβλήματα (αντιδραστικότητα, καταχρήσεις, 16-17 χρόνων ναρκωτικά, κάπνισμα παρά τις καμπάνιες) και τα προβλήματα αυξάνονται (εγκεφαλικά, καρδιακά, λοιμώξεις, πνευμονίες). Είμαστε πιο ευάλωτοι γιατί έχουν δημιουργηθεί τα πάντα, από γιατροί και θεραπευτές, μέχρι τον μηχανολόγο-μηχανικό που θα κάνει ένα λάθος και θα πέσει ένα κτίριο. Όλα αυτά δημιουργούν περισσότερα προβλήματα και περισσότερους ετήσιους θανάτους από καταστροφές, ατυχήματα, πέφτει ένα κτίριο, μέρη που δεν πληρούν προδιαγραφές... και μας αρέσει να ριψοκινδυνεύουμε, γιατί ο άνθρωπος απ' τη φύση του, του αρέσει η αδρεναλίνη, οπότε κάνει το παν (όταν πατάμε το γκάζι, τρέχουμε με τη μοτοσυκλέτα, πηδάμε με τα λάστιχα από μεγάλα ύψη, παίζουμε ποδόσφαιρο...).» (άνδρας, 20-24, Πάτρα)

Μέσα, λοιπόν, στο γενικότερο αυτό κλίμα ανασφάλειας, σε άμεση σύνδεση και πιθανόν ως απόρροια του, το δεύτερο κεντρικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου κόσμου το οποίο αναφέρεται από τους ερωτώμενους της ποιοτικής έρευνας, είναι η **απόλυτη επικράτηση του προσωπικού συμφέροντος**. Η εικόνα που παρουσιάζεται σχεδόν από το σύνολο των συμμετεχόντων, είναι η **εικόνα του τέλους κάθε έννοιας συλλογικότητας και η κυριαρχία ατο-**

μοκεντρικών επιλογών: το ατομικό **συμφέρον** επικρατεί έναντι κάθε συλλογικού στόχου.

«Λειτουργείς ως μονάδα, δεν λειτουργείς για τον διπλανό σου. Δε λειτουργείς καθόλου. Κοιτάς πως εσύ ανέβεις εσύ ψηλά. Και αυτό εντάξει, δεν είναι ό,τι καλύτερο». (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

«Όλοι βάζουν πάνω απ' όλα τον εαυτό τους και ίσως αυτό δεν μπορεί πια να αλλάξει...» (Γυναίκα, 15-19, Λάρισα).

«Το '89 ας πούμε εδώ στο χωριό ήμασταν όλοι μια οικογένεια. Τώρα ο καθένας τραβάει το δρόμο του». (Γυναίκα, 25-29, Σέρρες)

Σημειωτέον ότι από σχόλια των ερωτώμενων προκύπτει ότι είναι η «είσοδος του χρήματος» τόσο στο παγκόσμιο όσο και στο προσωπικό και καθημερινό πεδίο αλλά και οι γενικότερες αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον, που έχουν οδηγήσει τον «άνθρωπο να αλλάξει». Μοιάζει δηλαδή η αρνητική αυτή αλλαγή να οφείλεται κυρίως σε εξωγενείς παράγοντες και όχι σε κάποια από εσωτερική αλλαγή του ίδιου του ανθρώπινου όντος:

«Τόσα πολλά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, που ο καθένας δεν θα σκεφτεί (εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων), το σύνολο, δεν θα σκεφτεί το καλό το δικό του. Ελάχιστες εξαιρέσεις που θα δώ την κοινωνία να λειτουργεί ως ένα, ως ομάδα.» (άντρας, 20-24, Αθήνα)

Στην επόμενη περίπτωση, ο ερωτώμενος συσχετίζει την παγκοσμιοποίηση (και το συνακόλουθο κυνήγι του χρήματος) με την οπισθοχώρηση του θεσμού της οικογένειας, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την επικράτηση ενός υπαρξιακού μοντέλου καταναλωτικού-ατομικιστικού τύπου: η εικόνα που θα δείξει προς τα έξω δεν αντιπροσωπεύει πλέον την οικογένειά σου (αλλά μόνο τον

εαυτό σου – κάτι που δεν το λέει, αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι του φαίνεται ίσως χειρότερο):

«(...) αν κρίνουμε από την οικογένεια, λόγω της παγκοσμιοποίησης, ο άνθρωπος πλέον δεν ζει για να ζει, ζει για να αγοράζει, προσπαθεί να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερα υλικά αγαθά χωρίς να κοιτάει το είναι του, έχει ταυτιστεί με τα υλικά αγαθά πλέον. Δηλαδή βλέπουμε μία οικογένεια η οποία στην ουσία έχει ελάχιστο χρόνο έτσι ώστε να... τα μέλη της ξεχωριστά δεν έχουν ελεύθερο χρόνο το καθένα, πολλές φορές οι ώρες τους δεν μπορεί να συμπίπτουνε για να συζητήσουνε ενδεχόμενα προβλήματα και... να λύσουνε και τα δικά τους προβλήματα. Πλέον η έννοια οικογένεια δεν υφίσταται. Παλαιότερα ήτανε το Α και το Ω, π.χ. σκεφτόσυνα την εικόνα που θα δείξεις προς τα έξω γιατί αντιπροσώπευες την οικογένειά σου, πράγμα όχι και τόσο καλό, αλλά παρ' όλα αυτά σήμαινε ότι η οικογένεια έχει κάποια αξία στη ζωή του ατόμου. Τώρα αυτή η αξία έχει υποβαθμιστεί.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

Η επιδίωξη φυσικά του **προσωπικού συμφέροντος** συνδέεται και με έναν μεγάλο αριθμό, άλλων αρνητικών ποιοτήτων όπως το ψέμα, η υποκρισία, το συνεχές κυνήγι του χρήματος, η μόνιμη γκρίνια κ.ά., οι οποίες επιστρατεύονται, ακριβώς για αυτή την προσπάθεια επίτευξης του προσωπικού συμφέροντος:

«Το συμφέρον χαρακτηρίζει το σύγχρονο κόσμο. Το συμφέρον και η ψευτιά.» (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«Όλοι κοιτάνε να πάρουν από σένα. Ό,τι και να 'ναι αυτό. Είτε είναι επαγγελματικό είτε οτιδήποτε άλλο και στη φιλία ακόμα...Συμφέρον, πολύ συμφέρον.» (Γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Εντάξει με το χρήμα έχασε ο άνθρωπος κάποιες αξίες που είχε. Δηλαδή παλιά νοιαζόντουσαν για τον πλησίον τους, για το οτιδήποτε, έτσι; Τώρα τα λεφτά σε έχουνε κάνει στο να μην σκέφτεσαι τον άλλο, παρά μόνο εσένα.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες)

«Κυριαρχεί το χρήμα γενικά παντού». (άντρας, 25-29, Αθήνα)

Ωστόσο αν και η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας ατομοκεντρικών επιλογών ως μέσου κοινωνικής επιβίωσης φαίνεται αδιαμφισβήτητη, κάποια άτομα δηλώνουν πως δεν σκοπεύουν να θυσιάσουν απόλυτα τις αξίες τους στο βωμό της κοινωνικής καταξίωσης. Αρχίζει λοιπόν να προβάλλει μια λογική αναζήτησης ισορροπιών η οποία νομιμοποιεί πλήρως από ηθικής άποψης το δικαίωμα στη σύγκρουση και στην αυτοάμυνα στις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις.

«Προσπαθείς να φτάσεις ψηλά, χωρίς ας πούμε να υποβαθμίσεις τον άλλο. Ούτε να τον υποβαθμίσεις, ούτε να σε υποβαθμίσει εκείνος». (γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

«Όλους τους απασχολεί πάντως καλούς -κακούς πώς να πάνε μπροστά, πώς να επιβιώσουν.» (γυναίκα 25-29, Σέρρες).

Η **τεχνολογία** αλλά και τα επιτεύγματα στα οποία αυτή έχει οδηγήσει τον Άνθρωπο, είναι ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής. Όμως, η ταχύτητα των εξελίξεων αλλά και το μέγεθος ή η σημαντικότητά τους, παράγουν στον άνθρωπο αφ' ενός έναν φόβο για το τι θα επακολουθήσει και αφ' ετέρου ένα αίσθημα κορεσμού, μια και η «καινοτομία» έχει πάψει πλέον να φέρει μαζί της το «θαυμασμό» ή την «έκπληξη». Οι τεχνολογικές καινοτομίες:

- γερνούν υπερβολικά γρήγορα (αντικαθιστάμενες από κάτι το «πιο καινούργιο»),

- δεν είναι σίγουρο ότι βοηθάν ουσιαστικά στις ανθρώπινες σχέσεις και στην εξάλειψη σοβαρών παγκόσμιων προβλημάτων,
- μπορεί να «έρχονται μπουμέρανγκ»:

«Όλα γίνονται πολύ γρήγορα και όλα αλλάζουν πριν καν το καταλάβουμε. Συνεχώς λαμβάνουμε νέες πληροφορίες, τα ΜΜΕ κυριαρχούν παντού και οι νέες τεχνολογίες έχουν κάνει εντελώς διαφορετική τη ζωή μας. Γενικά όλα είναι πιο εύκολα και πιο απλά για κάποιους αλλά δυστυχώς δε νομίζω ότι έχει καλυφθεί το χάσμα με κάποιες ομάδες που δεν έχουν πρόσβαση σε όλα αυτά.» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα).

«Ταχύτητα και απάθεια, χαρακτηρίζουν τον κόσμο σήμερα. Ταχύτητα από τις εξελίξεις και απάθεια γιατί έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε πράγματα τεράστια σε μέγεθος και όταν βλέπουμε κάτι λιγότερο ή μικρότερο, έχουμε συνηθίσει να λέμε «εντάξει μωρέ, έχει και το άλλο που είναι μεγαλύτερο.» (άντρας, 15-19, Λάρισα)

«...Είμαστε πιο ευάλωτοι γιατί έχουν δημιουργηθεί τα πάντα, από γιατροί και θεραπευτές, μέχρι το μηχανολόγο/μηχανικό που θα κάνει ένα λάθος και θα πέσει ένα κτίριο. Υπάρχουν και τα καλά της ζωής έχουμε εξελιχθεί, έχουμε περισσότερες ευκολίες αλλά μερικές έρχονται και μπουμέρανγκ.» (άντρας, 20-24, Πάτρα).

Για συνοψίσουμε έως εδώ, τα κύρια χαρακτηριστικά του σύγχρονου κόσμου που επαναλαμβάνονται συστηματικά στο λόγο των συμμετεχόντων είναι: η ανασφάλεια, η έλλειψη εμπιστοσύνης, ο ατομισμός, ο καταναλωτισμός, ο φόβος και ο κορεσμός από τα καταναλωτικά αγαθά και την τεχνολογία, καθώς επίσης και μια αίσθηση μοναχικότητας και αδυναμίας επιρροής επί των πραγμάτων.

2.2 Η αμφιθυμία της ελληνικής ταυτότητας

Η χώρα που ζούμε, η **Ελλάδα**, έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτά του σύγχρονου κόσμου. Διαθέτει όμως και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία την καθιστούν διαφορετική από τον υπόλοιπο Δυτικό κόσμο και βέβαια από την Ευρώπη, με την οποία κυρίως συγκρίνεται. Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά αναφέρονται σε δύο διαφορετικές διαστάσεις:

- ως συνολικά χαρακτηριστικά της χώρας και
- ως προσωποποιημένα χαρακτηριστικά των κατοίκων της (με την έννοια του «λαού»)¹.

Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τον ελληνικό χώρο, οι ερωτώμενοι εκφράζουν μια **σύγχυση** αναφορικά με την αυξανόμενη τάση ατομοκεντρισμού. Συχνά ενοχοποιείται ο εξευρωπαϊσμός και γενικότερα η εισβολή ξενόφερτων αξιών. Άλλοτε ενοχοποιείται η πολιτειακή κακοδιοίκηση ή οι ατομοκεντρικές επιλογές των ίδιων των κυβερνώντων και άλλοτε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του λαού μας. Η σύγχυση αυτή αφήνει να αναδυθεί ένας προβληματισμός σχετικά με το εάν και κατά πόσο ο Έλληνας θεωρεί ότι αλλάζει ιδιοσυγκρασιακά στρεφόμενος προς την ατομικότητα ή ότι αφήνει να εκδηλωθεί ο ανέκαθεν υφιστάμενος πλην μη έκδηλος ατομοκεντρισμός του:

«Και στην Ευρώπη άμα πεθαίνει κανείς στο δρόμο δεν τον βοηθάνε...Τώρα πήγαμε προς την Ευρώπη αλλά προς τα κακά της Ευρώπης.» (άντρας, 25-29, Σέρρες).

«Θεωρώ ότι είμαστε καλά σαν Έλληνες. Απλά τα πράγματα δεν πάνε καλά μέσω του κράτους. Οι άνθρωποι σαν άνθρωποι δεν

---

¹ Ενίοτε εκφράζεται δυσαρέσκεια στα σχόλια των ερωτώμενων της περιφέρειας σε σχέση με τη βαρύτητα η οποία δίνεται στην Αθήνα, χωρίς όμως να επεκταθεί κανείς αυθόρμητα αναλυτικά περισσότερο στο θέμα αυτό:

«Ο ρατσισμός αυτός υπάρχει από την Αθήνα προς τα εδώ. Ότι εκεί είναι Ελλάδα. Εμείς που είμαστε; Στη Βουλγαρία; Στη Γιουγκοσλαβία; Υπάρχει ένας ρατσισμός στην Ελλάδα μέσα.(...) Η Ελλάδα είναι η Αθήνα μέσα στο χάρτη. Ότι είναι πιο πάνω δεν είναι Ελλάδα. Πού στο κάτω- κάτω έπρεπε να μας κάνουν τεμενάδες αφού από δω τρώνε. Δεν μπορεί να μας έχετε στο περιθώριο.» (γυναίκα 25-29, Σέρρες)».

είναι κακοί. Αν δω πώς ήταν το 80 οι άνθρωποι και οι ίδιοι άνθρωποι πώς άλλαξαν, κάτι παίζει. Κατ' αρχάς υπάρχει πολλή καχυποψία. Όλοι γίναμε έτσι.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«(Τον Έλληνα τον χαρακτηρίζει) η απληστία. Πάρα πολύ έντονα. Δεν ξέρω γιατί. Θεωρώ την Ελλάδα από τα καλύτερα μέρη αλλά από τα πιο άπληστα μέρη. Χρήμα. Πώς θα γίνει να σε φάω. Αν πάρεις κάτι παραπάνω από μένα θα κάνω κάτι για να μην πας μπροστά». (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

Η παντελής **έλλειψη οργάνωσης** είναι το συνολικό χαρακτηριστικό, το οποίο αναφέρθηκε με απόλυτο σχεδόν τρόπο από όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Η έλλειψη αυτή οργάνωσης παράγει με τη σειρά της ισχυρά φαινόμενα γραφειοκρατίας, με αποτέλεσμα η καθημερινότητα να είναι γεμάτη από εμπόδια. Μέσα σε αυτό το αβέβαιο και κάπως χαώδες περιβάλλον το οποίο περιγράφεται, η επαφή με το κράτος και με το δημόσιο δυσχεραίνεται σε αφάνταστο βαθμό, η αξιοκρατία έχει σχεδόν καταλυθεί και η επίτευξη κάθε στόχου απαιτείται το **«μέσον»**.

«Υπάρχει γενικότερα μια μιζέρια, δηλαδή μια αβεβαιότητα, πολλές φορές μπορεί να προέρχεται κι απ' τα μ.μ.ε., προπαγάνδα, αβεβαιότητα οικονομική, υπαρξιακή, πολιτική, πολλά πράγματα. Οικονομική; Η μέση ελληνική οικογένεια, όταν τα αγαθά πρώτης ανάγκης έχουν ακριβύνει τόσο πολύ, όταν έχει πρώτη της ανάγκη να στείλει το παιδί της φροντιστήριο να σπουδάσει, να του παρέχει τα μέγιστα, τότε σίγουρα τα πράγματα δεν είναι τόσο εύκολα, δηλαδή δυσκολεύονται να τα βγάλουν πέρα. Υπάρχει και στη δουλειά θέμα αβεβαιότητας; Ναι, πώς δεν υπάρχει, δηλαδή... άνθρωποι οι οποίοι έχουν κάνει πάρα πολύ καλές σπουδές, έχουν αφιερώσει χρόνο για τις σπουδές τους, δεν μπορούν να βρουν μία αξιοπρεπή δουλειά που να μην ανταποκρίνεται 100% στις προσδοκίες τους, αλλά μία δουλειά μόνο και μόνο για να κερδίζουν τα

προς το ζην. Βλέποντας αυτό πιστεύω πως η τύχη παίζει μεγάλο ρόλο, γι' αυτό υπάρχει αβεβαιότητα. Και οι διασυνδέσεις ίσως... Και αυτές, είμαστε στην Ελλάδα, δεν πρέπει να το ξεχνάμε αυτό.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

«Ο Έλληνας σαν άνθρωπος, σαν πάστα ανθρώπου, έχει ένα καλό, ότι όταν θελήσει να κάνει ένα πράγμα, θα το κάνει τέλεια, πχ πόσοι έλληνες επιστήμονες είναι στο εξωτερικό. Το κακό είναι ότι η Ελλάδα, σα χώρα, σα λειτουργία της, τρώει αυτά τα άτομα, οπότε αναγκάζονται να φύγουν. Η γραφειοκρατία κυνηγάει παντού. Παράδειγμα, τώρα ψάχνω για πρακτική και υπάρχει η εφορία, δεν σ' αφήνουν να κάνεις αυτό που θέλεις. Υπάρχει και το αντίθετο, είμαστε μια πάστα ανθρώπων που αν δεν ζοριστούμε δεν μπαίνουμε σε εγρήγορση. Και όσοι ζορίζονται το ρίχνουν στο αντίθετο (εγκληματικότητα) και όσοι δεν ζορίζονται περνάνε μια χαρά χωρίς να τους νοιάζει ο συνάνθρωπος, αν πεθαίνει, αν ζει. (άντρας, 20-24, Πάτρα).

«Είναι μύθος ότι στην Ελλάδα υπάρχει οργάνωση και φιλοξενία. Απολύτως τίποτε δεν υπάρχει.» (άντρας, 25-29, Αθήνα).

«Τη λέξη "μέσο" εγώ τη βάζω παντού και στα πάντα: χρειάζεσαι "μέσο" για τα πάντα.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«Το μέσο παίζει τεράστιο ρόλο. Δεν υπάρχει ιδεολογία στην Ελλάδα.» (Γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

Η αναφορά από όλους σχεδόν τους συμμετέχοντες στην αναγκαιότητα του «μέσου» για να επιτύχει κανείς τους στόχους του είναι και μια έμμεση ένδειξη ενός φόβου πως ό,τι αξία και αν έχουν δεν θα αναγνωριστεί, εφ' όσον δεν ανήκουν ανάμεσα στους λίγους και ισχυρούς που διαθέτουν τις διασυνδέσεις. Αυτή η αίσθηση προσωπικής, αλλά κοινωνικά διαμορφωμένης, **ανεπάρ-**

κειας υπήρξε διάχυτη και εκφραζόταν παράλληλα με μια **πεισματική απόφαση** να κάνουν ό,τι μπορούν για να την αντισταθμίσουν και να την παρακάμψουν. Στο γενικότερο κλίμα απουσίας αξιοκρατίας και αναγκαιότητας διασυνδέσεων που αισθάνονται ότι ζουν, η αντίδραση των νέων φαίνεται να είναι ακόμη περισσότερος **ατομισμός**.

Τα βασικά προσωποποιημένα χαρακτηριστικά των Ελλήνων, αναφέρονται πάντοτε στο επίπεδο της σύγκρισης με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά των ξένων ή/και των Ευρωπαίων, αντανakλώντας την **αμφίθυμη** στάση την οποία γενικά τηρούν οι νέοι ως προς τις **ταυτότητες** του «Έλληνα» και του «Ευρωπαίου».

Έτσι λοιπόν, γενικά οι **Έλληνες** είναι **πιο κοινωνικοί, πιο φιλικοί, πιο αυθόρμητοι, πιο φιλότιμοι**:

«Ο αυθορμητισμός. Αυτό το χύμα, αλλά όχι το χύμα το τελειώς. Δηλαδή υπάρχει κάποια οργάνωση, υπάρχει ένας αυθορμητισμός, υπάρχει μια καλοσύνη που... επειδή έχω ταξιδέψει στο εξωτερικό, δηλαδή... βλέπω τις διαφορές. Νιώθεις ψυχρότητα. Στο εξωτερικό κάθεται πάνω από ένα χάρτη και προσπαθείς να δεις προς τα πού θα πας. Ενώ στην Ελλάδα θα πας να ρωτήσεις, φίλε ασπούμε πώς μπορώ να πάω σ' εκείνο το μέρος; Ενώ στο εξωτερικό θα νιώσεις πιο άβολα.» (άντρας, 15-19, Αθήνα).

«Απορρίπτω την πονηριά, την κακία που έχει (ο Έλληνας) . Είμαστε ένα μπάχαλο. Θεωρώ ότι είμαστε πολύ ανοργάνωτοι ως λαός. Μόνο το φιλότιμο έχουμε.» (άντρας, 25-29, Σέρρες)

Επίσης ο Έλληνας μοιάζει να δείχνει μεγαλύτερη ροπή προς την **αμφισβήτηση της εξουσίας**, την **ανυπακοή** και τον **αντιαυταρχισμό**, αλλά παρουσιάζει και έντονα συμπτώματα **ζήλιας** για την επιτυχία του άλλου μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο κακώς εννοούμενης ενασχόλησης με τις «υποθέσεις του άλλου»:

«Υπάρχει ζήλια. Θα γίνει κάποιος σχολιασμός. Δεν υπάρχει περίπτωση να σου πουν «Μπράβο κοπέλα, μου πήγες διακοπές, σε χαίρομαι». Μόλις φύγεις εσύ θα πουν «Κοίτα τη έχει φράγκα». Μην πεις εσύ «δεν έχω λεφτά». Θα πουν «δεν έχεις ανάγκη». (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Αυτό μάλλον θα έπρεπε να πάρουμε από αυτούς (τους Ευρωπαίους). Να μη σχολιάζουμε τόσο το διπλανό μας, να μη μας νοιάζει αν ο άλλος έκανε λεφτά. Να είμαστε ευχαριστημένοι με αυτό που έχουμε.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Τι να μην πάρουμε από τους Έλληνες...; Δεν ξέρω, ίσως το πρόβλημα με τη ζήλια... στις προσωπικές μας σχέσεις.» (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που αναφέρεται είναι η **κατάλυση των παραδόσεων**, η **ξενομανία** (ως προς τον τρόπο ζωής, το lifestyle), καθώς και γενικότερα το γεγονός ότι **παίρνουμε μόνο τα κακά** στοιχεία και όχι τα καλά των Ευρωπαίων:

«...ξενομανία που έχουν οι Έλληνες...Τείνουν να τελειώσουν τις παραδόσεις με διάφορα ξένα που φέρνουνε... ουσιαστικά προσπαθούν να κάνουνε αυτό που κάνουν και οι ξένοι...δηλαδή δε στέκονται στο παρελθόν τους, στις παραδόσεις τους και προσπαθούν να φέρουν καινούργιες παραδόσεις...Δηλαδή ενώ παλαιότερα δεν τους ένοιαζε εδώ τους έλληνες γενικώς για μόδα...τώρα κοιτάνε τι γίνεται στην Αμερική, στην Ευρώπη τι φοράνε, οπότε φοράνε κι αυτοί τα ίδια...» (άντρας, 15-17, Αθήνα)

«...Πριν κάτι χρόνια, ο έλληνας όταν έκανε Χριστούγεννα, τα έκανε οικογενειακά, το δεντράκι στολισμένο και τέτοια...τώρα θα

πάει Ελβετία στα χιόνια...αυτό το κάνουν οι ευρωπαίοι» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«...μετά και την Ολυμπιάδα νομίζω ότι άλλαξαν οι αντιλήψεις κάπως και άρεσε σε πολλούς και η νέα όψη τις Αθήνας και ότι γίναμε γνωστοί και μάλλον οι Έλληνες τώρα νιώθουν καλύτερα με τον εαυτό τους ενώ πριν αντέγραφαν συνέχεια άλλες κουλτούρες. Δεν ξέρω βέβαια πόσο θα κρατήσει αυτό.» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Μπήκαμε στην Ευρώπη, πραγματικά, αλλά σε κάποια πράγματα, όχι σε όλα πιστεύω. Στα κακά τους.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

Ο Ευρωπαίος / ξένος αντιθέτως, ζει μια ζωή περισσότερο οργανωμένη (κατά συνέπεια ευκολότερη από αυτή των Ελλήνων), σέβεται τις ανθρώπινες αξίες και ο σεβασμός αυτός αντικατοπτρίζεται και στην καθημερινή του συμπεριφορά με την ευγένεια, που συνήθως εκφράζεται με το νομοταγή τρόπο οδήγησης και κυκλοφορίας στους δρόμους.

«...Ναι μεν τους έχουμε (τους νόμους) αλλά τους γράφουμε κανονικά. Σε σχέση με αυτά που ακούω έξω...θα σταματήσει ο άλλος να περάσει ο πεζός κι όλα αυτά, ούτε παρκάρουν όπως παρκάρουμε εμείς, ούτε τίποτα. Είναι πιο ευγενικοί, έχουνε πιο σεβασμό στον άνθρωπο. Και νομίζω ότι...δεν ξέρω αν δουλεύουνε πιο πολύ αλλά έχουν πιο πολλή οργάνωση.» (γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Θα έπαιρνα ό,τι έχει ο Έλληνας αυτή τη στιγμή και θα του έδινα από μια καλά οργανωμένη Ευρωπαϊκή χώρα λίγη οργάνωση στον εγκέφαλό του. Δεν είναι οργανωμένος Ελληνικός λαός, είναι αυτοματοποιημένος. Ο Ευρωπαίος είναι πιο χαλαρός, γιατί έχει και

πολύ ψηλότερους μισθούς... Στην Ελλάδα επικρατεί μπάχαλο. Η Αθήνα ασπούμε είναι πολύ μικρή για 5 εκατομμύρια κόσμο. Σε όλους τους τομείς. (άντρας, 20-24, Αθήνα)

Το μεγαλύτερο τμήμα των ερωτώμενων, αναφερόμενο στα χαρακτηριστικά της Ελληνικής κοινωνίας και των Ελλήνων, εστίασε όντως αρχικά στα αρνητικά και όντως τα αξιολόγησε με κριτικό τρόπο. Σχεδόν όλοι όμως, ανέφεραν παράλληλα, ότι τα ίδια αυτά αρνητικά χαρακτηριστικά, ιδωμένα από μία διαφορετική σκοπιά, λειτουργούν πολλές φορές και με ένα θετικό τρόπο δίνοντας στους Έλληνες και την Ελληνική κοινωνία, εκείνες τις διαφορετικές ποιότητες που την ξεχωρίζουν από την Ευρώπη² – και που ναι μεν μπορεί να είναι κατά βάση αρνητικές σε ένα τυπικό επίπεδο, σε ένα καθημερινό όμως επίπεδο λειτουργούν με ένα ιδιάζοντα τρόπο, που πολλοί ξένοι μπορεί και να τον ζηλεύουν. Κατ' αυτό τον τρόπο για παράδειγμα, η «έλλειψη οργάνωσης» αποδίδεται στον «αυθορητισμό» και η «ενασχόληση με τις υποθέσεις των άλλων» σε «μεγαλύτερη κοινωνικότητα» και «ενδιαφέρον για τον διπλανό σου». Όπως λέει και ένας συμμετέχων απαντώντας στην ερώτηση των καλών στοιχείων που θα έπαιρνε από τον Έλληνα και τον Ευρωπαίο για να φτιάξει έναν καλύτερο άνθρωπο: «...πολλά καλά δημιουργούν κοινωνία μονυτή και βαρετή...» (άντρας, 19-24, Πάτρα).

Η αναφορά σε καλά και κακά Ελλάδας και Ευρώπης καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα όταν υπάρχει αντιπαραβολή, άμεση σύγκριση. Τότε οι ερωτώμενοι, αφενός διαπιστώνουν και αναγνωρίζουν τη δυσλειτουργικότητα κάποιων ελληνικών (ιδιοσυγκρασιακών ή/και κοινωνικών) χαρακτηριστικών (π.χ. την έλλειψη οργάνωσης, την απουσία αξιοκρατίας, την παραβίαση κοινωνικών κανόνων), αφετέρου σπεύδουν αμέσως να φορτίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά με θετικότητα. Αυτό ενδεχομένως μπορεί να ερμηνευθεί και ως μια προσκόλληση σε υπάρχουσες εθνικές ιδιαιτερότητες έτσι ώστε να προστατευθεί κάποια ελληνικότητα από την αφομοίωσή της από μια απειλητική Ευρωπαϊκή ταυτότητα – πόσο μάλιστα που σε σημαντικούς τομείς σύγκρισης με

² Να παρατηρήσουμε εδώ ότι η πλειονότητα των υποκειμένων μας έχει ελάχιστα ή καθόλου ταξιδέψει ή ζήσει στο εξωτερικό, κάτι που μας θυμίζει ότι δεν χρειάζεται η προσωπική εμπειρία για το σχηματισμό και την επικοινωνία μιας εικόνας ή μιας αναπαράστασης. Οι τελευταίες χρησιμεύουν ανάλογα με την περίπτωση στην κατάδειξη είτε των καλών είτε των κακών πτυχών της ελληνικής ζωής και υπόστασης.

τους Ευρωπαίους (π.χ. οργάνωση) οι Έλληνες βγαίνουν χαμένοι με μεγάλη διαφορά. Αυτή η άσκηση *κοινωνικής πρωτοτυπίας* είναι γνωστή στους κοινωνικούς ψυχολόγους που ασχολούνται με θέματα αυτό-ορισμού ατόμων και ομάδων που αισθάνονται ότι μειονεκτούν σε κάποιο τομέα σύγκρισης:

«Μου αρέσουν οι ατέλειες του Έλληνα. Μας θεωρώ Έλληνες και με τις ατέλειες μας και με τα καλά μας τα πράγματα. Έτσι μ αρέσει ο Έλληνας, με τις ατέλειες του, ακριβώς. Να μην έχει πρόγραμμα στη ζωή του. Ωραίο είναι αυτό. Έτσι έχω συνηθίσει. (...) Σα λαός είμαστε λίγο ατίθασοι. Αυτό δεν θα ήθελα να λείπει από τον Έλληνα. Το υπερβολικό πρόγραμμα που κάνει για παράδειγμα ο Ελβετός. Που ακόμα και στη σχέση της μία κοπέλα με ένα αγόρι θα βάλει το πρόγραμμα. Δεν θα βρεθούμε σήμερα γιατί έχω χορό π.χ. Εντάξει, δε λέω να αφήνουμε τις δουλειές μας για διασκέδαση, όσο αυθόρμητοι και αν είμαστε. Αλλά είναι ωραίο αυτό το ταμπεραμέντο του Έλληνα, το μεσογειακό. Που το χει και ο Ιταλός και ο Ισπανός.» (άντρας, 18-25, Αθήνα).

«(Οι Ευρωπαίοι) είναι διαφορετικοί από εμάς. Είναι πιο υπάκουοι από εμάς. Ο άνθρωπος πρέπει να είναι και λίγο επαναστάτης. Θεωρώ ότι είμαστε καλά σαν Έλληνες». (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Είμαστε λαός πιο έντονος. Φανατιζόμαστε εκεί που πρέπει και γενικά έχουμε μια υπερηφάνεια που δεν την έχουν άλλοι Ευρωπαϊκοί λαοί.» (άντρας, 20-24, Αθήνα)

Συνοψίζοντας, μέσα στο «συννεφιασμένο» και αβέβαιο σύγχρονο κόσμο που περιγράφηκε προηγουμένως, η Ελλάδα είναι ένας τόπος δύσκολος, όπου η έλλειψη οργάνωσης, το μέσον, η ζήλια και η ξενομανία επικρατούν, αλλά και ένας τόπος ωραίος που κατοικείται από ανθρώπους αυθόρμητους και «ανυπότακτους» στην εξουσία, οι οποίοι ξέρουν να χαίρονται τη ζωή.

Αυτή η **σχάση** ανάμεσα στην (σχεδόν κακή) *Ελλάδα ως χώρα* και στους (σχεδόν καλούς) *κατοίκους* της είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αντανακλά, κατά τη γνώμη μας, την **αμφιθυμία** που βρίσκεται στον πυρήνα τόσο της εθνικής όσο και της ευρωπαϊκής ταυτότητας: «η Ελλάδα είναι χάλια, αλλά εγώ χαίρομαι που είμαι Έλληνας», ως εάν να μπορεί κανείς να είναι Έλληνας (με όλα τα «καλά» του) χωρίς αυτή ακριβώς την Ελλάδα.

Η αμφιθυμία αυτή αντανακλά ενδεχομένως, τους διαλεκτικά αντιθετικούς πόλους μέσω των οποίων συντίθεται κάθε μορφή ατομικής ταυτότητας, αλλά στην περίπτωση μας, δηλαδή, στην περίπτωση της **εθνικής και της ευρωπαϊκής ταυτότητας**, η σχάση που δημιουργείται από τις ταυτίσεις και τις διαφοροποιήσεις φαίνεται να συμπυκνώνεται και να εναποτίθεται στο δίπολο Έλληνας-Ευρωπαίος: Τα καλά μιας χώρας δεν τα διαθέτει η Ελλάδα, αλλά η «Ευρώπη», όμως τα καλά των ανθρώπων δεν τα διαθέτουν οι Ευρωπαίοι αλλά οι Έλληνες.

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά πρόσφορο δίπολο, το οποίο όμως ενέχει τον κίνδυνο της καθήλωσης σε μια μόνιμη αμφιθυμία όσον αφορά την **εθνική και την ευρωπαϊκή ταυτότητα**, καθώς και τη σχέση μεταξύ τους. Και οι δύο είναι ρευστές, καθώς είναι κινούνται παλινδρομικά από τη μια (εθνική) στην άλλη (ευρωπαϊκή) κατά πως (ασυνειδήτως ή ενσυνειδήτως) τους συμφέρει. Θέλουν να νιώθουν άλλοτε Έλληνες και άλλοτε Ευρωπαίοι και ορισμένες φορές και Έλληνες και Ευρωπαίοι, αλλά δεν έχουμε κανένα δείγμα κάποιας συνεκτικής αναπαράστασης ούτε για τη μια ούτε για την άλλη μορφή ταυτότητας.

2.3 Η καθημερινότητα

Μέσα στον απειλητικό και απαιτητικό κόσμο, στην Ελλάδα που της θυμώνουν αλλά την αγαπούν, με τους συνέλληνες που από τη μια θαυμάζουν και από την άλλη απαξιώνουν, οι νέοι της έρευνάς μας ζουν μια εξαιρετικά απαι-

τητική καθημερινότητα. Την υπομένουν στωικά και την διεκπεραιώνουν σαν μια έξωθεν επιβεβλημένη ανάγκη, προσμένοντας να ξεκλέψουν λίγο χρόνο για τον «εαυτό τους», κυρίως συνευρισκόμενοι με φίλους μέσα από πολύ συγκεκριμένα τελετουργικά.

Σχεδόν όλοι ανεξαιρέτως οι ερωτώμενοι περιγράφουν μια **απαιτητική καθημερινότητα**, φορτωμένη σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό από υποχρεώσεις, καθήκοντα και ρόλους στους οποίους οφείλουν να ανταποκριθούν.

Οι μικρότερες ηλικιακές ομάδες και ειδικότερα οι μαθητές, ήταν αυτοί οι οποίοι περιέγραψαν το πιο εξαντλητικό ημερήσιο πρόγραμμα - οι περισσότεροι μαθητές περιέγραψαν ένα πρόγραμμα το οποίο ξεκινούσε στις 7:30 το πρωί και τελείωνε στις 24:00, με το τελευταίο ιδιαίτερο φροντιστήριο, και μόνο τα Σαββατοκύριακα φαίνεται να υπάρχει περισσότερος προσωπικός χρόνος.

Όσο πάντως και να εμφανίζεται ασφυκτική η καθημερινότητα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο περιλαμβάνει – έστω και ελάχιστα – **διαλείμματα συνεύρεσης** με τους φίλους. Η συνύπαρξη με τους φίλους είναι εξαιρετικά σημαντική για όλους ανεξαιρέτως τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Ο βασικός χώρος αυτής της συνεύρεσης για τους περισσότερους είναι η καφετέρια. Η διαδικασία του «να πιούμε καφέ», καθώς και οι «βόλτες με φίλους», αποτελούν κεντρικής σημασίας τελετουργικά, τα οποία επιβεβαιώνουν και επικυρώνουν με διαρκή τρόπο το φιλικό δεσμό, κυρίως μέσω της κοινωνικής και ενεργειακής τους λειτουργίας (επαφή, ανταλλαγή, χαλάρωση).

Τα πράγματα που κάνει κανείς «για τον εαυτό του» διαφοροποιούνται από αυτά που κάνει «για τους άλλους». Έτσι όπως είναι διαμορφωμένες οι σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις (εκπαίδευση, αναζήτηση δουλειάς, κλπ.) φαίνεται πως μια ακόμα **σχάση** δημιουργείται ανάμεσα στις **έξωθεν απαιτήσεις** και τις **οικείες ανάγκες**, και οι νέοι μοιάζουν να είναι τρόπον τινά «καταδικασμένοι» να διαπραγματεύονται συνεχώς αυτή την αντίθεση:

«[στον ελεύθερο χρόνο] ...διαβάζω, βόλτα με φίλους, την ώρα μου όπως θέλω να την περάσω και όχι όπως επιβάλλεται (διάβασμα για το σχολείο, φροντιστήρια).» (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

Η ανάγκη συνεύρεσης με τους φίλους (ενίοτε συντρόφους) δεν έχει έναν αποκλειστικά κοινωνικό χαρακτήρα, αλλά φαίνεται να καλύπτει και ένα συνολικά αισθητηριακό πεδίο. Για το λόγο αυτό, η εξ' αποστάσεως επικοινωνία είτε με το τηλέφωνο, είτε με τη χρήση των νέων τεχνολογιών της επικοινωνίας όπως το Internet και οι εφαρμογές του, αν και χρησιμοποιούνται από πολλούς, δεν φαίνεται να είναι σε θέση να καλύπτουν και να αντικαθιστούν με την ίδια πληρότητα την ανάγκη της «**πρόσωπο με πρόσωπο**» επαφής. Αντιθέτως, εμφανίζονται (ειδικά το Internet), να έχουν έως και ένα χαρακτήρα απειλής για τη δημιουργία «πραγματικών» / «στενών» προσωπικών σχέσεων: η φιλία επαναβεβαιώνεται και επικυρώνεται μόνο μέσα από την «πρόσωπο με πρόσωπο» συνάντηση και την εξέλιξη των τελετουργικών διαδικασιών της παρέας των φίλων, όπως ο καφές και η συζήτηση ή η ενασχόληση με κοινές δραστηριότητες και χόμπι.

«Τώρα πλέον όλα γίνονται ασπούμε με το πάτημα ενός κουμπιού που λέμε, αλλά χάνεται η επαφή μεταξύ ανθρώπων, μεταξύ φίλων, με τα κινητά που έχουμε όλοι, ιμέιλ, φωτογραφίες μέσω ίντερνετ και διάφορα τέτοια, πιστεύω ότι χάνουμε την επαφή εμείς οι άνθρωποι σιγά-σιγά μεταξύ μας, απομακρυνόμαστε πολύ ο ένας από τον άλλον. Η τετατέτ επαφή είναι και πιο... καλή. Ας το πούμε, δεν είναι το ίδιο μέσω τηλεφώνου και... Κοιταζόμαστε, έχουμε περισσότερα πράγματα να πούμε, να συζητήσουμε, περισσότερη ώρα. Κάθεσαι, μιλάς, δεν είναι τρέχεις πέρα-δώθε και μιλάς σ' ένα κινητό, δεν είναι το ίδιο.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

«Αν εγώ την τεχνολογία, τον υπολογιστή για παράδειγμα, τον χρησιμοποιώ για να κουβεντιάζω μέσω του υπολογιστή και όχι να βγω έξω να πάρω λίγο αέρα και να δω τον άλλον να τον χαιρετίσω και να γελάσουμε μαζί, αν διαλέξω το chat για να αναπτύξω τις κοινωνικές μου σχέσεις τότε πάω χαμένος. Τότε γίνομαι αντικοινωνικός.» (άντρας, 20-24, Αθήνα).

«Επικοινωνούμε πιο εύκολα. Αλλά όχι να μας τα κάνει όλα η τεχνολογία. Ότι δεν κάνουμε εμείς οι ίδιοι δεν θεωρώ ότι μας κάνουν καλό. Το κινητό το χρησιμοποιώ ελάχιστα. Μηνύματα δεν στέλνω. Δεν θέλω. Βλέπεις κάτι πιτσιρίκια είναι όλη μέρα κολλημένα σε αυτό. Δεν είναι λίγο χαζό;. 10-13 χρονών...20 χρονών...35 χρονών. Κολλημένοι.» (Γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«[Σύγχρονα τεχνολογικά μέσα; Κινητό;] ...φυσικά. Επαφές με τους φίλους μου, με την οικογένειά μου, κυρίως οι γονείς μου αισθάνονται ασφάλεια αν έχω ένα κινητό μαζί μου γιατί ανά πάσα στιγμή μπορώ να τους πω έπαθα αυτό, είμαι σ' αυτή την κατάσταση, χρειάζομαι κάτι, οτιδήποτε. Εκτός αυτού βέβαια το κινητό είναι και λίγο περιττό για την ηλικία μας, δηλαδή υπάρχουν τόσοι άλλοι τρόποι να επικοινωνήσουμε, αλλά το κινητό πλέον έχει γίνει μέρος της ζωής μας, λόγω μόδας, διαφήμισης, πολλά πράγματα. Μηνύματα; Δεν θα έλεγα σε τόσο μεγάλο βαθμό. Ίντερνετ; Ναι, αλλά... μόνο για κάτι αναγκαίο γιατί είναι κυρίως μέσο προπαγάνδας και αλλοτριώνεσαι, δηλαδή χάνεις την κοινωνικότητά σου, π.χ. μέσω των διαδικτυακών επικοινωνιών, πολλές φορές αποξενώνεσαι από το περιβάλλον σου και γίνεσαι εθισμένος σ' αυτό, δηλαδή δεν είναι το ίδιο το να μιλάς σ' έναν άνθρωπο πρόσωπο με πρόσωπο από το να βλέπεις μία οθόνη και στην ουσία να μην έχεις το φόβο για το τι θα πεις, μπορείς να πεις οτιδήποτε.» (άντρας, 15-19, Αθήνα).

Η αίσθηση της **αλλοτριώσης** και της **αποξένωσης** φαίνεται να πλημμυρίζει τους νέους μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές. Το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους (ιδιαίτερα στη μικρότερη ηλικιακή ομάδα) αφιερώνεται σε δραστηριότητες που δεν τις επέλεξαν και ούτε τις επιθυμούν, αλλά τις διεκπεραιώνουν επειδή εξυπηρετούν μακροπρόθεσμες μελλοντικές ανάγκες (μελέτη και φροντιστήρια, κυρίως με στόχο την επαγγελματική αποκατάσταση όπως θα δούμε και παρακάτω), και τους λείπουν οι φίλοι τους και η άμεση ουσιασ-

τική επικοινωνία. Τα τεχνολογικά μέσα, που όπως φαίνεται από το λόγο τους, είναι άμεσα ενσωματωμένα στην καθημερινότητά τους, προσπαθούν να τα δουν με ένα μάτι «κριτικό», και δεν αρκούν για να αναπληρώσουν την έλλειψη της επικοινωνίας με τους φίλους τους και τις (τελετουργικές) δραστηριότητες που θέλουν να μοιράζονται μαζί τους.

2.4 Το παρόν και το μέλλον: ο ασφαλής μικρόκοσμος στον αβέβαιο κόσμο

2.4.1 Εκπαίδευση, εργασία, ανεργία

Με τα παραπάνω κυρίαρχα χαρακτηριστικά στο επίκεντρο της αίσθησης του εαυτού, το παρόν ορίζεται σε απευθείας σύνδεση με την εξασφάλιση εργασίας, συνεπώς είναι πλήρως προσανατολισμένο προς το μέλλον, το οποίο με τη σειρά του, φαίνεται εξαιρετικά αβέβαιο. Η διαδρομή που οδηγεί από το πτυχίο στην εργασία εμφανίζεται να είναι η απολύτως θεμελιώδης προτεραιότητα των νέων, γύρω από την οποία στρέφονται σχεδόν τα πάντα.

Χωρίς αμφιβολία, το βασικό θέμα που απασχολεί τους νέους σε όλες τις ηλικιακές ομάδες του δείγματος και που εμφανίζεται να έχει ένα χαρακτήρα βασικού άξονα, ο οποίος διατρέχει ολόκληρο το μήκος των συνεντεύξεων είναι η εκπλήρωση των επαγγελματικών στόχων, η **δουλειά**.

Όλοι επιθυμούν να έχουν είτε τώρα, είτε στο μέλλον μια δουλειά, στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν σε ένα υπερ-ανταγωνιστικό περιβάλλον, στο οποίο υπάρχουν χιλιάδες άλλοι με παρόμοια προσόντα με τα δικά τους. Υπό την προοπτική αυτή, το **μέλλον** αντιμετωπίζεται με καθαρά **χρηστικά / λειτουργικά** κριτήρια.

Η δουλειά εμφανίζεται να είναι ένας πολύπλοκος και πολυπαραγοντικός στόχος, από τον οποίο όμως εξαρτώνται σχεδόν όλα τα υπόλοιπα. Και η προετοιμασία για την επιτυχία του στόχου αυτού, ξεκινά από πολύ νωρίς. Η εκπαίδευση στο Λύκειο αλλά και οι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντιμετωπίζονται ως «επαγγελματικά εφόδια» και ως διαδικασίες απόκτησης προσόντων, στις οποίες το άτομο οφείλει να επιτύχει, καθαρά και μόνο για να υ-

πάρχει περίπτωση στο μέλλον να βρεθεί σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των ανταγωνιστών του, στην προσπάθεια εξεύρεσης εργασίας.

«Βραχυπρόθεσμος [ο στόχος] πάντα. Ο άμεσος στόχος είναι η ανεύρεση εργασίας στον κλάδο, έχει σημασία αυτό.» Μακροπρόθεσμα; Όνειρα; «Τα κοινά όνειρα όλων των Ελλήνων. Επαγγελματική αποκατάσταση, οικογενειακή αποκατάσταση και βλέπουμε. Έχω όνειρα κρυφά, που ούτε στον καθρέφτη δεν τα εκμυστηρεύομαι ακόμα. Σε επαγγελματικό επίπεδο, ως προς τη εξέλιξη σ' αυτό τον τομέα, μέχρι πού θα φτάσω.»

«Ευθύνη, απαιτήσεις [από τη δουλειά που θα ήθελα να βρω]. Δεν θέλω απλά να λειτουργώ μηχανικά (το 'χω ήδη κάνει), θέλω να δουλεύει και ο εγκέφαλος παράλληλα, είναι βασικό. Ακόμα και στο μαγαζί, το χρησιμοποιώ κατά 70% για δημόσιες σχέσεις, παρά για να φτιάχνω καφέδες. Έχω γνωρίσει άτομα που μου φανήκανε χρήσιμα.»

«Αν λειτουργείς σωστά, δεν είναι δύσκολο [να πραγματοποιηθούν τα όνειρά σου], αλλά δεν είναι ούτε εύκολο. Εάν δεν κάνεις όνειρα μεγάλα και δεν πετάει το μυαλό σου αλλού, και το ψάξεις γερά και δουλέψεις γερά, δεν είναι τίποτα δύσκολο. Αλλά δεν είναι και εύκολο: άτομα σαν κι εμένα υπάρχουν πολλά και δεν είμαι μόνος μου. Υπάρχει δυνατός ανταγωνισμός στον τομέα ανεύρεσης εργασίας και στο να κρατηθείς σε μια επαφή.» (άντρας, 20-25, Αθήνα)

«Το Νο 1 πρόβλημα είναι η ανεργία. Δεν υπάρχει χειρότερο πράγμα από το να θέλεις να δουλέψεις και να μην μπορείς να βρεις δουλειά. Η ανεργία επηρεάζει τη σκέψη σου, τις σχέσεις σου, τα πάντα...» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«[Το πρόβλημα είναι] ότι υπάρχει ανεργία, υπάρχουν πολύ χαμηλοί μισθοί, αμοιβή σε αυτό που κάνεις.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

Για τους ερωτώμενους των μικρότερων ηλικιακών κατηγοριών, οι οποίοι βρίσκονται ακόμη σε στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας (σχολείο, Ανώτερες ή Ανώτατες Σχολές) η «είσοδος στο Πανεπιστήμιο» και το «πτυχίο» είναι ο βασικός στόχος, είναι το σημείο εκείνο στο οποίο συγκεντρώνονται όλες οι επενδύσεις νέου ανθρώπου για το μέλλον του. Μέσα από αυτό το πρίσμα, οι ηλικίες 15-19 κυρίως αλλά και 20-24 (όσοι δεν έχουν περάσει ακόμη ενεργά στην παραγωγική διαδικασία) εξιδανικεύουν σε υψηλό βαθμό το θέμα της ανεύρεσης εργασίας, θεωρώντας ότι αν βρουν δουλειά σχετική με τις σπουδές τους και το πτυχίο τους, τότε θα έχουν την αίσθηση της «επιτυχίας» και της ασφάλειας.

«[Οι στόχοι] για τώρα κοντά, να περάσω στο Πανεπιστήμιο, γιατί θέλω. Και μετά να μπω σ' ένα επάγγελμα, δηλαδή αμέσως, όχι να έχω ένα πτυχίο και να το βλέπω όπως μερικοί (π.χ. φίλοι με πτυχίο 2-3 χρόνια άνεργοι, με αιτήσεις έστω και αλλού, πυροσβεστική, ναυτικό...). Αυτό είναι που μ' ενδιαφέρει πολύ σαν νεολαία. Μετά είναι κι άλλα ασήμαντα, δηλαδή προσωπικά καθαρά, αυτοκίνητο... « (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

Η δουλειά όμως ως στόχος αλλά και ως βασική προτεραιότητα, δεν έχει μόνο μια υλική ή οικονομική διάσταση. Εμφανίζεται ως κάτι το οποίο επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό θέματα που σχετίζονται με την ατομική τους **ταυτότητα** και τη **θέση** τους μέσα στο συνολικότερο κοινωνικό περιβάλλον. Η δουλειά θα πρέπει να παράγει εκτός από «οικονομική ασφάλεια» και «εσωτερική ικανοποίηση». Πρέπει να **πραγματώνονται** σ' αυτήν, να αξιοποιούν το προσωπικό τους δυναμικό:

«...θέλω ευθύνη και απαιτήσεις από τη δουλειά. Δεν θέλω απλά να λειτουργώ μηχανικά, θέλω να λειτουργεί και ο εγκέφαλος παράλληλα.» (άντρας, 20-24, Αθήνα)

«...θέλω επιτυχημένη καριέρα, όχι απαραίτητα με λεφτά αλλά να καλύπτει τόσο το τι θέλω να κάνω εγώ, το πόσο δημιουργική είμαι στη δουλειά. Γιατί πιστεύω ότι η υλική ικανοποίηση είναι ο τελευταίος παράγοντας που σε κάνει ευτυχισμένο.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

«Δεν θέλω να βλέπω την αιογραφία σαν καθαρά επαγγελματικό πράγμα. Πρώτα το αγαπάω, πρώτα πιστεύω αυτό που ζωγραφίζω και ύστερα τα προς το ζειν. Ναι δεν θέλω να την βλέπω καθαρά επαγγελματικά, ψυχρά». (άντρας, 20-24, Αθήνα).

Κατά συνέπεια, τόσο για τους μεν, όσο και για τους δε (μικρότερους και μεγαλύτερους) είναι ορατό το φάσμα της αποτυχίας στον τομέα αυτό. Η «αποτυχία» μάλιστα αυτή έχει μια εικόνα-σύμβολο: τους ανθρώπους οι οποίοι ασκούν επαγγέλματα τα οποία δεν χαίρουν υψηλού κύρους και κοινωνικής αναγνώρισης, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν αυξημένα τυπικά προσόντα, εξειδικεύσεις και ικανότητες. Δεν είναι δε λίγες οι φορές που οι συμμετέχοντες στην έρευνα, αναφέρονται κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων σε παραδείγματα διανομένων πίτσας (κυρίως) ή οδηγών ταξί, οι οποίοι είναι κάτοχοι μεταπτυχιακών και διδακτορικών τίτλων σπουδών:

«Ξέρω έναν που έχει τελειώσει ιατρική και δουλεύει σε fast food...τέτοια φάση, γιατί δε βρίσκει δουλειά...» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

Η επίτευξη των επαγγελματικών στόχων, για την πλειονότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα αποτελούσε τον κεντρικό στόχο για το μακροπρόθεσμο ή το άμεσο μέλλον – για τους νεότερους μάλιστα συνδεόταν με την α-

νεξαρτητοποίηση από τους γονείς τους. Άλλοι προσωπικοί στόχοι όπως η δημιουργία οικογένειας ή η εκπλήρωση άλλων σχεδίων (όπως η απόκτηση σπιτιού για παράδειγμα) αναφέρθηκαν επίσης αλλά συσχετιζόμενοι στις περισσότερες περιπτώσεις με το θέμα της εργασίας, αποτελούσαν ύστερες προτεραιότητες. Για τα άτομα της μικρότερης ηλικιακής ομάδας, είναι σαφές ότι οι προσωπικοί στόχοι δεν αποτελούν κάτι που τους απασχολεί ακόμη, δεδομένου ότι η προσοχή τους είναι σχεδόν αποκλειστικά στραμμένη στα θέματα της επαγγελματικής αποκατάστασης μέσω της εισόδου στο Πανεπιστήμιο. Για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, αποτελεί ένα πρόβλημα το οποίο έχει εντονότερο χαρακτήρα μια και οφείλουν να το αντιμετωπίσουν σε έναν ορίζοντα άμεσου ή μεσοπρόθεσμου μέλλοντος:

«Κάνω σχέδιο από μικρό παιδί γιατί βασικός μου στόχος είναι να περάσω στην Αρχιτεκτονική. Όσο για τα υπόλοιπα, φυσικά και δεν τα αποκλείω, το να βρω δηλαδή κάποιον και να κάνω οικογένεια, αλλά ειλικρινά δεν το σκέφτομαι ακόμη για να πω ότι με έχει απασχολήσει πολύ σοβαρά.» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα).

Σχεδόν κανείς από τους ερωτώμενους δεν θεώρησε ότι η εκπλήρωση των επαγγελματικών του επιδιώξεων, αποτελούσε «εύκολο» στόχο. Αντιθέτως, όλοι σχεδόν ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν το θέμα «δουλειά» (με όλα όσα συνεπάγεται) ως το τέλος μια επίπονης προσπάθειας από πλευράς απόκτησης απαραίτητων προσόντων αλλά και ως μια διαρκή κατάσταση εγρήγορσης με σκοπό την αποφυγή της ανεργίας:

«Έχω τώρα μία συγκεκριμένη δουλειά πάνω σε αυτό το οποίο έχω σπουδάσει. Βρίσκομαι σε μια εταιρεία του χώρου αυτού η οποία θα έλεγα ότι είναι μέτρια και σε επίπεδο μεγέθους αλλά και δυνατοτήτων που προσφέρει και σκοπεύω να μετακινηθώ σε μια καλύτερη θέση σε λίγο καιρό. Τα πράγματα όμως είναι πάρα πολύ δύσκολα γιατί η ανεργία που επικρατεί στο δικό μου χώρο είναι τρομερά μεγάλη.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

2.4.2 Οι οικείοι ως υποστηρικτικό πλαίσιο

Ο βασικός παράγοντας στήριξης στην όλη αυτή προσπάθεια της επίτευξης του κεντρικού στόχου ζωής που σχετίζεται με την εργασία είναι η **οικογένεια**. Αποτελεί για τις μικρότερες ηλικίες το υποστηρικτικό εκείνο πλαίσιο που φροντίζει για την ικανοποίηση όλων των απαραίτητων βασικών αναγκών, ώστε οι μαθητές της οικογένειας να μπορούν απερίσπαστοι να συγκεντρώνονται στις εκπαιδευτικές τους υποχρεώσεις και να αντεπεξέλθουν σ' αυτές με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, λειτουργεί ως το πλαίσιο ασφαλείας, στο οποίο μπορεί να καταφύγει το άτομο για να μπορέσει να συζητήσει θέματα που αφορούν την καριέρα του αλλά και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στο χώρο της δουλειάς, αναγνωρίζοντας ότι η οικογένεια αποτελεί το περιβάλλον το οποίο θα ενδιαφερθεί με έναν ουσιαστικό και ειλικρινή τρόπο για τα θέματα αυτά:

Το υπόλοιπο περιβάλλον σε στηρίζει; «Ναι, και η οικογένειά μου, η μαμά μου, ο πατέρας μου, και η αδερφή μου (παντρεμένη)... έχω στήριξη, και από τους παππούδες μου, όλοι αυτοί, τουλάχιστον αν όχι οικονομικά, ψυχολογικά και ηθικά, θα στηριχθώ. Ζουν όλοι στη Ρόδο; Ναι, γι' αυτό κι εγώ θέλω να γυρίσω στη Ρόδο. Δεν σκέφτομαι κάτι διαφορετικό. Εκεί θέλω να ζήσω, να κάνω την οικογένεια, να καταξιωθώ ως επαγγελματίας, είναι οι φίλοι μου, είναι η ζωή μου.» (άντρας, 20-25, Πάτρα)

«Όταν έχω κάποιο πρόβλημα στη δουλειά ή θέλω να συζητήσω με κάποιους τα σχέδια που έχω για το μέλλον, μάλλον προς την οικογένεια θα στραφώ κυρίως. Οι φίλοι ασχολούνται και σε στηρίζουν αλλά όχι και τόσο πολύ...ο καθένας μάλλον κοιτάει την πάρτη του περισσότερο.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Η οικογένεια μου βοηθάει απόλυτα, εντάξει, στηρίζει τα όνειρά μου, όποια και αν είναι αυτά.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«Οι γονείς μου είναι πολύ εντάξει και πάντα με στήριζαν σε αυτά που ήθελα και ακόμα με στηρίζουν δηλαδή και τέλος πάντων ξέρω ότι ακόμα και αν δε μου βγουν αυτά που σχεδιάζω και απογοητευτώ θα έχω δίπλα μου άτομα που θα με βοηθήσουν.» (γυναίκα 20-24, Αθήνα)

«...η οικογένειά μου εντάξει, έχει τώρα σαν πρώτο στόχο τη σχολή και γενικώς μόλις τελειώσω τη σχολή θα με βοηθήσουν ό,τι και να κάνω...» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

Περιβάλλον ως προς στόχους; Βοηθητικό; «Ναι. Φυσικά, έχω τη μεγαλύτερη υποστήριξη από την οικογένειά μου και κάποιον άλλον που είναι έξω από την οικογένειά μου φυσικά.»

Σχέσεις με τους γύρω. Οικογένεια. «Μια χαρά είναι. Και με τους τρεις (+ αδελφό). Είμαστε καλά, δεμένοι μεταξύ μας. Περισσότερο με τη μαμά (γέλιο), δηλαδή πιο κοντά ασπούμε σε θέματα... διάφορα που με απασχολούν.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

Ο ρόλος των **φίλων** είναι επίσης σε πολλές περιπτώσεις θεμελιώδης. Τους «διαλέγεις» (αντίθετα με την οικογένεια που είναι κάτι το δεδομένο), τους «βρίσκεις» (δηλαδή τους ανακαλύπτεις μόνος σου ως προβολή του τι πραγματικά είσαι) και αποτελούν οικειοποίηση ενός κάπως απειλητικού και χαώδους «εκεί έξω»:

«Εγώ τα βρίσκω πάνω απ' όλα με τους φίλους σου. Τους φίλους τους διαλέγεις. Τους συγγενείς όχι.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Υπάρχουν άνθρωποι που μιλάμε την ίδια γλώσσα. Ευτυχώς τους βρήκα. Τώρα τους βρήκα. Τελευταίο έτος. Είναι δύο τρία παιδιά, μια κοπέλα που έχουμε μεγαλώσει μαζί στο χωριό μας, κά-

*ποιες άλλες κοπέλες από την επαρχία και δυο τρία άλλα παιδιά. Ευτυχώς δέσαμε.(...) Δέσαμε σαν παρέα, ευτυχώς μιλάμε την ίδια γλώσσα. Ευτυχώς έχω κάποιον να πω κάτι. Έχω μία παρέα σταθερή (...)*Μιλάμε την ίδια γλώσσα. Ακριβώς αυτό είναι το ωραίο και το μαγικό. Δεν μπορείς να προσδιορίσεις τι σε κάνει και μιλάς με τον άλλον και δένεσαι τόσο πολύ. Άμα μπορείς να το βρεις δεν θα 'ταν ουσιαστικό.» (άντρας, 20-24, Αθήνα)

«Για μένα είναι πολύ σημαντικό να έχω καλούς φίλους που να με καταλαβαίνουν και να με στηρίζουν και εντάξει πιστεύω ότι τους έχω. Γενικά οι φίλοι μου είναι και από την ίδια σχολή με μένα και από την ίδια πάνω κάτω οικονομική κατάσταση και έτσι με τους πιο πολλούς ονειρευόμαστε τα ίδια πράγματα... Υπάρχουν πολλοί που μιλάμε την ίδια περίεργη γλώσσα που δεν είναι η ίδια με αυτή που μιλάνε οι περισσότεροι και αυτό από μόνο του μας φέρνει πιο κοντά. Πιο μικρή πίστευα ότι όντως κανείς δε θα μπορεί να με καταλάβει αλλά τελικά υπάρχουν πολλά κουλά άτομα εκεί έξω για να συνεννοηθώ.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

«(Με τους φίλους) έχουμε κοινό αυτά που σκεφτόμαστε. Για όλα. Βασικά μετρημένοι είμαστε. 2-3 άτομα. Οι στενοί. Οι κολλητοί. Βασικά τα ίδια γούστα, τις ίδιες σκέψεις.» (άντρας, 25-29, Σέρρες).

Υπάρχουν περιπτώσεις που το φιλικό περιβάλλον λειτουργεί υποστηρικτικά αλλά μόνο σε ένα επιφανειακό και λιγότερο ικανοποιητικό επίπεδο. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι φίλοι φαίνονται είτε να περιμένουν ανταπόδοση της στήριξης αυτής, είτε να μην ενδιαφέρονται στο επίπεδο που θα περίμενε το άτομο να ενδιαφερθούν για τα προβλήματά του – και σε κάθε περίπτωση δεν είναι σε θέση να ανταγωνιστούν την ανιδιοτελή υποστήριξη που προσφέρει η οικογένεια:

«Η οικογένειά μου με βοηθάει όσο δεν πάει άλλο. Οι φίλοι όσο τους βοηθάς, σε βοηθάνε και μόνο έτσι.» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

«...εδώ και κάποιους μήνες βρίσκομαι σε μια διαδικασία...δεν ξέρω πώς να στο πω... να τοποθετήσω τον καθένα στη θέση που εγώ κρίνω ότι πρέπει να είναι... Προφανώς λοιπόν... για να φτάσω στο σημείο να κάνω...ξέρεεις...εκκαθάριση είχα προηγουμένως διαπιστώσει ότι κάποιοι φίλοι μου δεν με βοηθούσαν να πραγματοποιήσω τα όνειρα μου... ή να το θέσω καλύτερα δεν τους απασχολούσαν ποια είναι τα όνειρα μου...δηλαδή δε με ρώταγαν τόσο σοβαρά πράγματα...» (γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι απολύτως κανείς από τους ερωτώμενους δεν αναφέρθηκε στο **ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον** ως παράγοντα υποστήριξης στην επίτευξη των σχεδίων. Πέρα από το πρώτο, στενό κύκλο της οικογένειας και τον δεύτερο κύκλο του φιλικού περιβάλλοντος, μοιάζει να μην υπάρχει καμία απολύτως δυνατότητα υποστήριξης. Η «ζωή» γενικά εμφανίζεται σαν κάτι το δύσκολο, η έκβαση όμως του οποίου εξαρτάται κατά πολύ και από τη δυνατότητα αυτενέργειας του ιδίου του ατόμου. Υπάρχει δηλαδή μια σχετική ισορροπία, ως προς τις αντιλαμβανόμενες δυσκολίες: η ζωή εμφανίζεται «δύσκολη» αλλά εξαρτάται και από την προσωπική προσπάθεια την οποία προτίθεται ή όχι να καταβάλει, για να πετύχει τους στόχους σου:

«Ψυχολογικά δεν πέφτω, ό,τι και να γίνει, αν θέλω να πραγματοποιήσω κάτι, θα παλέψω...Και να είχα μια ατυχία και δεν περναγα φέτος θα ξαναέδινα και πάλι και πάλι, δηλαδή μέχρι να περάσω, δεν μπορώ να τ' αφήσω, να μείνω μόνο με το απολυτήριο, δεν μου αρκεί, και δεν αρκεί και στους υπόλοιπους, για να πιάσω μια δουλειά αργότερα, σ' αυτούς που ζητάνε.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

«Ούτε εύκολο ούτε δύσκολο [είναι να πραγματοποιήσεις τους στόχους σου], είναι στο χέρι μου, δηλαδή εξαρτάται κυρίως από μένα. Αν μιλάτε για την προσπάθεια που πρέπει να καταβάλω, αυτή σίγουρα είναι μεγάλη και είναι επίπονη και δεν είναι ό,τι πιο ευχάριστο, αλλά... πρέπει να γίνει.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

«Κοίτα, θέληση να υπάρχει. Από 'κει και πέρα εσύ καθορίζεις την τύχη σου που λένε...εσύ θα το κάνεις δύσκολο κι εσύ θα το κάνεις εύκολο...άμα το βάλεις στο μυαλό σου, όσα εμπόδια και να δημιουργηθούν στο δρόμο αυτό, εξαρτάται πόσο πολύ το θέλεις για να τα ξεπεράσεις.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

«Πιστεύω ότι εξαρτάται από μένα το να ανέβω...οπότε ναι νομίζω θα είναι εύκολο, αρκεί να προσπαθήσω και να μην επαναπαυτώ σε αυτά που κάνω.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

«Εντάξει, η ζωή είναι δύσκολη. Τα πράγματα είναι δύσκολα. Αλλά είμαι φύσει αισιόδοξος. Δηλαδή πιστεύω ότι μέσα από τη δυσκολία τους...γινόμαστε πιο αποδοτικοί σε αυτό που θέλουμε να κάνουμε.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

Να σημειώσουμε τέλος εδώ, ότι η οικογένεια μπορεί να στηρίζει, αλλά ταυτοχρόνως και να πιέζει. Σε γενικές γραμμές, οι νέοι αισθάνονται ότι η οικογένεια τους στηρίζει πολύ, αλλά μόνον σε ό,τι εγκρίνει. Όπως λέει χαρακτηριστικά μια συμμετέχουσα, *«...τα υπόλοιπα θα τα παλέψω μόνη μου» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα).*

«Το περιβάλλον [αναφέρεται στο οικογενειακό] θα το έκρινα μάλλον ως υπερπροστατευτικό. Πολλές φορές εφαρμόζουν απόλυτα αυτό που λέμε ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Δηλαδή πολλές φορές η πίεση γίνεται πολύ μεγάλη, με αποτέλεσμα κι εγώ να μην αισθάνομαι καλά και να μην αποδίδω όσο πρέπει. Αλλά θα έλεγα

ότι σε γενικές γραμμές με βοηθάει: πρώτα απ' όλα υλική στήριξη (φροντιστήρια, δίδακτρα, μεταφορά το βράδυ, κάνουνε θυσίες για μένα...) και έρχεται και το ηθικό μέρος, δηλαδή μου δίνουνε κίνητρα ηθικά και υλικά.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από το σύνολο των συνεντεύξεων είναι ότι οι δεσμοί με την οικογένεια και τους φίλους εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερος ισχυροί, παρά (α) την επικρατούσα κοινωνικο-ψυχολογική άποψη ότι η αποξένωση και η μοναξιά κερδίζουν συνεχώς έδαφος, και (β) τη γενική αίσθηση των ίδιων των υποκειμένων μας, που δείχνουν πολλές φορές να υπογραμμίζουν μόνο τη σκληρότητα και την απαιτητικότητα του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν.

Να επαναλάβουμε, ωστόσο ότι η οικογένεια στηρίζει μεν, αλλά γίνεται αισθητή ως ένα περιβάλλον προέλευσης που (καθ)οδηγεί με το δικό του τρόπο, ενίοτε πιέζει, ίσως ενισχύει την παλινδρόμηση του ατόμου και την εξάρτησή του, και από το οποίο μοιραία ο νέος κάποια στιγμή θα φύγει. Πρώτος σημαντικότατος σταθμός στην ανεξαρτητοποίηση και στην εν γένει πορεία προς τα «εμπρός» και προς τα «έξω» είναι οι φίλοι (αναλυτικότερα περί φιλίας, βλ. παρακάτω, κεφάλαιο 3.2).

3. Η βασικές αξίες της ζωής

3.1 Εργασία και οικογένεια

Δύο θεμελιώδεις, στενά συνδεδεμένες αλληλεξαρτώμενες αξίες αναδύονται από το λόγο των συμμετεχόντων: η εργασία και η οικογένεια. Η εργασία γίνεται αντιληπτή όχι μόνον ως μια δραστηριότητα μέσω της οποίας εξασφαλίζονται τα προς το ζην, αλλά (κυρίως) ως ένα μέσον κοινωνικής καταξίωσης

μέσω ενός επαγγέλματος κύρους. Η στενή συνάφεια της οικογένειας, ως αξίας, με το επάγγελμα είναι διπλής κατεύθυνσης: Από τη μία πλευρά, οι σπουδές και η ανεύρεση εργασίας θεωρούνται αδύνατα (και σχεδόν αδιανόητα) χωρίς τη στήριξη από την πατρική οικογένεια, που για το λόγο αυτό εξυψώνεται ως αξία (αν και μπορεί να υπάρχουν συγκρούσεις στην καθημερινότητα). Από την άλλη πλευρά, ένα «καλό» επάγγελμα (και η συνακόλουθη κοινωνική καταξίωση) έχει ως βασικό απώτερο στόχο τη δυνατότητα δημιουργίας και στήριξης της οικογένειας που όλοι οι νέοι δήλωσαν πως θέλουν να δημιουργήσουν.

«Βασικά να περάσω σε μια καλή σχολή, κυρίως στα οικονομικά ας πούμε που μ' ενδιαφέρουνε και γενικά... να βάλω τη ζωή μου σε μια τάξη. [Αργότερα] να πιάσω μια καλή δουλειά, να βγάλω κάποια λεφτά και αργότερα ίσως σκεφτώ και για οικογενειακά πλάνα...» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

«Μετά από την πρακτική άσκηση και το πτυχίο, σκέφτομαι να κάνω ένα μεταπτυχιακό, πού ακριβώς δεν ξέρω, ίσως Ελλάδα, ίσως Γερμανία, ίσως Αγγλία και αργότερα θα πάω στο μέρος μου, γιατί είμαι από Ρόδο, μακριά (γέλιο) και θα εξασκήσω το επάγγελμά μου. Προς το παρόν με νοιάζει μόνο η επαγγελματική μου αποκατάσταση, δεν σκέφτομαι κάτι άλλο. Μετά; Ε, κάποια στιγμή, όπως όλοι οι άνθρωποι, θέλουν να φτιάξουν μια οικογένεια, να μπουν σ' ένα σπίτι δικό τους, όλα αυτά είναι στο μέλλον, αλλά είναι στο πολύ μακρινό μέλλον για μένα, μιλάμε μετά από 6-7 χρόνια. Λογικό είναι ότι όλοι θέλουν να κάνουν μια οικογένεια, θέμα επιβίωσης και θέμα...το να μπορέσουνε να δημιουργήσουνε την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους. Γιατί τότε, όταν πηγαίνεις προς τα 30; Γιατί η ζωή στην εποχή μας είναι δύσκολη, δεν μπορώ να πάρω μια ευθύνη ν' ανοίξω ένα σπίτι και να μην μπορώ να συντηρήσω την οικογένειά μου, προς το παρόν δεν μπορώ να συντηρήσω τον εαυτό μου, είναι λογικό, ως φοιτητής δεν μπορώ, μπαμπά,

λεφτά! Μαμά, λεφτά! Σε τέτοια κατάσταση, δουλειά έχω κάνει ένα εξάμηνο μόνο, με τον μπαμπά μου που τον βοήθησα, κι έπειτα είμαι φοιτητής. Οπότε θέλω να έχω την επαγγελματική αποκατάσταση έτσι όπως την θέλω εγώ, να 'χω την οικονομική ευχέρεια ν' ανοίξω, να δημιουργήσω την οικογένειά μου, να μπορώ να την συντηρήσω.» (άντρας 20-25, Πάτρα)

Η επαγγελματική καταξίωση παραπέμπει στην άσκηση ενός επαγγέλματος το οποίο θα κινείται στον ακριβή χώρο των σπουδών του ατόμου και θα αποτελεί την απόλυτη επιλογή του, προσφέροντάς του:

(α) οικονομική άνεση (που ταυτίζεται κυρίως με τη δυνατότητα ικανοποίησης των βασικών υλικών επιθυμιών του ατόμου - το «να ζω μια αξιοπρεπή ζωή»³) και

(β) τις εσωτερικές ικανοποιήσεις της δημιουργικότητας και της εκτέλεσης υπευθύνου έργου.

Η επαγγελματική καταξίωση όμως, δεν εμφανίζεται να έχει τη μορφή ενός στόχου προσδιορισμένου με σαφήνεια. Αποτελεί κυρίως μια διαρκή επιδίωξη. Το περιβάλλον γίνεται αντιληπτό ως απόλυτα ανταγωνιστικό και οποιαδήποτε χαλάρωση από το στόχο αυτό, είναι δυνατόν να οδηγήσει ενδεχομένως στην ανεργία. Επομένως, η ανάγκη για επαγγελματική καταξίωση δεν είναι τόσο μια εγγενής ανάγκη, όσο μια **αντιδραση** στην εργασιακή ανασφάλεια, που επικρατεί στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να κινηθεί ο νέος στην Ελλάδα σήμερα.

Το γενικότερο κλίμα που διαγράφεται από τα λεγόμενά τους είναι η παράλληλη συνύπαρξη εργασιακής ανασφάλειας με την εξύψωση του επαγγέλματος σε θεμελιώδη αξία της ζωής, μια συνύπαρξη που τους οδηγεί προς μια πορεία όπου το τέλος μπορεί ανά πάσα στιγμή να ανατραπεί. Χάνοντας τη δουλειά του ή μη βρίσκοντας τη δουλειά που επιθυμεί, ο νέος νιώθει αυτομάτως απαξιωμένος. Έχοντας ορίσει τον κόσμο όπως τον παρουσιάσαμε στο κεφάλαιο 2 (δηλαδή με ανασφάλεια, έλλειψη εμπιστοσύνης, ατομισμό κλπ.), όπου

---

³ «Θα ήθελα ένα μισθό που θα μπορώ να καλύπτω τις ανάγκες μου, τις βασικές ανάγκες. Ούτε υπέρογκο ποσό ούτε χαμηλό ώστε να μην μπορώ να έχω κάποια υλικά αγαθά που είναι απαραίτητα». (Γυναίκα, 15-17, Αθήνα).

κυριαρχεί ο ανταγωνισμός, η αναξιοκρατία και το «μέσον», ο νέος με βασική αξία την επαγγελματική καταξίωση, θέτει εαυτόν εξαρχής σε έναν αγώνα δρόμου με αβέβαιοι έκβαση. Ωστόσο, έχει εμπιστοσύνη στην τύχη του και στις ικανότητές του, αισθάνεται μαχητικός, ελπίζει σε ό,τι «μέσον» διαθέτει. Όπως και με την αποξένωση, που αποτελεί χαρακτηριστικό συστατικό του κόσμου την στιγμή που ίδιοι δηλώνουν πως αισθάνονται καλά με τις φιλίες τους, έτσι και η εργασιακή ανασφάλεια φαίνεται σαν ένα γκρινιάρικο αναμάρτημα, το οποίο όμως δεν τους αποδυναμώνει, αλλά αντιθέτως του κινητοποιεί.

«Λέω δόξα τω θεώ τώρα έχω δουλειά, αν δεν έχω το κλείνω και σηκώνομαι και φεύγω δεν θα κάτσω να σκάσω...Μια ανασφάλεια τη νιώθω, δεν είμαι δημόσιος υπάλληλος να παίρνεις τα λεφτά σου κάθε μήνα στα σίγουρα.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες)

«Για τώρα κοντά, [ο στόχος είναι] να περάσω στο Πανεπιστήμιο, γιατί θέλω. Και μετά να μπω σ' ένα επάγγελμα, δηλαδή αμέσως, όχι να έχω ένα πτυχίο και να το βλέπω όπως μερικοί (π.χ. φίλοι με πτυχίο 2-3 χρόνια άνεργοι, με αιτήσεις έστω και αλλού, πυροσβεστική, ναυτικό...). Αυτό είναι που μ' ενδιαφέρει πολύ σαν νεολαία. Μετά είναι κι άλλα ασήμαντα, δηλαδή προσωπικά καθαρά, αυτοκίνητο...» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

Η αίσθηση της εργασιακής ανασφάλειας φαίνεται να αναπτύσσεται στους νέους από πολύ νωρίς, από τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε με βάση έναν σχετικό αριθμό απαντήσεων των μικρότερης ηλικίας συμμετεχόντων στην έρευνα, ότι οι επαγγελματικές επιλογές και οι προσανατολισμοί, όντας επηρεασμένοι από το κλίμα της ανασφάλειας, στρέφονται περισσότερο προς την αναζήτηση **ασφαλών, μόνιμων, σταθερών** και **διαρκών** εργασιακών δομών – ακόμη και αν αυτές έχουν τη μορφή της «άκαμπτης» ιεραρχίας των Ενόπλων Δυνάμεων ή των Σωμάτων Ασφαλείας. Τα επαγγέλματα του στρατιωτικού, του αστυνομικού, κλπ, θεωρούνται εξαιρετικές επαγγελματικές επιλογές κυρίως γιατί απαλλάσσουν το άτομο από το άγ-

χος και την ανασφάλεια της ανεργίας, προσφέροντας εργασιακή μονιμότητα και σιγουριά, αλλά και γιατί επιπροσθέτως, απαλλάσσουν το άτομο από την ανάγκη προσωπικής στοχοθεσίας για το μέλλον, μια και η σαφής (και συμβολική) ιεραρχική δομή των θεσμών αυτών, προσφέρει τη μονόδρομη επιλογή της κίνησης προς την κορυφή της πυραμίδας, με το πέρασμα από τα αλληπάλληλα, όλο και πιο ανώτερα επίπεδα. Να σημειώσουμε επιπλέον, ότι ίσως αυτή η «ακαμψία» τους παρέχει μια μορφή δομής μέσα σε ένα κόσμο που τον αισθάνονται πολύ ρευστό και αυτό έχει βεβαίως σημαντικές πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις τις οποίες πρέπει να επισημάνουμε.

«Μου αρέσει ο Στρατός και συγκεκριμένα η Σχολή Ικάρων, γιατί μπορείς να ξεκινήσεις από κάπου και να συνεχίζεις όλο και ψηλότερα... είναι και το θέμα της επαγγελματικής αποκατάστασης, που οπωσδήποτε πρέπει να το σκεφτόμαστε» (Άνδρας, 15-17, Λάρισα)

«Θα 'θελα να γίνω αστυνόμος. Έχει σιγουριά, είναι καλή δουλειά, βοηθάς τους ανθρώπους...» (Γυναίκα, 15-17, Αθήνα)

3.2 Η οικογένεια

Η οικογένεια πέρα από τη λειτουργία της ως κεντρικού υποστηρικτικού πλαισίου που όπως είδαμε έχει στο επίπεδο της επίτευξης των επαγγελματικών στόχων, αποτελεί και ένα είδος «**βασικού καταφυγίου**» για το νέο άτομο.

Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους δηλώνουν ότι αισθάνονται να επικοινωνούν απόλυτα με το οικογενειακό τους περιβάλλον και να έχουν σχετικά αρμονικές σχέσεις μαζί του. Η στάση των συμμετεχόντων στην έρευνα ως προς τις σχέσεις τους με το οικογενειακό περιβάλλον είναι σε εξαιρετικό βαθ-

μό θετική, χωρίς να αφήνεται από κανένα σχεδόν να υπάρχει η παραμικρή υπόνοια για την ύπαρξη συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ των μελών.

Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι έχει εξαλειφθεί πλέον το παραδοσιακό «συγκρουσιακό κλίμα γενεών», το οποίο ενδεχομένως να ήταν περισσότερο εμφανές παλαιότερα. Στην τωρινή κατάσταση που περιγράφεται από τους νέους, οι πάντες μέσα στην οικογένεια παρουσιάζονται ενωμένοι έως «στρατευμένοι» προς τον κοινό στόχο, ο οποίος είναι η επαγγελματική αποκατάσταση του παιδιού. Ωστόσο, σε μια βαθύτερη ανάγνωση, παρατηρεί κανείς ότι ναι μεν δεν αναφέρεται η σύγκρουση, αλλά δεν αναφέρεται και η μη σύγκρουση. Αυτό που λέγεται συνεχώς είναι η ασφάλεια και η στήριξη - οικονομική και συναισθηματική- που τους παρέχει η οικογένεια (*«θα είναι δίπλα μου»*), αλλά δεν ξέρουμε τι συμβαίνει στην καθημερινότητα με τους γονείς. Το ότι δεν αναφέρουν τις συγκρούσεις είναι έως ένα βαθμό εξηγήσιμο μέσα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συνέντευξης. Ακόμη και αν έχουν συγκρούσεις και τριβές και ακόμη και αν θα αποφάσιζαν να μας τις αναφέρουν, όταν έχουν προηγουμένως περιγράψει τα πράγματα όπως τα περιέγραψαν ως εδώ (δηλ. αυτό το δύσκολο κόσμο και τη δύσκολη ζωή), η οικογένεια αναδύεται ως η μόνη ασφαλής σανίδα σωτηρίας και οι όποιες συγκρούσεις υποβαθμίζονται ως προς τη σημασία τους.

Η **οικογένεια ως αξία**, εμφανίζεται να είναι από τις **πιο ισχυρές** για τους νέους στην Ελλάδα σήμερα. Θα έλεγε κανείς ότι ίσως αποτελεί τη μοναδική αξία η οποία ακολουθεί αντίστροφη (δηλαδή, ανοδική) πορεία, σε σχέση με τις υπόλοιπες αξίες, οι οποίες μάλλον ακολουθούν μια καθοδική ή/και απαξιωτική πορεία κατά την κρίση των νέων (με εξαίρεση την «αξία» της επαγγελματικής καταξίωσης). Επομένως συμπεριλαμβάνεται στους στόχους του μακροπρόθεσμου ή του μεσοπρόθεσμου μέλλοντος και αποτελεί βασική επιδίωξη όλων, εφ' όσον όμως η επιτυχία των επαγγελματικών στόχων αφαιρέσει κάποια από τα πρακτικού τύπου εμπόδια της ζωής κάνοντας πιο εύκολη τη δημιουργία της.

3.2. Οι διαπροσωπικές σχέσεις – η φιλία

Το γενικό κλίμα ανασφάλειας, η επικράτηση των ατομικών συμφερόντων, ο έντονος ανταγωνισμός της καθημερινότητας και η προσήλωση όλων στην επίτευξη των προσωπικών στόχων, δεν δημιουργούν ένα περιβάλλον που να υποστηρίζει την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών διαπροσωπικών επαφών και σχέσεων. Σε ένα αρχικό, καθαρά γενικό και κριτικό επίπεδο, όλοι σχεδόν δηλώνουν ότι η έννοια της φιλίας έχει πάψει πλέον να έχει τον ουσιαστικό, ισχυρό και ανιδιοτελή χαρακτήρα που είχε παλαιότερα. Ωστόσο, παρά τα όσα δηλώνουν θεωρητικά περί ανυπαρξίας φιλίας κλπ., όταν περιγράφουν την καθημερινότητά τους και τα υποστηρικτικά τους δίκτυα, η σημασία της **φιλίας** φαίνεται ακόμα πολύ μεγάλη. Όταν δηλώνουν τις απόψεις τους, οι νέοι μοιάζουν να παρασύρονται από τη λαϊκή φιλολογία περί αποξένωσης και υποκύπτουν σε τετριμμένες γκρίνιες, αλλά όταν περιγράφουν την καθημερινότητά τους η πραγματική τους εμπειρία φαίνεται πολύ διαφορετική (βλ. κεφάλαιο 2.3).

«Φιλία δεν υπάρχει πλέον, ο καθένας κοιτάει τον εαυτό του και τίποτε άλλο» (Ανδρας, 25-29, Αθήνα)

«Φίλοι, ποιοι φίλοι; Ο καθένας κοιτάει την πάρτι του» (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

Παρ' όλ' αυτά πάντως, η επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον φαίνεται να βρίσκεται σε ένα σχετικά καλό επίπεδο και στηρίζεται κυρίως στην ομοιότητα των ενδιαφερόντων, πρακτικών και συνηθειών, οι οποίες αντανακλούν σε ένα δεύτερο επίπεδο και την ομοιότητα των αξιών. Οι σχέσεις με τους φίλους, αντιμετωπίζονται σε δύο επίπεδα: υπάρχουν οι «στενοί φίλοι» (οι οποίοι συνήθως δεν ξεπερνούν τους ένα-δύο) και υπάρχει και η «παρέα» (η οποία αποτελεί ένα ευρύτερο κύκλο κοινωνικών συναναστροφών).

Οι «στενοί φίλοι» είναι εκείνοι με τους οποίους το άτομο μοιράζεται και απολαμβάνει την πιο στενή σχέση και τον πιο ισχυρό δεσμό. Για τους νέους, η φιλία – έστω κι αν δεν εμφανίζεται να έχει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος – παραμένει **αξία υψηλής προτεραιότητας και αξιολόγησης**. Ενδεχομένως τούτο να είναι και περισσότερο κατανοητό, αν δει κανείς την α-

ξία αυτή ενταγμένη στο ευρύτερο σύγχρονο περιβάλλον, το οποίο εμφανίζεται τόσο απειλητικό, όσο και δύσκολο. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον λοιπόν, είναι απαραίτητη η στενή «συμμαχία» με όμοιους και συντρόφους, τους οποίους μπορείς να εμπιστευθείς αλλά και να περιμένεις να σε υποστηρίξουν – όπως και εσύ αυτούς – απέναντι σε αυτό το «εχθρικό» περιβάλλον.

Στο ευρύτερο επίπεδο της «παρέας» τα πράγματα εμφανίζονται να είναι λίγο διαφορετικά. Στο επίπεδο αυτό, επικρατεί μία αίσθηση «μοναχικής ατομικότητας» και μια αίσθηση επιφυλακτικότητας. Το ευρύτερο περιβάλλον της «παρέας» τίθεται μόνιμα σε μια διαρκή επανεξέταση ως προς το αν «αξίζει για να είσαι μέλος της». Οι παρέες αποτελούν ένα τόπο έντονης κοινωνικής κριτικής (συνήθως αρνητικής) – στοιχείο το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα, σημείο συγκρότησης και «συγκράτησης» της παρέας έναντι των άλλων, αλλά και ένδειξη κινδύνου, μια και η αρνητική αυτή κριτική ενδεχομένως να στραφεί κάποια στιγμή και στο πρόσωπό σου.

«Κάνω εύκολα φίλους. Κρατάω πάντα κάποια πράγματα για τον εαυτό μου και τα λέω μόνο σ' αυτούς που πιστεύω, που μου 'χουν δείξει κάποια πράγματα, τους φίλους μου, τους πολύ καλούς φίλους μου, αλλά γενικά δεν έχω αντιπάθειες, σε φάση αυτόν δεν τον πάω, δεν του το δείχνω, δεν μ' αρέσει ούτε να τσακώνομαι... μ' αρέσει η παρέα, η φιλία, θεωρώ ότι είναι το μόνο που κρατάει κάποιο επίπεδο υγείας. Άνθρωπος χωρίς φίλους δεν μπορεί να λειτουργήσει, γιατί όσα προβλήματα και να 'χω εγώ δω μέσα, κάποια στιγμή θα βγω, θα πάω για έναν καφέ, θα μου πούνε πέντε κουβέντες, θα ξεχαστώ. Και θα μου το πουν διαφορετικά και απ' τους γονείς μου... με την κοπέλα μου, όλα αυτά είναι διαφορετικά: οι φίλοι είναι άλλο επίπεδο, εγώ τους έχω πολύ ψηλά.»

«Αν γνωρίσεις έναν άνθρωπο για πρώτη φορά, βγάζεις μια άποψη, αλλά η πρώτη επαφή, μέχρι να τον γνωρίσεις καλά, μέχρι να μάθεις πώς λειτουργεί. Δεν μπορείς να τον κατατάξεις αμέσως στους κολλητούς ή στους φίλους τους πολύ καλούς που τους ξέρεις τόσα χρόνια, που ξέρεις πώς θα αντιδράσει, πώς θα πιάσει τον καφέ, ξέρεις μέχρι τέτοιες λεπτομέρειες, αλλά όχι ότι θα είμαι

καχύποπτος. Δίνω στους φίλους μου πάρα πολλά. Το μόνο διαχωρισμό που μπορώ να κάνω είναι παλιοί (απ' τη Ρόδο, το μέρος μου) και αυτοί που γνώρισα τώρα, αλλά όχι διαχωρισμό σε επίπεδο είναι καλύτεροι φίλοι μου εκείνοι. Είναι διαφορετική φιλία. Αλλιώς έχω ζήσει με τους φίλους μου τους Ροδίτες, κι αλλιώς εδώ. Εκείνοι περισσότερο πάνε προς τους αδελφούς, δηλαδή ξέρουν πότε είμαι θυμωμένος, πότε είμαι αυτό, με ξέρουνε περισσότερο από τα παιδιά εδώ, όσο να 'ναι μας λείπουνε κιόλας, αλλά και τα παιδιά που 'τανε εδώ, μας λείπουνε κι αυτοί, οπότε δεν μπορώ να τους κατατάξω, δεν κάνω διαχωρισμούς, όχι.» (άντρας, 19-25, Πάτρα).

«Καλά είμαι, μια χαρά... αν και να σας πω την αλήθεια δεν έχω πολλούς φίλους, γιατί όταν ήμουνα πιο μικρή, είχα ένα πρόβλημα, είχα κάτι φίλους και...μετά τσακωθήκαμε, καταλήξαμε αλλού, κι από τότε φυλάγομαι λίγο γιατί κατάλαβα ότι μπορεί και με τον καλύτερό σου φίλο να πάθεις κάτι το οποίο δεν το περιμένεις και από τότε, δηλαδή, κρατάω λίγο πισινή που λένε, δεν θέλω να ανοίγομαι εύκολα, έχω κάποιους φίλους καλούς, δοκιμασμένους στο χρόνο, κι από κει και πέρα μ' αυτούς θέλω να μείνω και να τους κρατήσω, ελπίζω, εφόρου ζωής. Λίγους και καλούς; Έτσι πιστεύω, ότι είναι καλοί, αλλά ότι είναι λίγοι, είναι.»

«Είναι μερικοί [που μιλάμε την ίδια γλώσσα], μετρημένοι στα δάχτυλα του ενός χεριού. Είναι και άλλοι που δεν μιλάμε την ίδια γλώσσα, αλλά που παρ' όλα αυτά δεν με ενοχλεί η παρέα τους. Θα μιλήσω με τον καθένα όπως πρέπει, συμβιβάζομαι ανάλογα με τις καταστάσεις, γιατί μ' αρέσει να τα έχω καλά με όλους.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

3.3 Η θρησκεία

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες ήταν επιφυλακτικοί στο να αποκαλέσουν τον εαυτό τους θρήσκο, μολονότι άλλοτε δήλωναν ότι πιστεύουν κι άλλοτε ότι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Στο λόγο των υποκειμένων μας, η έννοια του «θρήσκου» ταυτίζεται με όσους εκκλησιάζονται συχνά και εντάσσονται στα εκκλησιαστικά τυπικά:

«Όχι ιδιαίτερα θρήσκος. Πιστεύω, αλλά δεν κάνω τα τυπικά. Πρέπει να αναθεωρήσω πολλές σκέψεις για να μπω στη διαδικασία να πηγαίνω εκκλησία, να κοινωνώ...Απλά βαριέμαι, δεν είναι ότι δεν πιστεύω ή ότι είμαι εχθρός της θρησκείας. Και την έχω μελετήσει τη θρησκεία, αλλά εντάξει, ώς εκεί. Μπορεί όταν μεγαλώσω κι άλλο... Δεν έχω καταλάβει αν τα σκάνδαλα βγαίνουν για κάποιο σκοπό ή αν όντως ισχύουν και βγαίνουν. Και δεν έχω καταλάβει αν ο αρχιεπίσκοπος θέλει όντως κάτι παραπάνω απ' αυτό που είναι. Θα μπορούσε να θέλει, τρομοκρατούμαι στην ιδέα.» (άντρας, 19-25, Αθήνα)

«Δεν μπορώ να φανταστώ τον εαυτό μου χωρίς να πιστεύει στο Θεό». (γυναίκα 25-29, Αθήνα)

«Μπορεί να μην πηγαίνω στην εκκλησία, έτσι; Συχνά...αλλά κατά τ' άλλα ακολουθώ...πώς θα το πούμε....αυτά, τις νηστείες και τέτοια που κάνεις...αυτά τ' ακολουθώ ρε παιδί μου....πιστεύω πως υπάρχει Θεός.» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Εγώ πιστεύω στον Θεό. Δηλαδή εντάξει είμαι Χριστιανή Ορθόδοξη. Δεν θα μπορούσα να πω ότι πηγαίνω κάθε Κυριακή στην Εκκλησία, αλλά εντάξει, πηγαίνω, όποτε μπορώ και σηκώνομαι ή και σε μεγάλες γιορτές, πηγαίνω, ανελλιπώς. Εάν είχα το χρόνο και ξύπναγα κιόλας θα πήγαινα τις Κυριακές, αλλά λόγω και της δουλειάς... δύσκολα θα σηκωθώ στις 8 και 9 άμα έχω κοιμηθεί 5 και 6 η ώρα το πρωί.» (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

Ο συστηματικός εκκλησιασμός δεν είναι συνηθισμένη πρακτική ανάμεσα στους νέους, μολονότι τηρούνται άλλες θρησκευτικές πρακτικές, όπως η νηστεία. Σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων δηλώνει ότι δεν εκκλησιάζονται τακτικά, παρά μόνο σε συγκεκριμένες ευκαιρίες (κυρίως Χριστούγεννα και Πάσχα) και αυτό κυρίως για λόγους «κοινωνικής συνήθειας» και όχι τόσο για λόγους πιστής τήρησης μιας θρησκευτικής πρακτικής, την οποία ενστερνίζονται σε προσωπικό επίπεδο.

Μια κοινή συνισταμένη που προκύπτει από την ανάλυση των στοιχείων ως προς το θέμα της θρησκείας, είναι ότι δηλώνεται η ύπαρξη πίστης γενικά σε μία ανώτερη δύναμη, αλλά δηλώνεται επίσης και η απόρριψη της συγκεκριμένης κατεστημένης εικόνας της Εκκλησίας στην Ελλάδα⁴.

Σε γενικές γραμμές η σχέση με τη θρησκεία φαίνεται να έχει μια κάπως αποστασιοποιημένη μορφή για τους νέους και να αποτελεί μια «προσωπική υπόθεση» που δεν υπακούει αναγκαστικά στην κυρίαρχη εκκλησιαστική διδασκαλία. Αρνητικά σχόλια και δυσπιστία εκφράζονται σχεδόν από το σύνολο των ερωτώμενων ως προς το εκκλησιαστικό κατεστημένο αλλά και τις δεδομένες θρησκευτικές πρακτικές.

Από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ορισμένοι δηλώνουν ξεκάθαρα ότι δεν πιστεύουν, έστω κι αν πηγαίνουν κάπου-κάπου στην εκκλησία (για λόγους που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε «κοινωνικούς»):

«Δεν έχω ξεκαθαρίσει ακόμη γιατί πρέπει να υπάρχει Θεός – είναι η ηλικία μου τέτοια που τα ψάχνουμε αυτά τα ζητήματα. Και εφόσον δεν έχω ξεκαθαρίσει το γιατί πρέπει να υπάρχει Θεός, δεν ξέρω και αν υπάρχει Θεός. Άρα δεν μπορώ να ασχολούμαι πολύ με κάτι που δεν πιστεύω. Πάω εκκλησία μόνο τις πολύ βασικές γιορτές Χριστούγεννα, Πάσχα, κλπ. κι αυτό γιατί πρέπει να πας κυρίως...» (Άνδρας, 15-19, Λάρισα).

---

⁴ Να σημειωθεί ότι την εποχή που διεξαγόταν η έρευνα είχαν ήδη ξεσπάσει τα διάφορα εκκλησιαστικά σκάνδαλα που καταλάμβαναν μεγάλο μέρος της επικαιρότητας.

«Δεν με θεωρώ θρήσκο. Πάω στην εκκλησία μόνο Πάσχα και Χριστούγεννα αλλά δεν μου πάει να πω ότι είμαι και άθεος. Απλά θεωρώ ότι είναι ματαιοδοξία να πιστεύεις ότι υπάρχει Θεός... γενικά θα το έψαχνα και αλλού και γενικώς δεν θεωρώ ότι με καλύπτει απόλυτα ο Χριστιανισμός... αν έχεις διαβάσει και έχει δει και πέντε πράγματα παραπέρα και ξέρεις, ε, τότε δεν μπορείς έτσι απλά να πιστεύεις» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Πιστεύω στο Άνθρωπο κυρίως κι αυτό δεν με φέρνει αναγκαστικά και σε αντίθεση με τη δική μας θρησκεία. Συμφωνώ με τη θρησκεία αλλά δεν συμφωνώ με το "υπέρτατο ον" που μας έπλασε και όλα αυτά... έχω νιώσει την ανάγκη να πάω να ανάψω ένα κερί και το έκανα αλλά και τότε ήταν σαν αποκούμπι. Δεν πηγαίνω συχνά στην Εκκλησία.» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

«Με τη θρησκεία; Καμιά σχέση. Εντάξει υπάρχει ανώτερη δύναμη αλλά δεν ξέρουμε τι γίνεται. Με απωθεί η εκκλησία. Από κλίμακα 1 έως 10 θρήσκος είμαι στο 3. Τα τυπικά. Τώρα ακόμα στα σχολεία μαθαίνουν στα παιδιά Αδάμ και Εύα. Το φίδι και το φύλλο. Τώρα κάτσε ντε. Και τον κρίνο η Παναγία...» (άντρας, 26-29, Σέρρες)

Αλλά και όσοι αυτό-ορίζονται ως θρήσκοι αισθάνονται την ανάγκη να **δι-αφοροποιήσουν τη θέση τους από την εκκλησία** ως θεσμό, είτε εξαιτίας των σκανδάλων, είτε εξαιτίας του τρόπου που ανέκαθεν λειτουργεί:

«Ουσιαστικά, πιστεύω στο Θεό κατά 90% και...αν και...πιστεύω ότι γίνονται κάποια πράγματα και στην εκκλησία...δηλαδή...δεν είναι όλα νόμιμα εκεί πέρα...αλλά...εντάξει, στη θρησκεία πιστεύω μπορώ να πω. Δεν είναι ότι είμαι 50 - 50...» (άντρας 15-19, Αθήνα)

«Είμαι θρήσκα αλλά δεν είμαι της εκκλησίας. Θα κάνω το σταυρό μου αλλά εδώ και 5 χρόνια έχω κάτι εναντίον της εκκλησίας, όχι εναντίον της εκκλησίας εναντίον των ανθρώπων που διοικούν την εκκλησία. Έχω βγάλει κάποια επιθετικότητα όπως και με την αστυνομία και με την πολιτική, δηλαδή μου τη δίνει φοβερά.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Πιστεύω, πάρα πολύ, αλλά δεν πηγαίνω σε εκκλησίες και τέτοια πράγματα. Θεωρώ ότι έχει γίνει ένα είδος... αυτοϊκανοποίησης πια. Είναι σαν την πολιτική: ο καθένας ψάχνει να βρει το αξιωματικό του, κυριαρχούν οι παπάδες, οι μητροπολίτες, οι ιεράρχες όλοι αυτοί, δεν υπάρχει μια σωστή λειτουργία της εκκλησίας, σαν όργανο είναι ίσως το πλουσιότερο στην Ελλάδα, παρ' όλα αυτά δεν βλέπω να κάνουνε κάποιες κινήσεις, πχ δεν δώσανε σαν όλους τους Έλληνες για το τσουνάμι. Επίσης αποφεύγω να πηγαίνω στις εκκλησίες γιατί γίνεται ένα μπάχαλο εκεί μέσα (επίτροποι, παπάδες): πας για να βγάλεις από μέσα σου κάποια πράγματα, να ηρεμήσεις. Δεν μπορώ να με σπρώχνουνε, να είναι ο καθένας με το μακρύ του και το κοντό του, αυτή την ανάμειξη αντρών και γυναικών, οπότε προτιμώ να πηγαίνω κάπου που να μην έχει τόσο πολύ κόσμο, σε μικρότερες εκκλησίες. Αλλά πιστεύω πάρα πολύ και κάθε φορά που θα 'χω ένα δύσκολο, είναι το μόνο που θα σκεφτώ, ότι ο Θεός είναι μεγάλος, κάτι θα γίνει. Αλλά πιστεύω ότι δεν είναι σωστή η λειτουργία της εκκλησίας, αυτό το εμπόριο που το 'χουνε κάνει.» (άντρας, 19-25, Πάτρα)

«Πλέον η πίστη στο Θεό έχει γίνει εμπόριο. Καθαρά εμπόριο. Ας πούμε πας σε ένα μοναστήρι και πρέπει να πληρώσεις το λάδι το οποίο έχει αγιάσει ο παπάς. Έχει γίνει καθαρά ένα εμπόριο πλέον. (...)Την έχουνε καταντήσει το τελευταίο καιρό ένα εμπόριο. Τα πάντα εμπορεύονται, γύρω από τη θρησκεία γύρω από τα πάντα». (γυναίκα, 15-17, Αθήνα).

Ίσως για τους λόγους αυτούς μερικοί θεωρούν ότι **η πίστη χάνει έδαφος:**

«Απλά υπάρχει η θρησκεία, περνά ο άλλος από την εκκλησία, ανάβω ένα κερί κάνω τον σταυρό μου και τελειώσε. Πάω τα Χριστούγεννα, πάω Πάσχα και τελειώσε. Αν δεν καταλάβει ο άνθρωπος ότι δεν είναι μία συνήθεια η θρησκεία, αλλά είναι ο Θεός που τον έπλασε και από κει και πέρα να αρχίσει να πιστεύει στο Θεό, κ.τ.λ., κ.τ.λ. τότε υπάρχει πρόβλημα». (άντρας, 20-24, Αθήνα)

«Γενικά παίζει ένα μεγάλο ρόλο στη ζωή μου, δηλαδή παίρνω μεγάλη δύναμη από τη θρησκεία, άσχετα από αυτά που έχουνε συμβεί, η θρησκεία παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μου και πιστεύω ότι κάθε άνθρωπος θέλει ένα στήριγμα, δηλαδή... για μένα δεν νοείται άνθρωπος ο οποίος δεν πιστεύει σε κάτι, δηλαδή... ακόμα και υπαρξιακά να το δει κανείς: πού πάμε; τι θα γίνει μετά; Όλα αυτά οδηγούνε δηλαδή ότι κάπου πρέπει να πιστεύεις, άσχετα αν αυτό είναι σωστό ή όχι.»

«Πολλές από τις πρακτικές της θρησκείας τις βρίσκω λογικές και ορθές, δηλαδή είναι κάτι το οποίο πρέπει να κάνεις, και έρχονται σε συμφωνία με αυτό π.χ. που πρεσβεύει η θρησκεία. Άλλες πάλι δεν μου φαίνονται και τόσο λογικές, π.χ...η εξαντλητική νηστεία στην οποία υποβάλλονται κάποιοι άνθρωποι. Βέβαια είναι αναγκαίο, κι εγώ πιστεύω και θέλω να πιστεύω, αλλά πολλές φορές είναι εξαντλητικό, δηλαδή κι άμα ο άνθρωπος δεν το πιστεύει και το κάνει μόνο για το φαίνεσθαι κι όχι για την ψυχή του, νομίζω ότι καταντάει τυπολατρεία, δηλαδή τίποτε άλλο.»

Στο περιβάλλον σου (όχι μόνο το άμεσο) υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που πιστεύουν; «Στο άμεσο περισσότερο, στις παρέες όχι τόσο, δηλαδή ο Έλληνας πλέον έχει απομακρυνθεί από την Εκκλησία. Και πολλές φορές και δικαιολογημένα, δηλαδή... π.χ.

αυτά που έχουν συμβεί τώρα, λογικό είναι. Από την Εκκλησία, αλλά όχι από την ίδια τη θρησκεία. Ναι, σ' αυτό συμφωνώ μαζί σας, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η Εκκλησία είναι το μέσον, άμα η Εκκλησία δεν λειτουργεί καλά, ένας συνδετικός κρίκος στην ουσία χαλάει, και χαλάει όλη η αλυσίδα της θρησκείας.» (άντρας, 15-19, Αθήνα).

Η γενική εικόνα που διαμορφώνεται απέναντι στη θρησκεία είναι η εξής: Εάν εξαιρεθεί η (μικρότερη συγκριτικά) μερίδα των νέων που δεν έχει «πειστεί» ότι υπάρχει θεός και η οποία δηλώνει ξεκάθαρη αδιαφορία προς τη θρησκεία, οι υπόλοιποι δείχνουν ότι η ανάγκη να πιστεύουν κάπου, τους κρατά σε μια σχετικώς χαλαρή (αλλά σταθερή) σχέση με ορισμένες εκκλησιαστικές πρακτικές, η οποία εκφράζεται στο σποραδικό εκκλησιασμό ή στη νηστεία, με έναν τρόπο που δείχνει περισσότερο **μια ανάγκη να τα «έχουν καλά με το Θεό»**, παρά μια εγγενή επιθυμία κατάνυξης και συνομιλίας μαζί Του. Με ένα σχετικώς αυτοματοποιημένο τρόπο, υποβοηθούμενο και από πολιτισμικά τελετουργικά (όπως π.χ. της μεγάλης εβδομάδας), όταν περνούν από την εκκλησία «ανάβουν και ένα κερί», με τον ίδιο θα χαιρετούσαν ένα γνωστό αν τον συναντούσαν τυχαία στο δρόμο, αλλά δεν θα τον αναζητούσαν ποτέ.

Η στάση αυτή δεν φαίνεται να σχετίζεται ευθέως με τη δυσπιστία (και ορισμένες φορές την απαξίωση) απέναντι στους εκπροσώπους της θρησκείας, αλλά κυρίως με το ότι η θρησκεία στηρίζεται πλέον σε κάποια εναπομείναντα «υπολείμματα» της παράδοσης, ενώ άλλες αξίες, προτεραιότητες και πρακτικές έχουν αποκτήσει υψηλή προτεραιότητα στην καθημερινή ζωή και καταλαμβάνουν τον ψυχικό χώρο και χρόνο του ατόμου. Η υπαρξιακή ανασφάλεια και η αβεβαιότητα του κόσμου αντιμετωπίζονται (όπως είδαμε) πρωτίστως πραγματιστικά (μόρφωση, εργασία, προσωπική αποκατάσταση).

3.4. Ο Εθελοντισμός

Οι νέοι συμμετέχοντες στο ποιοτικό τμήμα της έρευνας ανέφεραν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα θέματα για τα οποία θα ήταν ικανοί να «στρατευθούν» και να προσφέρουν εθελοντική εργασία. Τα θέματα αυτά κυρίως είναι η περιβαλλοντική προστασία και η οικολογία, η παροχή βοήθειας σε ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη (κυρίως μέσα από οργανώσεις όπως για παράδειγμα οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα), οι κακοποιήσεις γυναικών και παιδιών και η αιμοδοσία.

Σε γενικές γραμμές όμως η συνολική αίσθηση των απαντήσεών τους στο συγκεκριμένο ζήτημα δεν ήταν αρκετά πειστική ως προς το αν οι δηλώσεις τους θα μπορούσαν ποτέ να γίνουν πράξη. Χρησιμοποιώντας ως δικαιολογία την έλλειψη χρόνου, **σχεδόν κανείς δεν άφησε την εντύπωση ότι πραγματικά είχε την επιθυμία ή την πρόθεση εθελοντικής εμπλοκής** σε κάποια από τις δραστηριότητες που αναφέρθηκαν. Θα 'λεγε κανείς πως «έπρεπε» (με βάση κάποιο είδος «πολιτικής ορθότητας») να δηλώνουν ότι τους ενδιαφέρει ο εθελοντισμός και ότι θα στρατευόντουσαν, χωρίς όμως να φαίνονται καθόλου έτοιμοι ή διατεθειμένοι να περάσουν στην πράξη.

«Δεν έτυχε [να συμμετάσχω στην ολυμπιάδα], δηλαδή... θα 'θελα, αλλά... λόγω χρόνου, διαβάσματος, γιατί και το καλοκαίρι έχει διάβασμα, αλλά... διακοπές, με τους φίλους, από δω, από κει.» (Η μεγάλη του αδελφή του εθελοντή, Εντυπώσεις: άριστες, πολύ καλή οργάνωση, πολύ φιλικό περιβάλλον, γνωριμία με νέους ανθρώπους, πολλά θετικά στοιχεία). (άντρας 15-19, Αθήνα)

«Εθελοντικά θα μπορούσα να συμμετάσχω και σε μία ανθρωπιστική οργάνωση π.χ. Δεν με έχει οδηγήσει (να το κάνω) το πρόγραμμα το καθημερινό. Έχω τη σχολή τώρα και πρέπει οπωσδήποτε να βγάλω μία σχολή και μετά να κοιτάξω τι θα κάνω». (άντρας, 20-25, Αθήνα)

«Αν ήμουν γιατρός, δεν είμαι δυστυχώς, θεωρώ τους Γιατρούς χωρίς σύνορα ένα από τα πολύ καλά πράγματα που συμβαίνουν στον κόσμο. Πολλά προβλήματα, αλλά το παλεύουν. Με το

τίποτα. Τώρα, το μόνο που θα μπορούσα, είναι για την πατρίδα μου, γιατί εγώ ζω σε μια περιοχή που στην ουσία είναι σε εμπόλεμη κατάσταση. Για την πατρίδα μου θα 'δυνα τα πάντα.

Ολυμπιάδα; Όχι, τίποτα, γιατί ο εθελοντισμός είναι κάτι πολύ ιδανικό για να υπάρχει. Μπράβο στα παιδιά που πήγανε, αλλά... οι άλλοι δεν τους βλέπανε σαν εθελοντές, τους βλέπανε σαν εργάτες (γέλιο). Σαν Αντώνης γιατί δεν πήγα; Καλοκαίρι, Ρόδος, έπρεπε να βρω σπίτι στην Αθήνα, να ζήσω ένα μήνα στην Αθήνα, έξοδα...» (άντρας, 20-24, Πάτρα)

Οι απαντήσεις κινούνταν κυρίως σε ένα κλίμα έκφρασης του «τι θα ήταν ιδανικό να γίνει» και όχι σε ένα κλίμα ουσιαστικής πρόθεσης να υλοποιηθούν κάποτε – έστω και στο μακρινό μέλλον – οι δηλώσεις αυτές. Φαίνεται ότι παρά τη γενικότερη ύπαρξη μιας εσωτερικής «κινητοποίησης» ως προς κάτι, το συνολικό κλίμα δεν βοηθά και δεν υποστηρίζει παρόμοιες επιλογές εθελοντικής δράσης. Η ματαιότητα της οποιαδήποτε ατομικής προσπάθειας και η αδυναμία του ενός να «κάνει διαφορά» με τη δράση του σε οποιοδήποτε θέμα, μεταβιβάζονται και στο συγκεκριμένο ζήτημα της αντίληψης σχετικά με τον εθελοντισμό. Η συλλογική δράση εμφανίζεται αδύναμη να παράγει κάποιο θετικό αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα η οποιαδήποτε εθελοντική δράση, να προκαλείται κυρίως από μια εσωτερική ανάγκη καθησυχασμού των προσωπικών τύψεων, που έχει περίπου τη μορφή της σκέψης «*τουλάχιστον εγώ έκανα ό,τι μπορούσα*». Ο εθελοντισμός πάντως, προβάλλεται σαν ένα θέμα το οποίο ενδεχομένως αντανακλά και κάποια «τάση» της εποχής, ή έστω μια επιθυμία μη διαφοροποίησης ή ακόμα και κοινωνικής προβολής αλλά για το οποίο **δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια άμεση πρόθεση εμπλοκής.**

«Αν είχα περισσότερο χρόνο ναι. Τότε θα έψαχνα κάτι για την ομαδικότητα. Πάντως ούτε σ' αυτό δεν πιστεύω πια. Είμαι δύσπιστη π.χ. με τον έρανο που έγινε για το τσουνάμι. (...) Κι εδώ υπάρχουν άνθρωποι που έχουν ανάγκη κι εμείς πάμε να βοηθήσουμε τους άλλους...το κάνουν για να δειχτούν...για να δείξω ότι

στέλνω πιο πολλές κούτες...επειδή φαίνεσαι. Ενώ το διπλανό σου άμα τον βοηθήσεις δεν φαίνεσαι.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αναμφίβολα ήταν το γεγονός εκείνο, το οποίο έκανε τον εθελοντισμό θέμα/τάση της εποχής στο Ελληνικό κοινωνικό περιβάλλον. Κανείς (με μία μόνο εξαίρεση) από τους ερωτώμενους δεν είχε συμμετάσχει ως εθελοντής στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, όμως όλοι δήλωσαν ότι αν είχαν τη δυνατότητα και οι συνθήκες το επέτρεπαν, θα το έκαναν σίγουρα. Οι λόγοι για την καταφατική αυτή απάντηση είναι πολλοί και σίγουρα η επιτυχία των Αγώνων αλλά και η συμμετοχή τόσο μεγάλου αριθμού εθελοντών (και τα θετικά σχόλια τους από την εμπειρία αυτή) παίζουν σημαντικό ρόλο στη θετική αυτή δήλωση.

«...Χαίρομαι που έκανε κάτι ωραίο η Ελλάδα. Γιατί είδα και κάποιους φίλους μου που πήρανε μέρος και για ενάμισι μήνα μου λέγανε συνέχεια το ίδιο πράγμα...και είδα...ξέρεις δεν ήτανε μόνο της στιγμής, μια δυο βδομάδες.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

Η κριτική στάση παρ' όλ' αυτά προς τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων, γενικά δεν λείπει. Ο εμπορικός χαρακτήρας των Αγώνων αλλά και το υψηλό κόστος της διεξαγωγής τους ήταν ταυτόχρονα:

- τα σημεία στα οποία επικεντρώθηκε η κριτική, ίσως όμως και
- τα σημεία που ενδεχομένως ώθησαν άλλους ή θα ωθούσαν και τους ίδιους στο να συμμετέχουν ως εθελοντές, κυρίως για να ανταποκριθούν στις προσδοκίες και τις απαιτήσεις που μια τέτοια διοργάνωση δημιουργούσε σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο.

«Εντάξει...Ολυμπιακοί τώρα...μετά όμως οι κάρτες που χρωστάνε πάλι κάρτες είναι, τα δάνεια πάλι δάνεια είναι...όποτε η χαρά είναι πολύ πρόσκαιρη αλλά πάνω στην αφέλεια του κόσμου βασίζονται και κονομάνε άλλοι.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Οι Ολυμπιακοί ήταν ένα εμπορικό πανηγύρι...γύρω σου χόρευαν τα εκατομμύρια και εσύ θα πήγαινες εθελοντής; Άλλο αν τελικά είχε πλάκα και ήταν καλά...» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Θα πήγαινα γιατί σπαταλήσαμε πολύ χρόνο και χρήμα ως λαός σε αυτή την υπόθεση και δεν θα ήθελα να την αφήσω να τελειώσει άσχημα, λόγω του ότι δεν θα υπήρχαν οι εθελοντές.» (άντρας, 15-17, Λάρισα)

«Στα σίγουρα θα πήγαινα εθελοντής στην Ολυμπιάδα. Για το πνεύμα. Να φάω το φλας το δικό μου. Μπορεί να με εκμεταλλεύονταν αλλά θα ήθελα να το ζούσα αυτό το πράμα.» (άντρας, 25-29, Σέρρες).

«Έκαναν που έκαναν κακό στην Ελλάδα και θα τους πληρώσουμε για τόσα χρόνια τους Ολυμπιακούς, ας κάναμε τουλάχιστον και κάτι για να μη νιώθουμε τύψεις.» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

Η κυρίαρχη αίσθηση που άφησαν πίσω τους οι Ολυμπιακοί ήταν αυτή της μεγάλης γιορτής, του μεγάλου, **διεθνούς party**, αλλά και της συμμετοχής σε **ένα «Μεγάλο Εθνικό Όλο»** το οποίο μας συνένωσε ως Έλληνες, γεγονός που πιθανά καταδεικνύει μια εσωτερική ανάγκη καταξίωσης της κάπως υποβαθμισμένης εθνικής μας ταυτότητας.

«Στην Ολυμπιάδα ένιωθα ότι ήμουν παρών και μέρος αυτού του απίστευτου πράγματος που γινόταν εδώ στην Αθήνα, αυτής της απίστευτης γιορτής, του γεγονότος αυτού. Ότι συνέβαλα και εγώ σε αυτό. Και ήταν ένα απίθανο συναίσθημα, να βλέπεις όλα αυτά τα φαντασμαγορικά και πολύ σημαντικά, παγκοσμίου επιπέδου πράγματα, και να λες ήμουνα και εγώ εκεί, ακριβώς αυτό.» (άντρας, 20-25, Αθήνα)

Κανείς σχεδόν επομένως δεν θα ήθελε να απουσιάζει από αυτό το μεγάλο party, μια και επιπλέον αποτελούσε και ευκαιρία η οποία παρουσιάζεται μία μόνο φορά στη ζωή των περισσότερων. Σε αυτό το σκεπτικό θα πρέπει απαραίτητα να προστεθεί και η ευρύτατη επικοινωνία και πρόσκληση εθελοντών μέσα από μια καμπάνια η οποία διήρκεσε τουλάχιστον 3 χρόνια και είχε μαζικό χαρακτήρα (και, όπως φαίνεται, θετικά αποτελέσματα). Πάντως, αυτό το οποίο προκύπτει με σαφήνεια από τα σχόλια των ερωτώμενων, είναι ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτέλεσαν ένα συγκεκριμένο, εξαιρετικό γεγονός, με ξεχωριστή σημασία αλλά και περιορισμένο βεληνεκές ως προς τη δυνατότητά τους να επηρεάσουν συνολικά και να αλλάξουν τη συνολική νοοτροπία σχετικά με τον Εθελοντισμό στην Ελλάδα. Από μόνοι τους οι Ολυμπιακοί Αγώνες, δεν φαίνεται να αποτέλεσαν ικανοποιητικό έναυσμα για τη δημιουργία μιας συνολικής και μόνιμης «κουλτούρας εθελοντισμού» στη χώρα μας. Θα μπορούσε απλά να πει κανείς ότι αποτέλεσαν μια καλή και «φωτεινή» στιγμή στο συγκεκριμένο ζήτημα, η οποία όπως δεν άφησε καμία ιδιαίτερα ισχυρή παρακαταθήκη, για το μέλλον του Εθελοντισμού στη χώρα μας.

4. Η σχέση με τους θεσμούς

4.1 Η Πολιτική & οι Πολιτικοί

Η Πολιτική είναι αναμφισβήτητα ο ένας από τους δύο περισσότερο απαξιωμένους θεσμούς σύμφωνα με την αξιολόγηση των νέων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις της ποιοτικής έρευνας. Η αποστασιοποίηση των νέων από την Πολιτική αλλά και τις συλλογικές διαδικασίες γενικά, η αίσθηση αδυναμίας παραγωγής ουσιαστικού αποτελέσματος από την συλλογική δράση, η επικράτηση ατομικών και οικονομικών συμφερόντων και η αίσθηση της λήψης των αποφάσεων σε απομακρυσμένα και απρόσιτα από τους πολίτες κέντρα εξουσίας, συγκροτούν ένα κλίμα γενικής απαξίωσης της Πολιτικής. Η ενασχόληση με την Πολιτική αντιμετωπίζεται στην καλύτερη περίπτωση ως «ματαιοπονία» και σίγουρα ως «χαμένος χρόνος» και προφανώς συνδέεται τόσο με την προαναφερθείσα **«ατομοκεντρική» στροφή** όσο και με το αίσθημα **αδυναμίας θετικής επιρροής** της κατάστασης.

«Ό,τι και να κάνεις δεν μπορείς να αλλάξεις τα πράγματα, δεν έχει νόημα να συμμετέχεις σε συλλογικές διαδικασίες για να πάρεις κάτι. Μόνο αν έχει συμφέρον και ο άλλος θα σου το δώσει αλλιώς όχι...» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Δεν έχω να κερδίσω κάτι, ούτε ιδεολογικά κάνει διαφορά... τι ένας λιγότερος, τι ένας περισσότερος... Η ηλικία μου, οι γνώσεις μου, η επιρροή μου και το οτιδήποτε θα μπορούσα να κάνω, θα με έκαναν να μοιάζω με έναν "ασήμαντο λίθο" σε αυτή την ηλικία.» (άντρας, 15-19, Λάρισα)

Κανείς σχεδόν από τους συμμετέχοντες δεν δηλώνει την ενεργή συμμετοχή του σε κάποιο πολιτικό ή συλλογικό φορέα. Οι περισσότεροι δικαιολογούν την απόφασή τους αυτή με βάση τους προαναφερθέντες λόγους, ενώ δεν είναι λίγοι και εκείνοι οι οποίοι αναφέρουν τους φόβους «φίμωσης» της ατομικής τους «φωνής» και της ιδιαιτερότητας των θέσεών τους, από την προσπάθεια επιβολής κοινών γραμμών πολιτικής από τα κόμματα και τους συλλογικούς φορείς.

Οι Πολιτικοί βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία με τη συγκεκριμένη άποψη των νέων περί Πολιτικής. Είναι τα πρόσωπα εκείνα τα οποία ενσαρκώνουν, συγκεντρώνουν σε ένα ορατό επίπεδο όλα εκείνα τα αρνητικά στοιχεία της Πολιτικής. Το βασικότερο από τα στοιχεία αυτά είναι η **πλήρης έλλειψη εμπιστοσύνης** και η απόλυτη βεβαιότητα ότι τα κίνητρά τους δεν είναι ούτε ιδεολογικά, ούτε προς το κοινό συμφέρον, αλλά κυρίως οικονομικά και προσωπικού χαρακτήρα.

«Τα πάντα στην Πολιτική είναι θέμα συμφερόντων. Όταν ακούω κάποιον πολιτικό, ξέρω ότι από πίσω κρύβεται κάποιο συμφέρον.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Παράξενοι άνθρωποι οι πολιτικοί, γιατί ποτέ δεν ξέρεις τι πραγματικά θέλουν, τι πραγματικά πιστεύουν και πότε το δείχνουν και πότε το κρύβουν. Υπάρχουν χιλιάδες παραδείγματα που πολιτικοί είπαν αυτό και έκαναν κάτι άλλο, πίστευαν αυτό και έκαναν κάτι άλλο. Και συνεχώς το βλέπουμε αυτό...» (άντρας 25-29, Λάρισα)

«Κοίτα, όλοι εξυπηρετούν συμφέροντα. Δεν ξέρω αν κάνουν μόνο αυτό αλλά το σίγουρο είναι ότι δεν φροντίζουν και για το καλύτερο. Πάντως οι περισσότεροι δεν φροντίζουν για το κοινό καλό. Μπορούν πολύ εύκολα να παραπλανήσουν την κοινή γνώμη αλλά δεν μπορώ να καταλάβω ειλικρινά για ποιο λόγο το κάνουν. Και στο εξωτερικό συμβαίνει αυτό αλλά εδώ συμβαίνει ευκολότε-

ρα. Μάλλον γιατί έχουμε χαμηλού επιπέδου παιδεία και μπορεί ευκολότερα να παραπλανηθεί ο κόσμος.» (γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

«Δεν πιστεύω ότι υπάρχει ιδεολογία σήμερα. Υπάρχει μόνο χρήμα (...) πιστεύω ότι κανείς μα κανείς που θα κυβερνήσει δεν θα κοιτάξει το συμφέρον του λαού. Κανείς. Κοιτάει ο καθένας ακριβώς πώς να βγάλει λεφτά, πώς να ικανοποιήσει δικές του ανάγκες». (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«Δεν εμπιστεύομαι κανένα κόμμα και κανένα πρόσωπο, έχω πειστεί ότι όλοι μας εκμεταλλεύονται και θα το κάνουν όσο υπάρχουν κόμματα και πολιτικοί και αυτά τα υποτίθεται σκάνδαλα που βγαίνουν κατά καιρούς στη δημοσιότητα και όλοι ξαφνιάζονται είναι νομίζω απλώς ένα πολύ μικρό δείγμα των όσων γίνονται και μας τα δείχνουν για να πιστεύουμε ότι αυτά είναι μόνο και να είμαστε ήσυχτοι.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

Ωστόσο, υπάρχουν και αυτοί που δεν είναι τόσο «ξεκάθαροι» ή «απόλυτοι», και έχουν μια πιο «απομαγευμένη» και «διαχειριστική» άποψη για τους πολιτικούς:

«Οι περισσότεροι (πολιτικοί) είναι μορφωμένοι, σαν άτομα, οι περισσότεροι αξίζουν να είναι εκεί που είναι. Το αν κοιτάνε το συμφέρον της Ελλάδας ή της κοινωνίας, μερικές φορές ναι, μερικές φορές όχι, αναλόγως, κάποια πράγματα που κάνουνε είναι σωστά, κάποια λάθος, το θέμα είναι ότι ποτέ δεν θα παραδεχτούνε ότι έχουν κάνει λάθος. Δεν έχω δει κανέναν πολιτικό να πει; Ξέρετε, αυτό που έκανα ήτανε λάθος, θα πει 5-6 λόγους ώστε να πείσει αυτούς που είναι βαμμένοι μαζί του ότι ήταν σωστό. Κάνουν περισσότερο σωστά ή λάθος; Στη μέση. Κάνουνε πράγματα, δηλαδή αν σκεφτούμε την Ελλάδα πριν από 10 χρόνια, ούτε δρόμο-

υς, ούτε υποδομές, ούτε τίποτα. Σε βάση μ' αυτό, πάμε καλά, έχουμε γίνει έργα, πράγματα, αλλά σε σχέση με άλλες χώρες είμαστε πολύ πίσω. Πώς να ασχολούνται με τα κοινά αφού ασχολούνται τόσο πολύ με τον εαυτό τους; [...] βέβαια, δεν τους παίρνει, είναι υποχρεωμένοι να κάνουν κάποια πράγματα. Πάντως δε βλέπω διαφορά με την αλλαγή της κυβέρνησης: κάποιος κάνει καλό εκεί που ο άλλος δεν έκανε τίποτα (και το αντίθετο). Και προσπαθούν μεταξύ τους να φαγώνονται, για να κρατάνε το λαό τους πίσω. Και είναι και υποχρεωμένοι από την Ευρωπαϊκή Ένωση να κάνουν κάποια πράγματα, πλέον.» (άντρας 20-25, Πάτρα)

«Υπάρχουν άνθρωποι (πολιτικοί) που νοιάζονται για τον τόπο αυτό, αλλά υπάρχουν και άλλοι οι οποίοι κοιτάζουν απλώς να βγάλουνε χρήματα και το δυσάρεστο είναι ότι προσπαθούν να τα βγάλουνε εις βάρος μας και κοροϊδεύουνε και τους ψηφοφόρους και γενικότερα όλους μας, υποσχόμενοι πράγματα που ξέρουν ότι δεν θα γίνουν ποτέ. (Αυτό αφορά όλα τα κόμματα) χωρίς καμία εξαίρεση, ακόμα και το κόμμα που σκέφτομαι ότι μπορεί να ψηφίσω.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

Το συντριπτικό χαρακτηριστικό που σχεδόν αναφέρεται από όλους τους συμμετέχοντες για τα πολιτικά πρόσωπα είναι η **αναξιοπιστία**, γιατί επιδιώκουν αποκλειστικά και μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Ακόμη και το έργο που παράγουν – όταν και εάν παράγεται και αυτό – το κάνουν κυρίως γιατί είναι «*υποχρεωμένοι να το κάνουν*».

Οι αρνητικές (έως αφοριστικές) αυτές απόψεις για τους Πολιτικούς, δεν διαφοροποιούνται ως προς την κομματική προέλευση και σίγουρα όχι μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ), γιατί οι πάντες κινούνται στον ίδιο βαθμό αναξιοπιστίας. Το χαρακτηριστικό δε αυτό της αναξιοπιστίας, εμφανίζεται σε τόσο απόλυτο βαθμό, ώστε να θεωρείται περίπου ως «*αναμενόμενο*» και «*λογικό*». Θα μπορούσαμε σχεδόν να πούμε ότι οι λόγοι ενασχόλησης με την πολιτική ταυτίζονται πλέον απόλυτα με το προσωπικό συμφέρον

ή/και την επιδίωξη οικονομικών οφελών. Για τη συγκεκριμένη αρνητική κατάσταση, εκφράζεται πάντως και η γνώμη ότι το συγκεκριμένο πρόβλημα τροφοδοτείται και από τη συμπεριφορά και τη στάση του ευρύτερου κοινού - του «λαού» - ο οποίος:

- αφ' ενός έχει συνηθίσει να ανέχεται τα αρνητικά αυτά φαινόμενα της πολιτικής (ίσως επειδή θέλει να ανήκει κάπου και να τρέφει κάποιες ελπίδες),
- αφ' ετέρου εν μέρει τα τροφοδοτεί μέσα από τη δημιουργία σχέσεων συναλλαγής με τους πολιτικούς:

«...όποιος και ν' ανεβεί επάνω ένα πράγμα θέλει να κάνει, να φάει λεφτά. Από 'κει και πέρα όλοι ίδιοι είναι...αυτό πιστεύω εγώ. Όλοι λένε ότι θα κάνουν καλό και όλοι κάνουν...το αντίθετο...Να φάει τα μισά, όχι όλα όπως κάνουνε τώρα...να φάει τα μισά γιατί δε γίνεται αν δε φάει, θα σκάσει... αλλά να κάνει και τα μισά απ' ό,τι λέει... γιατί δεν μπορείς να πεις στον πολιτικό «ξέρεις κάτι μη φας», δε γίνεται... είναι σαν να λες στο...σε ένα βαμπίρ ας πούμε «μην πεις αίμα»...» (Γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

«Δύσκολη ερώτηση [για τους πολιτικούς] (γέλιο). Δεν μπορώ για να πω την αλήθεια να μιλήσω τόσο ελεύθερα, αλλά θα σας πω ότι... δεν λένε τίποτα για μένα, δηλαδή έχουνε φτάσει σε παράξενο βαθμό... ανάξιοι εμπιστοσύνης, συμφεροντολόγοι, τέτοια, δεν είναι να εμπιστεύεσαι κάποιον, σαν πολιτικό, όλο υποσχέσεις και τίποτε άλλο. Για το ΠΑΣΟΚ και για τη Νέα Δημοκρατία που 'χουνε βγει, έτσι; τα υπόλοιπα μπορεί οι υποσχέσεις που δίνουνε άμα βγούνε να πραγματοποιηθούνε, δεν ξέρω, αλλά δεν το πιστεύω, εγώ σαν Νίκη, δεν το πιστεύω, γιατί ξέρω τους πολιτικούς.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα)

«Θεατρικός οργανισμός οι μισοί και ένας θίασος γενικά οι άλλοι μισοί (γέλιο). Πολιτικοί που να 'ναι αξιοσέβαστοι αυτή τη στιγμή, είναι κάποιες ηλικίας, και λόγω συγκυριών. Πχ Παπούλιας,

Στεφανόπουλος, η εξέλιξή τους τούς αναδεικνύει, διότι δεν έρχεται τίποτα νέο από τους νέους πολιτικούς, όπως και δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα 2 κόμματα (έστω κι αν κερδίζει στα σημεία η ΝΔ διότι είναι καλός ο Καραμανλής στον επικοινωνιακό τομέα, στα λόγια, καλύτερος από Παπανδρέου και Σημίτη. Πάντως θιάσος: εδώ στην Ελλάδα, τα είδα σε 2 εκλογές, πράγματα που ειπώθηκαν, που τα κατέγραψα, και δεν έγιναν ποτέ. Μερικά απ' αυτά δεν μπορούν να τα κάνουν, είναι τέτοια η οικονομία της Ελλάδας (αυξήσεις, κονδύλια). Αλλά υπάρχουν και τομείς που θα μπορούσαν.» (άντρας, 20-24, Αθήνα)

«Πολλά φαφλατάδικα μας τάισαν. Το ψέμα είναι πολύ άσχημο. Καλύτερα να πληγωθώ με την αλήθεια που θα μου πεις παρά με το ψέμα. Αλλά ο Έλληνας δεν θέλει την αλήθεια. Προτιμά την ελπίδα που δίνει το ψέμα. Θέλουμε να ζούμε με το ψέμα γιατί δεν θέλουμε να βάλουμε στο μυαλό μας ότι δεν μπορεί να γίνει αυτό που θέλουμε. Εντάξει, να έχεις ελπίδες, αλλά να είναι λίγο αληθινές». (γυναίκα, 25-29, Αθήνα).

4.2 Τα μαζικά μέσα ενημέρωσης

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποτελούν το δεύτερο πιο ισχυρά απαξιωμένο θεσμό της δημόσιας ζωής σύμφωνα με τα σχόλια των συμμετεχόντων. Ως βασική πηγή ενημέρωσης αναφέρεται η τηλεόραση και λιγότερο ο τύπος (ακόμα λιγότερο αναφέρθηκαν τα σύντομα δελτία του ραδιοφώνου, όπου δεν υπάρχει σχολιασμός από το δημοσιογράφο). Οι μικρότερης ηλικίας (ίσως λόγω έλλειψης χρόνου) παρακολουθούν τα νέα από την τηλεόραση κυρίως επειδή οι γονείς τους την έχουν ανοικτή. Οι μεγαλύτερης ηλικίας ενημερώνονται και μέσα από εφημερίδες αλλά και το Internet.

Το μέγεθος της **αξιοπιστίας** των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι γενικά πολύ χαμηλό. Βασικός παράγοντας της αναξιοπιστίας αυτής είναι κυρίως το

γνωστό θέμα της «**διαπλοκής**» - γεγονός το οποίο αποδεικνύει εκτός των άλλων, το πόσο πολύ ισχυρά έχει διεισδύσει ο συγκεκριμένος λόγος στη συγκεκριμένη ομάδα του πληθυσμού. Τα ΜΜΕ αποτελούν το «εργαλείο» ικανοποίησης συμφερόντων (κυρίως οικονομικών), ενώ είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι σε γενικές γραμμές η αναξιοπιστία είναι κάτι που προσάπτεται σε όλα τα Μέσα, ανεξάρτητα από το είδος τους.

«Τίποτα δεν είναι αξιόπιστο, αλλά γι' αυτό που ζητάω εγώ, πολιτική ενημέρωση, μόνο σ' αυτά. Όσο υπάρχει κάποιος που να τα διαχειρίζεται, κι αυτός ο κάποιος διαχειρίζεται και κάτι άλλο, δεν υπάρχει κάτι αξιόπιστο και αντικειμενικό. Αν ο Χ έχει την τάδε εφημερίδα που πρόσκειται στο τάδε κόμμα ή έχει την τάδε ποδοσφαιρική ομάδα...Αξιόπιστη πηγή θα αντλήσω αν διαβάσω 2 αντίθετες εφημερίδες; Το συμπέρασμα που θα βγάλω , το μέσο συμπέρασμα, θα είναι αξιόπιστο για μένα.»

«Μεταξύ τύπου και τηλεόρασης; Η τηλεόραση, γιατί έχω άμεση επαφή με τον ομιλών. Και θα βγάλεις κι ένα συμπέρασμα και απ' αυτόν. Ή απ' αυτόν που θα δώσει συνέντευξη, θα τον δεις. Έχεις περισσότερη αμεσότητα. Αλλά μόνο γι' αυτό το λόγο. Κατά τα' άλλα είναι το ίδιο.» (άντρας, 19-24, Αθήνα)

«Δεν έχουν καμία διαφορά γιατί κάποιος που έχει ένα κανάλι, θα έχει και μία εφημερίδα και άρα όλα ελέγχονται. Αν κάποιος θέλει να κρύψει κάτι θα το κάνει και από την τηλεόραση και από τις εφημερίδες κι αυτό είναι κάτι που γίνεται.» (Άντρας, 15-19, Λάρισα)

«Παντού κρύβονται συμφέροντα που δεν μπορείς να τα προσπεράσεις. Κανένας ιδιωτικός σταθμός δεν μπορεί να προβάλλει κάτι που θα του κάνει κακό και ο δημοσιογράφος το ίδιο κάνει. Αλλά δεν μπορείς να τους κατηγορήσεις εύκολα γιατί από εκεί

τρώνε. Ίσως βέβαια τρώνε περισσότερα από όσα πρέπει.» (Γυναίκα, 15-19, Λάρισα)

«Εντάξει πιστεύω ότι υπάρχουν κάποια που είναι πιο αξιόπιστα από κάποια άλλα αλλά τι το θες, πίσω από όλα κρύβονται συμφέροντα οικονομικά, πολιτικά που καθορίζουν αυτό που βλέπουμε...» (Γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

«Η τηλεόραση σου δείχνει ότι θέλει να σου δείξει. Δεν βλέπεις αυτά που πρέπει. Ξέρει τον τρόπο να σου βάλει στο μυαλό αυτό που θέλει να σου βάλει. (...)Σου δίνουν αυτό που θέλουν να σου δώσουν. Αυτό που πρέπει να σου δώσουν θέλουν να μας έχουν χαζούς να μην μπορούμε να σηκώσουμε κεφάλι.» (Γυναίκα, 25-29, Σέρρες)

«Ποτέ δεν ξέρεις γιατί βγαίνει μια είδηση, γιατί ο δημοσιογράφος τη σχολιάζει έτσι όπως τη σχολιάζει και τι κρύβεται πίσω...γιατί αποκρύπτονται κάποιες ειδήσεις και άλλες προβάλλονται περισσότερο.» (γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Ναι, από την τηλεόραση, ραδιόφωνο, ίντερνετ πολλές φορές, εφημερίδες όχι τόσο, δεν θα πάω να αγοράσω, αλλά αν πέσει στα χέρια μου θα της ρίξω μια ματιά, θα κοιτάξω θέματα που μ' ενδιαφέρουνε περισσότερο... Στην τηλεόραση; Βλέπω τα πάντα, αλλά με την κατάλληλη κριτική. Από συνέντευξη πολιτικού, μέχρι μεσημεριανές εκπομπές κουτσομπολίστικες. Αλλά ξέρω τι θα κάτσω να δω. Βεβαίως η ισορροπία κλίνει προς τα μη σοβαρά. Καλύτερες ειδήσεις; Αντένα, Μέγκα και λίγο το Άλφα τώρα τελευταία, τα άλλα είναι τηλεοπτικά μαγκαζίνα, όχι ειδήσεις. Το ραδιόφωνο; Ίσως περισσότερο για αθλητικά θέματα. Ίντερνετ; Αν ψάχνω κάποιο θέμα.»

«Όχι. Το πιο αξιόπιστο; Όλα έχουν τις επιρροές τους, υπάρχουν και αξιόπιστα, με λιγότερες επιρροές. Οι μισές εφημερίδες είναι υπέρ της κυβέρνησης, οι μισές κατά (δείγμα χαμηλού επιπέδου). Η μία λέει για το ίδιο θέμα θετικά, η άλλη αρνητικά, και δεν υπάρχει μία που να παρουσιάζει και τα θετικά και τα αρνητικά, για να μπορέσει ο αναγνώστης να βγάλει τα συμπεράσματά του. Αυτό ισχύει παντού. Ο καθένας έχει την προσωπική του άποψη και υπάρχει και η προκατάληψη, οπότε θα μας ενοχλήσει αυτό που λέει, άσχετα αν είναι σωστό.» (άντρας, 20-25, Πάτρα)

«Όποτε προλαβαίνω κοιτάω ειδήσεις, συνήθως στην τηλεόραση, μεταξύ 1 και 2 εκεί πέρα. Τυχαίνει επίσης να δω καμιά ταινία τα βράδια, πριν πέσω για ύπνο, όχι πολύ τα υπόλοιπα (σήριαλ, ριάλιτι, δεν με εκφράζει, δεν θέλω, πιστεύω ότι σου μειώνουν τη νοημοσύνη σου τελείως, όπως και οι κοτσουμπολίστικες εκπομπές τα μεσημέρια που δεν έχει τίποτε άλλο να δεις στα 3 από τα 4 μεγάλα κανάλια). Ειδήσεις στο ραδιόφωνο σπάνια - ακούω, αλλά τις περισσότερες φορές απλά μόνο για να χαλαρώσω, μουσική, όχι για ν' ακούσω ειδήσεις. Εφημερίδες σπάνια (στο σπίτι δεν παίρνουν εφημερίδα παρά μόνο αν υπάρχει κάτι σημαντικό). Καλύτερο κανάλι (αυτό που βλέπω περισσότερο) το Αντένα, ίσως τυχαίνει, ίσως μ' αρέσει η δημοσιογραφία που έχει. Σε άλλα κανάλια, από ένα σημείο και μετά στις ειδήσεις βάζουνε κάτι περίεργα ρεπορτάζ (μόδα, διάσημοι) κι εμένα μ' αρέσει όταν βλέπω ειδήσεις να είναι μόνο ειδήσεις, να δω τι γίνεται.» (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

Εντονότερη κριτική ασκείται στην **τηλεόραση** (με τους περιορισμούς που είδαμε: δηλαδή ότι όλοι την βλέπουν, ότι είναι καλύτερα να βλέπεις τον ομιλητή, και ότι αν είσαι συνειδητοποιημένος την «φιλτράρεις»), στην οποία εκτός από αναξιοπιστία προσάπτεται και μία γενικότερη προσπάθεια **αποπροσανατολισμού** από σημαντικά ζητήματα και κατασκευής μιας **ψευδούς πραγματικότητας** μέσα από την ύπαρξη πληθώρας εκπομπών «κουτσομπολιού»

αλλά και «reality shows». Αρκετοί δε ερωτώμενοι αναγνωρίζουν ότι η αυτή η επιτυχία των «reality shows» έχει σαν βάση την ανάγκη των ατόμων να ξεφύγουν από τα καθημερινά προβλήματα και να βιώσουν φαντασιακά μια άλλη ιδανικότερη ζωή:

«Δεν την πολυανοίγω την Τηλεόραση από μόνη μου...έχει πολλά σκουπίδια.» (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

«Πιστεύω ότι δεν σου προσφέρουν τίποτε. Βλέπεις τη ζωή 10 ανθρώπων, χωρίς να παίρνεις κάτι από αυτούς. Μόνο και μόνο το κάνουνε και βγαίνουνε και οι μεσημεριανές εκπομπές ώστε οι άνθρωποι να ξεχάσουν τα προβλήματά τους. Τους ρίχνουνε στάχτη, με κάποιο τρόπο, με τα reality. Σου λένε τι ωραία η ζωή μέσα και θα βγεις και θα είναι όλα τέλεια.(...) Γιατί στην ουσία όλοι αυτό ψάχνουμε. Μια ζωή έτσι όπως τη δείχνει η τηλεόραση. Ιδανική.» (γυναίκα, 15-19, Αθήνα).

«Τους έχουνε βάλει στο τριπάκι. Με τις εκπομπές fame story, survivor, τους έχουνε βάλει, όλες τις κυράδες για να τους κάνουν ότι θέλουν, κολλημένους» (Αντρας, 26-29, Σέρρες).

«[Στην τηλεόραση] εμένα προσωπικά [με τραβάνε] οι χαζομάρες. Ας πούμε το fame story. ...απλά δεν έχεις να σκεφτείς κάτι, βλέπεις των άλλων τα προβλήματα προσπαθώντας να ξεχάσεις τα δικά σου. Μόνο έτσι το εξηγώ αφού είναι χαζομάρες. Κάπου δεν είναι ηλίθιο. Να λες ότι είναι χαζομάρες αλλά να τα βλέπεις; Δεν την έχω ψάξει αλλά μάλλον βλέπεις πράγματα που δεν σε βάζουν σε σκέψεις και σε άγχος.» (γυναίκα, 25-29, Σέρρες).

«...αν ο κόσμος ενδιαφέρεται για τα κουτσομπολίστικα που υπάρχουνε τώρα, θα προτιμήσουν οι ειδήσεις, γενικώς όλ' αυτά,

να αναφέρουν για την προσωπική ζωή του καθενός...» (Άντρας, 15-19, Αθήνα)

Οι εφημερίδες σε σχέση με την Τηλεόραση συχνά εμφανίζονται να είναι περισσότερο αξιόπιστες λόγω της δυνατότητάς τους να παρέχουν αναλυτικότερες και σε βάθος πληροφορίες μέσα από τα άρθρα που περιέχουν στην ύλη τους.

«Η εφημερίδα [το πιο αξιόπιστο μέσο]. Γιατί, ενώ με τα λόγια μπορείς να πεις πολλά πράγματα, ο ακροατής δεν έχει την ευκαιρία, μέσα στον καταϊγισμό πληροφοριών που δέχεται, να κρίνει τι είναι σωστό και τι όχι. Σχεδόν δέχεται αβίαστα αυτά που του λένε. Ενώ με την εφημερίδα έχεις το χρόνο να διαβάσεις, να σκεφτείς τι γίνεται, ενώ... τα άλλα μέσα δεν σου δίνουν αυτή τη δυνατότητα.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

«Έχει παραγίνει το κακό με αυτές τις μεσημεριανές εκπομπές και όσο πάνε εξαπλώνονται και σε άλλες ζώνες...σε λίγο θα είναι αδύνατον να παρακολουθήσεις καθόλου τηλεόραση...τουλάχιστον στις εφημερίδες μπορείς και διαβάζεις και καμιά ανάλυση.» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«Οι εφημερίδες είναι σαφώς καλύτερες από την τηλεόραση, γιατί τουλάχιστον έχουν πολλά θέματα που αναλύονται και διαβάζεις και διάφορες γνώμες. Κι εκεί όμως βλέπεις ότι τα κομματικά στοιχεία είναι έντονα οπότε ο καθένας αγοράζει την εφημερίδα που τον εκφράζει πολιτικά, διαβάζει αυτά που θέλει και τελειώνει το θέμα.» (γυναίκα, 20-24, Αθήνα)

Ως μοναδική δυνατότητα του ατόμου πάντως για την απόκτηση έγκυρης και αντικειμενικής εικόνας για τα γεγονότα και την επικαιρότητα, από τα σχόλια των νέων προκύπτει ότι θα πρέπει να υπάρχει και να επιστρατεύεται μία

δυνατότητα πολυσυλλεκτικότητας στοιχείων από πολλές και διαφορετικές πηγές ενημέρωσης.

Η ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα **αντίφαση**. Εκ πρώτης, οι νέοι φαίνονται να πλησιάζουν ένα σημείο κορεσμού από την έκθεσή τους στα αναξιόπιστα «σκουπίδια» των μέσων. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάγνωσης όμως, τα στοιχεία και οι λεπτομέρειες που χρησιμοποιούν για να πλαισιώσουν και να τεκμηριώσουν το απαξιωτικό επιχειρήματός τους, δείχνει πως χρησιμοποιούν τα μέσα αρκετά συχνά και συστηματικά, ώστε να γνωρίζουν πολύ καλά τα περιεχόμενά τους.

Το πιθανότερο είναι ότι η αντίφαση αυτή έχει μια **κοινωνική** και μια **ψυχολογική** διάσταση. Ως προς την κοινωνική διάσταση, ο πολύς κριτικός λόγος που ακούγεται για τα μέσα παρακινεί τους νέους να τηρήσουν μια «πολιτικώς ορθή» στάση, επικρίνοντάς τα. Αλλά σε επίπεδο ψυχολογικό, φαίνεται πως καταφεύγουν αρκετά συχνά σε αυτά για να «ελαφρύνουν» τη διάθεσή τους ή να «ξεχαστούν» από τις δυσκολίες της καθημερινότητας. Αν τα πράγματα είναι έτσι, τότε τα μέσα εξακολουθούν να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πρακτικής της καθημερινότητας, το οποίο όμως σε ένα «θεωρητικό» επίπεδο περιβάλλεται από μια κριτική διάθεση. Περίπου, όπως η εξάρτηση από τις ουσίες. Ο χρήστης γνωρίζει ότι είναι βλαβερές, προσπαθεί κατά καιρούς να αποτοξινωθεί, αλλά εξακολουθεί να τις χρησιμοποιεί, γιατί πλέον έχουν «υφανθεί» στη ζωή του ως μια βασική πηγή απόδρασης και ανακούφισης.

5. Η σχέση με την τεχνολογία

Οι περισσότεροι νέοι χρησιμοποιούν κατά κόρον κινητά τηλέφωνα και οι περισσότεροι χρησιμοποιούν ηλεκτρονικούς υπολογιστές και Internet κυρίως για εργασιακούς / επαγγελματικούς λόγους, ενώ μεμονωμένοι δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές περισσότερο για ψυχαγωγία και συγκεκριμένα για ηλεκτρονικά παιχνίδια.

«Με κινητά ασχολούμαι. Ουσιαστικά, προσωπικά έχω δύο κινητά. Αν και δε τα χρησιμοποιώ συγχρόνως, εντάξει, έχω όσο να 'ναι κινητό δεν...ασχολούμαι, δεν ξεφεύγω απ' αυτό.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

«Τώρα που ασχολούμαι... μου αρέσει. Περισσότερο με τον υπολογιστή. Έχω μία τάση να τα ενσωματώσω όλα στον υπολογιστή, μουσική, παιχνίδια...» (άντρας, 25-29, Αθήνα)

«...χρησιμοποιώ κάθε μέρα ηλεκτρονικό υπολογιστή και μπαίνω στο ίντερνετ και για επαγγελματικούς λόγους και για ενημέρωση και διασκέδαση.» (γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Δύο κομπιούτερ (γέλιο) DVD, ράδιο, τηλεόραση, τα πάντα. Η τεχνολογία, αν τη χρησιμοποιείς σωστά, έχει θετικά, αν κάνεις κατάχρηση, βγαίνεις εκτός. Το κομπιούτερ μου: για τις εργασίες μου (1^{ος} λόγος που το αγόρασα), για κάποια πράγματα που θέλω να δω (ίντερνετ), και για βίντεο γκαϊήμ, δεν έχω πρόβλημα, ό,τι μας αρέσει το κάνουμε, για διασκέδαση (να δεις ένα DVD για να περάσει η ώρα). Επικοινωνία με ιμαίηλ; Όχι τόσο, μόνο για συγκεκριμένες δουλειές (καθηγητές κλπ, με φίλους ελάχιστα). Προτι-

μώ την άμεση επαφή, ή από το τηλέφωνο, που θεωρώ άμεση επαφή και το προτιμώ. Το ιμέηλ είναι τελείως απρόσωπο.» (άντρας, 19-25, Πάτρα)

«Καλή, αλλά όχι μοναδική σχέση [με τον υπολογιστή]. Τον χρησιμοποιώ στις σπουδές για τις εργασίες και τις μελέτες και τις έρευνες και τώρα αποκλειστικά για κερδοσκοπικό σκοπό, παίζω μουσική μέσω υπολογιστή σε μαγαζιά (DJ μέσω υπολογιστή). Μόνο εργαλείο. Δεν παίζει παιχνίδια, δεν ανταλλάσσει μηνύματα.»

«Μπαίνω [στο ίντερνετ] μόνο για να μπω σε εφημερίδες, ούτε για να μιλήσω με κάποιον άλλον ούτε για να ενημερωθώ για κάτι άλλο. Αποκλειστικά και μόνο. 1 ώρα την ημέρα.» (άντρας, 19-25, Αθήνα)

Στα θετικά της τεχνολογίας, αναφέρονται η εργαλειακή ευκολία που προσφέρει η χρήση της και η ευκολία ενσωμάτωσης πολλών και διαφορετικών δεδομένων σε ψηφιακή μορφή στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι παρά τη χρήση της Τεχνολογίας και τη σχετική εξοικείωση με αυτή, εκφράζονται κριτικά σχόλια τα οποία έχουν να κάνουν κυρίως με φόβους αποξένωσης και απομόνωσης και φόβους ότι η τεχνολογία τελικά μπορεί να αποτελεί παράγοντα μείωσης της επικοινωνίας, υπό την έννοια ότι ναι μεν είναι πρακτική η χρήση της αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποκαταστήσει την αυτοπρόσωπη επαφή μεταξύ των ανθρώπων:

«(...) αλλά χάνεται η επαφή μεταξύ ανθρώπων, μεταξύ φίλων, με τα κινητά που έχουμε όλοι, ιμέιλ, φωτογραφίες μέσω ίντερνετ και διάφορα τέτοια, πιστεύω ότι χάνουμε την επαφή εμείς οι άνθρωποι σιγά-σιγά μεταξύ μας, απομακρυνόμαστε πολύ ο ένας από τον άλλον. Η τετατέτ επαφή είναι και πιο... καλή; Ας το πούμε, δεν είναι το ίδιο μέσω τηλεφώνου και... Κοιταζόμαστε, έχουμε περισσότερα πράγματα να πούμε, να συζητήσουμε, περισσότερη ώρα. Κάθεσαι, μιλάς, δεν είναι τρέχεις πέρα-δώθε και μιλάς σ' ένα

κινητό, δεν είναι το ίδιο.» (γυναίκα, 15-19, Πάτρα, την ξαναανέφερα στην αρχή)

«Φυσικά [και έχω κινητό]. Επαφές με τους φίλους μου, με την οικογένειά μου, κυρίως οι γονείς μου αισθάνονται ασφάλεια αν έχω ένα κινητό μαζί μου γιατί ανά πάσα στιγμή μπορώ να τους πω έπαθα αυτό, είμαι σ' αυτή την κατάσταση, χρειάζομαι κάτι, οτιδήποτε. Εκτός αυτού βέβαια το κινητό είναι και λίγο περιττό για την ηλικία μας, δηλαδή υπάρχουν τόσοι άλλοι τρόποι να επικοινωνήσουμε, αλλά το κινητό πλέον έχει γίνει μέρος της ζωής μας, λόγω μόδας, διαφήμισης, πολλά πράγματα. Μηνύματα; Δεν θα έλεγα σε τόσο μεγάλο βαθμό. Ίντερνετ; Ναι, αλλά... μόνο για κάτι αναγκαίο γιατί είναι κυρίως μέσο προπαγάνδας και αλλοτριώνεσαι, δηλαδή χάνεις την κοινωνικότητά σου, π.χ. μέσω των διαδικτυακών επικοινωνιών, πολλές φορές αποξενώνεσαι από το περιβάλλον σου και γίνεσαι εθισμένος σ' αυτό, δηλαδή δεν είναι το ίδιο το να μιλάς σ' έναν άνθρωπο πρόσωπο με πρόσωπο από το να βλέπεις μία οθόνη και στην ουσία να μην έχεις το φόβο για το τι θα πεις, μπορείς να πεις οτιδήποτε.» (άντρας, 15-19, Αθήνα)

Όπως και με τα μαζικά μέσα ενημέρωσης, η σχέση με την τεχνολογία μοιάζει σαν μια **σχέση εξάρτησης**. Επικρίνεται, αλλά κανείς δεν μπορεί να της ξεφύγει. Όλοι σχεδόν διαθέτουν κινητά τηλέφωνα, υπολογιστές κλπ. και τα χρησιμοποιούν, και ταυτοχρόνως, όλοι τα κατακρίνουν.

Συμπερασματικά:

Οι νέοι τους οποίους ερευνήσαμε έχουν σίγουρα να αντεπεξέλθουν δύσκολες συνθήκες, όμως μια γενική αίσθηση που είχε οι ερευνητική ομάδα είναι πως αυτοί οι νέοι «γκρινιάζουν» υπερβολικά. Πώς μπορεί κανείς να αποδομήσει και να ερμηνεύσει με λόγο επιστημονικό, την αμιγώς βιωματική έννοια της «γκρίνιας»; Ίσως ως μια μόνιμη αίσθηση ευχαρίστησης, μια μόνιμη αίσθηση πως η ζωή τούς χρωστάει να είναι εύκολη, αλλά και μια τάση των καιρών να επικεντρωνόμαστε στα προβλήματα και τους κινδύνους, τα οποία (χωρίς απαραίτητως να είναι περισσότερα από ότι στο παρελθόν) είναι απλώς πιο δημοσιοποιημένα και δραματοποιημένα. Υπήρξε άραγε καμιά νέα γενιά που να βρήκε ωραίο και εύκολο τον κόσμο και τη ζωή; Ίσως, αυτό που διαφαίνεται καθαρά σε αυτή τη γενιά ως μια διαφοροποίηση από τις παλαιότερες, είναι πως **αντί να ενδιαφέρεται να αλλάξει τον κόσμο, προσπαθεί απλώς να σώσει τον εαυτό της.**

Οι νέοι εκφράζουν ανασφάλεια και αναζητούν τη συγκρότηση μέσα από σταθερές συντηρητικές δομές (όπως την επαγγελματική αποκατάσταση στα σώματα ασφαλείας), εκφράζουν μια αυτοαναιρούμενη και ενδοσυγκρουόμενη, ασαφή ελληνο-ευρωπαϊκή ταυτότητα που παλεύει και στις δυο της πτυχές, ανάμεσα στην εξιδανίκευση και την απόρριψη. Θεωρούν την επαγγελματική καταξίωση θεμελιώδη αξία της ζωής και παράλληλα νιώθουν εργασιακή ανασφάλεια. Έχουν μια χαλαρή θρησκευτική πίστη (κυρίως για να «εφησυχάζουν» τα Θεία) και αποδίδουν ύψιστη σημασία στην οικογένεια (δηλαδή στο μικρόκοσμό τους). Απαξιώνουν τη φιλία (αφού «ο καθένας κοιτάει την πάρτι του»), αλλά δείχνουν επιτακτική ανάγκη για ανθρώπινες σχέσεις και «πρόσωπο με πρόσωπο επαφή» και εντέλει όλοι έχουν στενούς φίλους. Αναζητούν την αυθεντικότητα και την επαφή με ό,τι αισθάνονται ως γνήσια ανάγκη (όπως το να κάνουν «πράγματα για τον εαυτό τους») και ταυτοχρόνως υποτάσσονται στις αλλότριες επιταγές, μέσα στο ρυθμό και στις συνθήκες του ανταγωνισμού.

Αυτό που διαφαίνεται πολύ καθαρά είναι πως πρόκειται για μια νέα γενιά που βρίσκεται σε **σύγχυση** και παλεύει με **αντιφάσεις**, καθώς ταυτοχρόνως θεωρεί σχεδόν δεδομένο ό,τι της προσφέρεται (π.χ. την τεχνολογία, τα «καλά» χαρακτηριστικά της ελληνικής ιδιοσυγκρασίας) και παραπονιέται άπληστα για ό,τι δεν έχει (π.χ. την τάξη και την οργάνωση μιας ευρωπαϊκής χώρας).

Ίσως αυτό που πρωτίστως χρειάζεται αυτή η γενιά είναι να βοηθηθεί να τακτοποιηθεί «μέσα της». Να βρει τις κλίσεις της, να επιλέξει τις αξίες της και να κάνει τις επιλογές της. Ένας **θεσμός της πολιτείας** που θα μπορούσε να πείσει τον νέο πως μπορεί να τον βοηθήσει να βάλει μία «τάξη στη σύγχυση» και συνεπώς μια τάξη στη ζωή του, θα έβρισκε μεγάλη ανταπόκριση από τη νεολαία. Αυτό διαφαίνεται καθαρά, όταν οι συνεντεύξεις επικεντρώνονται στην **εικόνα** και τις **προσδοκίες** από θεσμούς όπως η **Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς**.

6. Η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

6.1 Αναγνωρισιμότητα - Εικόνα

Λίγοι μόνον από τους συμμετέχοντες ανέφεραν αυθορμήτως την ΓΓΝΓ ως κάποιο φορέα που συνδέεται με ζητήματα των νέων. Αρκετοί, ιδιαιτέρως της μικρότερης ηλικίας δεν την είχαν καν ακούσει. Σε γενικές γραμμές η αναγνωρισιμότητα της ΓΓΝΓ είναι σχετικά έως πολύ χαμηλή. Όσοι γνώριζαν τη ΓΓΝΓ ως όνομα δεν ήταν σε θέση να ανακαλέσουν συγκεκριμένες δράσεις και ενέργειές της, ούτε είχαν μια σαφή εικόνα του τι είδους οργανισμός είναι. Αρκετοί τη συνδέουν με τον ΟΑΕΔ και ορισμένοι, συγκεχυμένα και κάπως αόριστα τη συνδέουν με εκδρομικές δραστηριότητες για νέους:

«Τη γνωρίζω ελάχιστα. Έχω ακούσει για κάποιες εκδρομές χειμερινού τουρισμού που διοργανώνει & για ένα πρόγραμμα νεανικής επιχειρηματικότητας που επιχορηγεί.» (Γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Εγώ δεν είχα ποτέ ασχοληθεί προσωπικά, απλώς έχω ακούσει από φίλους μου ότι έχει διάφορα καλά προγράμματα για διακοπές και τέτοια...» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Νομίζω πως ναι [έχω ακούσει για την ΓΓΝΓ] αλλά δεν έχω έρθει σε άμεση επαφή με κάτι τέτοιο, δηλαδή ούτε έχω πάρει κάποια ενημέρωση από την τηλεόραση ούτε από το ραδιόφωνο, αν και κάνει κάτι προγράμματα, αλλά δεν έχουν άμεση ανταπόκριση, οι νέοι δεν έχουν άμεση ανταπόκριση. Τι προγράμματα είναι αυτά;

Νομίζω, δεν είμαι σίγουρος, κάποιες αθλητικές δραστηριότητες, καλλιτεχνικές, κυρίως τέτοια πράγματα. (άντρας, 15-18, Αθήνα)

«Την έχω ακούσει, αλλά δεν ξέρω ούτε τη λειτουργία της, ούτε με τι θέματα ασχολείται, ούτε τίποτα. Και δεν νομίζω ότι υπάρχουν αρκετοί νέοι που ξέρουνε. Απλά είναι για να υπάρξει...» (άντρας, 19-24, Πάτρα)

«Κάτι μου λέει το όνομα...αλλά όχι πολλά πράγματα. Κάτι σε σχέση με τα παιδιά, τους νέους, τη νεολαία... αλλά όχι δεν ξέρω». (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

«Με ρώτησε και η κοπέλα αυτό [εννοεί την ερευνήτρια που συνέλεξε τα ποσοτικά στοιχεία]. Δεν την είχα ακούσει μέχρι τη μέρα που μου την είπε. Αλλά από τότε δεν το 'χω ψάξει. (άντρας, 19-24, Αθήνα)

«Η λέξη μου κινεί την περιέργεια, γιατί μπορεί ν' ανοίξει και τους δικούς μου ορίζοντες, λέω, νέα γενιά, γενική γραμματεία: θα μπορούσα να ωφεληθώ απ' αυτό, αλλά μπορεί να 'μια και εντελώς λάθος και να 'ναι κάτι άλλο. Θα μπορούσε λέω να με βοηθήσει: κάτι σαν τον ΟΑΕΔ. (άντρας, 19-24, Αθήνα)

6.2 Ένας ιδανικός θεσμός για τους νέους

Όταν οι νέοι ερωτήθηκαν για το πώς και τι θα προσδοκούσαν από έναν θεσμό δημιουργημένο από την πολιτεία αποκλειστικά για αυτούς, πρωτίστως αντέδρασαν με **δυσπιστία**. Είτε γιατί πιστεύουν ότι κάποιο άλλο είναι το κίνητρο και όχι η βοήθεια των νέων είτε γιατί αισθάνονται ότι κανένας ενήλικος πολιτικός δεν μπορεί να καταλάβει ποιες είναι οι πραγματικές τους ανάγκες.

Αρκετοί δηλώνουν πως δεν θα επέλεγαν να απευθυνθούν σε κανένα θεσμό, αλλά θα προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους μόνοι τους.

«Όλοι οι κυβερνητικοί οργανισμοί κάπου αλλού το πάνε... Δεν θα είναι νέοι, δεν θα ξέρουν τι χρειαζόμαστε εμείς. Θα 'ναι για το δικό τους συμφέρον» (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

Όταν η δυσπιστία, παρακάμπτεται το βασικό αίτημα που εκφράζεται είναι να μεσολαβήσει η ΓΓΝΓ με τις δράσεις της σε θέματα που έχουν να κάνουν με την **εξεύρεση εργασίας** και τον **επαγγελματικό προσανατολισμό**. Επιθυμούν επίσης να περιλαμβάνει περισσότερες δράσεις σε κοινωνικό επίπεδο (ψυχολογικής υποστήριξης, ύπαρξης κοινωνικών λειτουργιών, κλπ). Επίσης αίτημα υπάρχει ως προς δράσεις πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αλλά και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου (π.χ. εκδρομές).

«Να μ' έχει βοηθήσει να βρω επαγγελματική στέγη είτε έχω αποτύχει να κερδίσω τη θέση, είτε όχι. Δηλαδή να 'ρθω σε επαφή με κάποιον οργανισμό άλλο μέσω της ΓΓΝΓ για δουλειά, άσχετα αν τους κάνω ή όχι. Είναι το βήμα που σε μένα τουλάχιστον δεν το 'κανε ο ΟΑΕΔ 2 φορές που πήγα (δεν του 'δωσαν σημασία και του δώσαν λίστα με άσχετες δουλειές σε σχέση με ό,τι ζητάγε). Σήμερα πάντως θα ψάξω να βρω τι είναι ΓΓΝΓ γιατί όλα αυτά μου κίνησαν πάρα πολύ την περιέργεια!» (άντρας, 19-24, Αθήνα)

«Πρώτα απ' όλα η εκπαίδευση, δηλαδή αν φτιάξει την εκπαίδευση θα 'ναι το Α και το Ω. Δεύτερον, κέντρα νεότητας, δηλαδή, κάτι τέτοιο, το οποίο υπήρχε στο παρελθόν, κυρίως από την Εκκλησία, αλλά πλέον αυτό έχει πέσει σε μία παρακμή, δηλαδή πολλοί στην ηλικία μου, να το πω κι έτσι, το σνομπάρουν. Ακόμα θα μπορούσε να κάνει κάτι για τα ναρκωτικά. Στα κέντρα νεότητας, τι θα μπορούσε να γίνει ακριβώς; Τα πάντα, δηλαδή από ηλεκτρονι-

κούς υπολογιστές, μπιλιάρδο, να πει κανείς τον καφέ του, να δει έναν ποδοσφαιρικό αγώνα, πολλά πράγματα, τα οποία στην ουσία θα βοηθούσαν και την κοινωνικότητα του νέου και... να εκτονωθεί κάπου, μια υγιής εκτόνωση, όχι μια εκτόνωση που να του δημιουργεί περαιτέρω προβλήματα. Υπάρχουν τέτοιοι φορείς; Νομίζω πως όχι, δηλαδή εγώ δεν έχω δει κάτι τέτοιο. Δεν περιμένω κάποια βοήθεια απ' την Πολιτεία, περιμένω κυρίως βοήθεια απ' τον εαυτό μου, από κανέναν άλλον.» (Άντρας, 19-24, Πάτρα)

«Πρώτα στα προβλήματα, πρώτα στις βασικές ανάγκες. Εκτός από την ανεργία και τα προβλήματα, σαν λαός, δεν έχουμε παιδεία. Εκπαίδευση έχουμε, παιδεία δεν έχουμε. Γι' αυτό έχουμε κι άσχημη νοοτροπία, οι περισσότεροι, και αν παρατηρήσουμε οι νέες γενιές που βγαίνουνε, ακόμα χειρότερες. Παράδειγμα παιδείας: τη συμπεριφορά μας στο δρόμο, σκουπίδια κάτω. Πώς; Με σεμινάρια, σε σχολεία όμως, όχι ανοίγω ένα θέατρο για να μιλήσουν 5 κύριοι γιατί είναι καλοί, να πω 5 πράγματα και είναι 2 άτομα μέσα. Ενημερώσεις, εκπαιδευτικές εκδρομές, πάντα με βάση στο σχολείο. Με κοινωνικούς λειτουργούς που θα μπορούσαν να πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι, το πιο απλό, να ενημερώσουν την οικογένεια, πώς πρέπει να λειτουργεί, τώρα θα μου πεις ποια οικογένεια λειτουργεί σωστά εκεί που φτάσαμε, εντάξει.» (Άντρας, 19-24, Πάτρα)

«Σε σχέση με την εργασία, για μας είναι πολύ ενδιαφέρον, μπορεί να το βρίσκετε κουραστικό που το λέω συνέχεια, αλλά... είναι αυτό που με απασχολεί περισσότερο, όχι μόνο εμένα, έτσι; σας εξήγησα και πριν, δεν είναι μόνο για μένα, είναι για όλους».
(γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

«Τα προγράμματα που κάνει για τις διακοπές να επεκταθούν...σεμινάρια δωρεάν, πολιτιστικά δρώμενα με ελεύθερη συμμετοχή. Γενικά ό,τι έχει σχέση με τον πολιτισμό και την επιμόρφωση των νέων.» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Αν είχα τεράστιες δυνάμεις, θα έκανα την αποκέντρωση. Να στείλω όλον τον κόσμο στον τόπο του για να φύγει από αυτό που γίνεται εδώ στην Αθήνα. Για τα προβλήματα, για τα ναρκωτικά π.χ. θα κινητοποιούσα περισσότερο τα κέντρα απεξάρτησης και θα έσπρωχνα τους νέους εκεί. (...)Θα ενίσχυα επίσης το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας, που είναι πολύ καλό αυτό που έγινε, για ανθρώπους που δεν είχαν τότε την ευκαιρία να την έχουν τώρα!». (Άντρας, 18-25, Αθήνα).

«Ένας οργανισμός που ενδιαφέρεται για τους νέους, δηλαδή προσφέρει μία δυνατότητα στους νέους να αναπτύξουν κάποιες δεξιότητες τους, ένα ταλέντο, να τους προσφέρει έναν υγιή τρόπο να διασκεδάσουν, αυτό βασικά [...]ένα είδος στέγης, να συνεχίσει αυτό που κάνει με τις αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, και κυρίως να προβληθεί περισσότερο. Πολλοί δεν ξέρουν καν τι είναι. Εντάξει, ούτε εγώ ξέρω ακριβώς...έχω ακούσει και τουλάχιστον φαντάζομαι, δηλαδή, άλλοι, η πλειονότητα, θα 'ταν τελείως ανίδεοι.» (άντρας, 15-18, Αθήνα)

Συχνά εκφράζεται έντονο το αίτημα για ένα θεσμό που θα αναπτύσσει την **άμεση διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των νέων** και θα **μιλάει τη γλώσσα** τους:

«Και που ξέρουν αυτοί ποια είναι τα προβλήματά μας. Εμάς πρέπει να ρωτήσουν» (Γυναίκα, 15-19, Αθήνα)

«[Αν ήμουν η Γ.Γ.Ν.Γ.] θα ήθελα να τους φέρω [τους νέους] πιο κοντά. Να μην βγάζουν μίσος ο ένας για τον άλλο. Να νιώθουμε όλοι όσο και διαφορετικοί να είναι να μην νιώθουν υποβαθμισμένοι. Και να τους βγάλω από το τριπάκι της τεχνολογίας. Κομπιούτερ, κινητά και τέτοια. Τα παιχνίδια έχουν αλλάξει προς το

κακό. Τα κάνουμε όλα πιο εύκολα αλλά κακά. Η πολιτική θέλει να μας κάνει πιο χαζούς για να κάνει τα παιχνίδια της. Θα ήθελα να κάνω τους ανθρώπους πανέξυπνους, να έχουν τη δικιά τους άποψη, να τη δέχομαι εγώ, να προσπαθώ να κάνω κάτι μέσω των ανθρώπων αυτών για να γίνει κάτι καλύτερο». (Γυναίκα, 26-29, Αθήνα).

«Θα μπορούσαν να βρεθούν άτομα με ίδια ενδιαφέροντα εκεί ας πούμε. Να δημιουργηθούν φιλίες, οι οποίες μπορεί και να κρατήσουν πολλά χρόνια...» (Άντρας, 15-17, Αθήνα)

Άλλες προτάσεις που ακούγονται είναι για παροχή δωρεάν εισιτηρίων, για διάφορες εκδηλώσεις, για τη δημιουργία χώρων συνάντησης για την ανταλλαγή απόψεων και πραγματοποίηση συζητήσεων (που πάλι παραπέμπουν στο θέμα της διαπροσωπικής επαφής και επικοινωνίας).

6.3 Επικοινωνία

Συχνά εκφράστηκε η άποψη ότι υπάρχει ένα **κενό επικοινωνίας** μεταξύ των νέων και των θεσμικών φορέων της Πολιτείας οι οποίοι ασχολούνται με τα θέματα των νέων. Υπάρχει μια δυσκολία επικοινωνίας, είτε γιατί δεν «μεταφράζονται» σωστά τα αιτήματα των νέων, είτε γιατί γενικά δεν «μιλιέται η ίδια γλώσσα», είτε γιατί δεν υπάρχει ο συνδεδετικός κρίκος μεταξύ των δύο. Αυτό το ρόλο του συνδεδετικού κρίκου, ζητούν να παίξει ουσιαστικά και αποτελεσματικά η ΓΓΝΓ, καθώς επίσης και να κάνει μια καταγραφή αναγκών («να μάθει ποιοι είμαστε οι νέοι και τι θέλουμε»).

«Για μένα πιστεύω το καλύτερο θα ήταν να έρθω σε επαφή με έναν αντιπρόσωπο, χρήσιμο όχι μόνο για μένα αλλά και για τα άλλα παιδιά. (...) Πρέπει να καταλάβεις τις ανάγκες των παιδιών και να μιλήσεις τη γλώσσα τους. Γιατί υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμε-

σα στη γλώσσα των ενηλίκων και στη γλώσσα των παιδιών». (Γυναίκα, 15-17, Αθήνα).

«Κατ' αρχάς ο νέος έχει αντιδράσεις με τον μεγαλύτερο, όχι μόνο με την εξουσία. Με τον μεγαλύτερο. Άρα θα έβαζα νέους ανθρώπους μαζί με μεγαλύτερους, μαζί στην εξουσία. Η πείρα να μιλήσει λίγο με τον αυθορμητισμό. Όχι μόνο η γερουσία να διοικεί. Γιατί έχει δίκιο και ο νέος να αντιδράσει. Τι ενδιαφέρον θα έχει να κάνει ο γέρος αφού ξέρει ότι «έφαγε τα ψωμιά του». Τι ενδιαφέρον θα έχει να κάνει καινούργιο στον τόπο του αφού ξέρει ότι έζησε ότι έζησε δεν πειράζει τώρα ας βολευτούμε. Ο νέος που θα τον καίει το πρόβλημα θα κάνει κάτι». (Άντρας, 18-25, Αθήνα).

«Θα έφτιαχνα ένα χώρο και θα προσπαθούσα να μαζεύω κάποια παιδιά, νεολαία...δεν ξέρω... Και πώς θα 'θελες να επικοινωνήσει μαζί σου; Θα ήθελα, είτε από την τηλεόραση να μάθω, είτε από το ράδιο, να ακουστεί ότι υπάρχει...και με τη σειρά μου, αν και εφόσον ήμουν κι εγώ στην πλειοψηφία της νεολαίας, έτσι, με το πτυχίο στα χέρια που λένε, θα προσπαθούσα να έρθω σε επαφή μαζί τους...Επίσης τύπος και ίντερνετ ναι, αλλά επειδή δεν τα παρακολουθώ... Κάτι μεταξύ διαφήμισης και πληροφόρησης... (γυναίκα, 15-18, Πάτρα)

Εκφράζεται μια ανάγκη για τη δημιουργία **Κέντρων κοντά στις πόλεις και στους Δήμους** («κοντά στο σπίτι»). Βασική είναι σε κάθε περίπτωση η δυνατότητα **προσωπικής επαφής** αλλά και η αξιοποίηση περισσότερο μαζικών τρόπων ενημέρωσης όπως η Τηλεόραση. Συγκεκριμένα σχόλια εκφράζονται και ως προς την ιδιαίτερη χρήση των Νέων Τεχνολογιών (Internet sites, email, κλπ). Ουσιαστικά εκφράζονται όλες οι απόψεις που καλύπτουν τη βασική γκάμα των δυνατοτήτων ενημέρωσης για το προφίλ και τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ. Οι μικρότεροι σε ηλικία νέοι θεωρούν ότι ένας καλός τρόπος να μάθουν για της δραστηριότητες της ΓΓΝΓ είναι μέσω του σχολείου ή της σχολής

τους. Εφ' όσον υπάρχει παντελής έλλειψη γνώσης, είναι λογικό οι νέοι να ζητούν την ενημέρωση μέσα από όλες τις πιθανές πηγές.

«Με σύγχρονους τρόπους, emails, SMS...τέτοια» (Γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Το βασικό πλέον για κάθε φορέα που θέλει να κάνει γνωστή τη δράση του είναι το ίντερνετ... Θα ήθελα να υπάρχει μια σελίδα που... να ανακοινώνονται προγράμματα και να βλέπει ο καθένας αυτό που τον ενδιαφέρει. Επίσης στα σχολεία και τα πανεπιστήμια... αφίσες ή ενημερωτικά... θα έπρεπε αυτά να υπάρχουν.» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«Γενικώς θα προτιμούσα να υπήρχαν πολλά κέντρα έστω μικρά σε διάφορους δήμους. Οπότε, αν είχα κάποιο πρόβλημα θα μπορούσα να πήγαινα εκεί πέρα στο γραφείο τους και να συζητάγα, όχι για το πρόβλημά μου μόνο αλλά γενικώς για διάφορα πράγματα που θα ήθελα να πω, να ενημερωθώ κι αυτά.» (Άντρας, 15-17, Αθήνα)

«Ραδιόφωνο, εφημερίδες, φυλλάδια στα σχολεία... κάποια μέσα τα οποία θα 'πρεπε να αξιοποιηθούνε. Δηλαδή δεν μπορεί ασπούμε να υπάρχει τέτοιος φορέας και να μην έχει γίνει γνωστό στους νέους. Πιστεύω πως περισσότερο οι μεγαλύτεροι άνθρωποι ξέρουν γι' αυτό τον οργανισμό, παρά οι νέοι. Θα έπρεπε να απευθύνεται στους νέους από την εφηβεία (13, γιατί τότε διαμορφώνεται η προσωπικότητα ενός ατόμου, και τότε είναι και η πιο επικίνδυνη ηλικία να μπλέξει σε πράγματα επιβλαβή γι' αυτόν), μέχρι το τέλος της πανεπιστημιακής ζωής. (Η ΓΓΝΓ) θα βοηθούσε τους ανθρώπους να μην βγουν εκτός πορείας, δηλαδή... πραγματικά, και δεν μπορώ να καταλάβω γιατί δεν μας έχει γίνει γνωστή μέχρι τώ-

ρα, δηλαδή δεν ξέρουμε τίποτα για τη δράση της, Κάποια ίσως δι-
αφήμιση στο ραδιόφωνο, αλλά τίποτα το σπουδαίο, που να κάνει
μπαμ και αίσθηση. (Αν γινόταν) θα υπήρχε μεγάλη ανταπόκριση,
και να μην γίνει στα αυστηρά πλαίσια, όπως π.χ. ένα κολλέγιο, να
υπάρχει ελευθερία έκφρασης, δηλαδή... να μην εγκαταλειφθεί από
την Πολιτεία και να μην την σνομπάρουμε εμείς οι ίδιοι, που νομί-
ζω ότι δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, γιατί πραγματικά υπάρχει ανάγκη
από ένα τέτοιο θεσμό και μια τέτοια οργάνωση.»

«[Δεν έχω ψάξει γιατί] δεν έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον μου,
δηλαδή καθόλου. Δεν έχω ακούσει κάτι που να με εξιτάρει, να πω,
πάω να δω, να ενημερωθώ, τίποτα τέτοιο. Με το φόρτο εργασίας
που έχουμε, αν κάποιος πραγματικά θέλει να κάνει κάτι στη ζωή
του, δεν μπορεί να έχει το χρόνο δηλαδή να ενημερωθεί, να ψάξει
και για επιπλέον πράγματα, αυτό δεν μπορούν να το καταλάβουνε;
Δηλαδή δεν είναι δυνατόν. Δεν καταλαβαίνουνε; Νομίζω ότι κά-
ποιες φορές γίνεται και επίτηδες, ίσως να μη θέλουνε φόρτο στο
κεφάλι τους, δηλαδή απίστευτα πράγματα. (άντρας, 15-18, Αθήνα)

«Τόσες εκπομπές υπάρχουν στην τηλεόραση, σε μία απ' αυ-
τές, κάθε εξάμηνο, μεσημεριανή εκπομπή, σοβαρή. Σε πανεπιστή-
μιο, ΤΕΙ, ένα γραφείο, «είμαστε εδώ», στο ίντερνετ. Στην φοιτητι-
κή ταυτότητα, θα μπορούσε να γράφει ένα σάιτ. Έχουμε μπει στην
τεχνολογία... Το πρόβλημά σας θα μπορούσαν να το λύσουνε εκεί,
να το συζητήσουνε, να το λύσουνε είναι άλλο, να εκφράσω εγώ
το πρόβλημά μου, δεν έχω πουθενά (πχ κακοί καθηγητές που
βαθμολογούνε με τον ανεμιστήρα στα ΤΕΙ). (άντρας, 19-24, Πάτ-
ρα)

6.5 Αξιοπιστία και εμπιστοσύνη

Το αίτημα για τους φορείς της πολιτείας είναι να **ακούνε** τον κόσμο και να του απευθύνονται στη **δική του γλώσσα**. Το ίδιο ισχύει και για κείνο τον «ιδανικό» φορέα που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες της νεολαίας. Επιπλέον, ένας τέτοιος φορέας οφείλει να κερδίσει την **εμπιστοσύνη** τους.

«Θα έπρεπε να είναι κάποιος πολύ αξιόπιστος για να φέρει τους νέους κοντά του. Και να κάνουν συγκεντρώσεις όχι για να μιλάνε στον κόσμο αλλά για να τον ακούνε». (Γυναίκα, 26-29, Σέρρες).

«...αν θα μου έδειχνε το ζωντανό παράδειγμα...να βγάλει ένα νέο, ο οποίος θα είχε μπει σ' αυτό το πρόγραμμα να μιλήσει ο ίδιος (...)να μην είναι όμως φτιαχτό, όπως είναι τα πιο πολλά τώρα πλέον (...)ή και να σου έχουν μια εβδομάδα δοκιμαστική ας πούμε...» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

«...πιστεύω ότι θα πρέπει να κάνει πράξη αυτά που υπόσχεται και έτσι όταν ζητούνε κάτι οι νέοι να ξέρουνε βέβαια ότι θα γίνει. Ότι αυτό που θα ζητήσουνε, θα προσπαθήσουν έστω. Κι αν δε γίνει, τουλάχιστον θα ξέρουν ότι προσπάθησαν. Πιστεύω ότι αυτός ο οργανισμός άμα ό,τι ακούει, προσπαθεί να το πραγματοποιήσει κι ό,τι υπόσχεται προσπαθεί να το πραγματοποιήσει πιστεύω ότι είναι ένας κατάλληλος για τους νέους...» (Άντρας, 15-17, Αθήνα)

«Θα τον εμπιστευόμουν αν ήταν ανεξάρτητος οργανισμός και μου έδινε την αίσθηση ότι όλα είναι καθαρά και δεν κρύβονται διάφορα συμφέροντα πίσω από τη δράση του. Είμαι λίγο καχύποπτη τι να κάνουμε...» (Γυναίκα, 18-24, Αθήνα)

Το πρόβλημα εμπιστοσύνης εστιάζεται κυρίως στο επίπεδο του αν μπορεί να αποδώσει εχέγγυα αποτελεσματικότητας αλλά και ουσιαστικής επικοινωνίας μαζί τους. Ίσως δεν έχει τόση σημασία αν τελικά θα συμβάλει η ΓΓΝΓ στην επίλυση των ειδικών προσωπικών τους προβλημάτων, όσο το **να πείσει η ΓΓΝΓ** ότι μπορεί να δημιουργήσει διόδους προσωπικής, έντιμης επαφής. Βασικό επίσης αίτημα είναι η έλλειψη γραφειοκρατίας: η ΓΓΝΓ οφείλει να είναι ένας οργανισμός ο οποίος να έχει σε απόλυτο βαθμό «αντι-γραφειοκρατικό» πρόσωπο και λειτουργία, δηλαδή σε συμβολικό επίπεδο να είναι η «αντιεφορία». Για να πείσει σε ένα πρώτο και βασικό επίπεδο οφείλει να δείξει ότι βρίσκεται μακριά από τα γραφειοκρατικά προβλήματα και πρότυπα του υπολοίπου Δημόσιου τομέα: δηλαδή, **να είναι μια κρατική, δημόσια υπηρεσία η οποία όμως ταυτόχρονα να μην είναι τέτοια.**

6.6. Προτάσεις επικοινωνιακής στρατηγικής

Αντλώντας από τα δεδομένα των συνεντεύξεων σχετικά με τις γενικές καθημερινές πρακτικές, τις ανάγκες και τις αξίες των νέων, αλλά και ειδικότερα σχετικά με την αναγνωρισιμότητα της ΓΓΝΓ και τις απαιτήσεις που έχουν οι νέοι από έναν «ιδανικό» τέτοιο φορέα, μπορούμε να καταλήξουμε στις ακόλουθες προτάσεις που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στο χτίσιμο της επικοινωνιακής στρατηγικής της ΓΓΝΓ.

(α) Αν η εικόνα του κόσμου χαρακτηρίζεται από ατομοκεντρισμό, αβεβαιότητα και απρόσωπες συναλλαγές (βλ. κεφάλαιο 2.1), η ΓΓΝΓ μπορεί να προσφέρει συλλογικότητα, ανθρώπινη επικοινωνία, καθώς επίσης μπορεί να κατευθύνει και να δώσει λύσεις.

(β) Η ευρωπαϊκή ταυτότητα του Έλληνα φαίνεται ακόμη αρκετά ρευστή να παραπαίει ανάμεσα στην εξιδανίκευση και την απόρριψη. Ο Έλληνας πρέπει να είναι οργανωμένος αλλά και αυθόρμητος, με κοινωνικό ενδιαφέρον αλλά όχι κουτσομπόλης, να σέβεται τους νόμους, αλλά να είναι και ανυπάκουος (βλ. κεφάλαιο 2.2). Όταν επικρατούν τα αρνητικά χαρακτηριστικά του Ευρωπαίου, ο νέος προτιμά να είναι Έλληνας, και όταν επικρατούν τα αρνητικά του

Έλληνα να είναι Ευρωπαίος. Επειδή ποτέ δεν μπορούμε να προβλέψουμε πιο θα είναι κάθε φορά το πλαίσιο, και ποιες οι συνεκδοχές του, οι αναφορές στην ευρωπαϊκή ταυτότητα θα πρέπει να γίνονται με προσοχή. Υπό αυτές τις ρευστές συνθήκες, οι αναφορές στην ευρωπαϊκή διάσταση της ταυτότητας του Έλληνα μπορεί να λειτουργήσουν ακόμη πιο συγχυτικά και εντέλει αρνητικά.

(γ) Με βάση την παρατηρούμενη σχέση ανάμεσα στα πράγματα που κάνει κανείς για τον εαυτό του και σε αυτά που κάνει για τους άλλους, από την οποία πηγάζει ένα αίσθημα αλλοτρίωσης, η ΓΓΝΓ μπορεί να χτίσει το προφίλ ενός θεσμού που βοηθά τους νέους να *«κάνουν πράγματα για τον εαυτό τους»* και να *βρουν τις κλίσεις και τα ταλέντα τους*. Ο συνδυασμός της ανάγκης για ανθρώπινες σχέσεις αλλά και για την πραγμάτωση του εαυτού μέσα από την εργασία (βλ. κεφάλαια 2.4.1 και 3.1), δίνει στη ΓΓΝΓ τη δυνατότητα να προσελκύσει τους νέους απαντώντας σε θεμελιώδεις ανάγκες τους. Αυτή η υπόσχεση, αν μάλιστα έρχεται από κάποιον νέο σε ηλικία εκπρόσωπο της ΓΓΝΓ μπορεί να είναι ιδιαίτερα ελκυστική (βλ. κεφάλαιο 2.3).

(δ) Η ΓΓΝΓ μπορεί να ενισχύσει στην πράξη αλλά και μέσω της επικοινωνιακής της στρατηγικής τη σημασία της «πρόσωπο με πρόσωπο» επαφής που τόσο αναζητούν η νέοι. Το ότι θα γνωρίσουν κι άλλους νέους ανθρώπους με κοινά ενδιαφέροντα και ανάγκες και το ότι θα δημιουργήσουν καινούριους φίλους μπορεί να λειτουργήσει ως μια σπουδαία πρόκληση και πρόσκληση για τους νέους, ώστε να επιλέξουν να συμμετάσχουν στις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ (βλ. κεφάλαιο 2.3).

(ε) Σχετικός με τα (γ) και (δ) πιο πάνω είναι και ο φόβος ότι τελικά η δουλειά δεν θα παράγει τις εσωτερικές ικανοποιήσεις που χρειάζονται, ενώ οι μεγαλύτερης ηλικίας νέοι (έχοντας απομυθοποιήσει γενικά τον όλο εργασιακό στόχο) βρίσκονται αντιμέτωποι με την έλλειψη των ικανοποιήσεων αυτών, υπό τη μορφή της παρούσας πραγματικότητας. Εδώ φαίνεται πάλι η ματαιώση της ανάγκης να κάνουν πράγματα για «τον εαυτό» τους και η αίσθηση της αλλοτρίωσης από το περιεχόμενο της εργασίας τους. Κάτι που θα μπορούσε να προτείνει η ΓΓΝΓ είναι ότι μέσα από τις δραστηριότητές της μπορεί να βοηθήσει τους νέους να ανακαλύψουν τις κλίσεις τους, να βρουν το επάγγελμα

που πραγματικά τους ενδιαφέρει, να αξιοποιήσετε τις γνώσεις τους, και γενικά να αποκτήσουν **ουσιαστική επαφή** με τον εαυτό τους και με τους άλλους. Η πρόταση αυτή μπορεί να συμπυκνωθεί στη φράση «Ανακαλύψτε τον εαυτό σας.» (βλ. κεφάλαιο 2.4.1)

(στ) Και τέλος, στην αίσθηση ότι μόνον οι οικείοι μπορούν να στηρίξουν το νέο σήμερα (βλ. κεφάλαιο 2.4.2), η ΓΓΝΓ μπορεί να απαντήσει πως «*δεν υπάρχουν μόνον η οικογένεια και οι φίλοι σας. Μπορούμε και εμείς να σας στηρίξουμε να πετύχετε τους στόχους σας*».